

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
OSMANLI MÜESSESELERİ VE MEDENİYETİ TARİHİ
BİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TOPKAPI SARAYI ENDERUN KÜTÜPHANESİ
YAPILIŞI, TAMİRLERİ VE KULLANIMI**

**Serhan ŞALK
2501160611**

**TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Zeynep TARIM**

İstanbul-2019

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS

TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : SERHAN ŞALK Numarası : 2501160611

Anabilim Dalı /
Anasanat Dalı / Programı : TARİH / OSMANLI
MÜESSESELERİ VE
MEDENİYETİ TARİHİ Danışmanı : PROF. DR. ZEYNEP TARIM

Tez Savunma Tarihi : 12.09.2019 Saati : 14:30

Tez Başlığı : " Topkapı Sarayı Enderun Kütüphanesi Yapılışı, Tamiratları ve Kullanımı "

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. ZEYNEP TARIM		Kabul
2- PROF. DR. ARZU TERZİ		KABUL
3- PROF. DR. AGAH TARKAN OKÇUOĞLU		KABUL
4- DR. ÖGR. ÜYESİ AHMET VEFA ÇOBANOĞLU		KABUL
5- PROF. DR. AYGÜL AĞIR		KABUL

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DR. ÖGR. ÜYESİ ÖZGÜR KOLÇAK		
2- DR. ÖGR. ÜYESİ LALE UÇAN		

ÖZ
Topkapı Sarayı Enderun Kütüphanesi
Yapılışı, Tamirleri ve Kullanımı

Serhan Şalk

Topkapı Sarayı'nın Enderun Meydanı adıyla da anılan üçüncü avlusunda yer alan Enderun Kütüphanesi, inşâ edilmesine vesile olan III. Ahmed'e isnaden III. Ahmed Kütüphanesi adıyla da isimlendirilmiştir. Yeni Saray'ın kütüphanesi II. Mehmed döneminden itibaren oluşmaya başlamış ve kitap sayıları daima artmıştır. 1719 senesinde kütüphanenin yapılışına kadar saray kitapları, Topkapı Sarayı'nın farklı hazine birimleri ve bölümlerinde bulunmaktadır. Koleksiyonların bu dağınıklık arz eden durumu zaman içerisinde kitapları hazinede saklanan nesneler haline getirmiş ve istifade edilmesini zorlaştırmıştır. Enderun Kütüphanesi, bu duruma bir çözüm olarak özellikle Enderun halkının faydalanması amacıyla III. Ahmed tarafından inşa ettirilmiştir.

Bu çalışmada III. Ahmed dönemi Osmanlı kültürel çevresinin kütüphane fikrine etkileri, Topkapı Sarayı'nda bir yapı meydana getirilişinin yapı malzemeleri ve inşa esnafı açısından detaylı takibi gibi hususları incelemek mümkün olmuştur. İnşa ardından ortaya çıkan binanın mekan özellikleri, bu mekanın zaman içerisinde gördüğü tamirat ve tadilat ile kütüphanenin teşkilatı da çalışmanın kapsamı içerisinde.

Anahtar Kelimeler: 18. yüzyıl, Kitap, Kütüphane, Topkapı Sarayı, Enderun, III. Ahmed

ABSTRACT
Construction, Repairs and Use of Enderun Library
in Topkapi Palace

Serhan Şalk

The Enderun Library also called Ahmed the Third's Library is named through Sultan Ahmed's initiation for construction of the library, is located in the third courtyard which is also known as Enderun Square of the Topkapi Palace. Since Mehmed the Second's reign, the Topkapi Palace library has begun to take a shape and the number of books is increased consistently. Until the construction of the Library in 1719, the Palace's books were separated into different treasure units and sections of Topkapi Palace. After the construction of the "Enderun Library", this situation ended and the book collections were united in a single location.

In this thesis, the effects of the Ottoman cultural environment on the idea of building a library during the reign of Ahmed the Third were explained. In addition, the construction of a "building" in Topkapi Palace was explained in terms of building materials and construction craftsmen. Within the scope of the study, the space features of the "Enderun Library" have been explained and the repairs it has seen over time have been examined

Keywords: 18th century, Book, Library, Topkapi Palace, Enderun, Ahmed the Third

ÖNSÖZ

Topkapı Sarayı'nın içerisinde 1719 yılında Sultan III. Ahmed tarafından inşa ettirilen Enderun Kütüphanesi, sarayın tek müstakil kütüphane yapısıdır ve inşa edilmesine kadar sarayda mevcut olan kitap koleksiyonlarının birleşmesini sağlamıştır. Kütüphaneler, işleyiş ve yapıları zaman içerisinde değişmekle birlikte ilk çağlardan itibaren bilgi mirasının aktarımı ve muhafazası için düşünülmüş, bu amaçla hizmet vermiş kurumlardır. Osmanlı kütüphaneleri de kendisinden önce mevcut olan Ortaçağ İslâm Medeniyeti'nin yerleşmiş kütüphanecilik anlayışına yapılan kendine has eklemelerle gelişmiş, hem tarihsel hem de coğrafi genişliği fazla olan bir yapı ortaya koymuştur. Bu yapı içerisinde, en kıymetli kitap koleksiyonlarının saklandığı ve istifade edildiği saray kütüphaneleri önemli bir yer tutmaktadır.

Bu çalışmada, Topkapı Sarayı içerisinde müstakil bir Kütüphane inşasını gerektiren nedenlerin tesbiti, inşa süreci, kütüphanenin daha sonra geçirdiği tamirler ve kütüphanenin teşkilât yapısının ortaya koyulması amaçlanmıştır. Kapsam itibarıyla bu konular tarih, kütüphanecilik, mimarî, felsefe, ve bilim tarihinin kesişim noktasında durmaktadır. Konunun getirdiği bu disiplinlerarası bağlantılar keyifli bir çalışma sürecine aracılık etmiş, tek tek ayrı bir çalışmanın konusu olabilecek meseleler hakkında mümkün oldukça bütünlüklü bir bakış sunmaya gayret edilmiştir.

Kütüphane mekânında yapılması gereken incelemeler konusunda desteklerini esirgemeyen Topkapı Sarayı Müzesi Başkanı Prof. Dr. Mustafa Sabri Küçükaşçı'ya, müze çalışanlarına, tezin sayfa düzenlenmesinde yardımları için Araştırma Görevlisi Sinem Serin'e, tez tamamlandığında okuyan ve önerileriyle katkı sağlamış olan sayın Halil Solak'a teşekkürlerimi sunarım.

Bu güzel konunun belirlenmesinden başlayarak, çalışmanın her safhasındaki ilgisi, sabrı ve yönlendirmeleriyle ortaya çıkabilmiş olmasının sebebi olan çok kıymetli hocam Prof. Dr. Zeynep Tarım'a üzerimdeki emeklerinden dolayı en içten minnet, teşekkür ve saygılarımı sunarım. Değerli hocamın bu çalışma hazırlanırken bana gösterdiği sabır ve özen olmasaydı kuşkusuz bu tez ortaya çıkamazdı.

İstanbul, 2019
Serhan Şalk

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
TABLolar LİSTESİ	x
ŞEKİLLER LİSTESİ	xi
RESİMLER LİSTESİ	xii
KISALTMALAR LİSTESİ	xiv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NDE KÜTÜPHANELER, SARAY KÜTÜPHANELERİ VE ENDERUN KÜTÜPHANESİ'NİN İNŞASI ÖNCESİNDE MEVCUT DURUM

1.1. Topkapı Sarayı'nın Kitapları	8
1.2. XVIII. Yüzyıl Kültürel Ortamında Avrupa ve Osmanlı Saray Kütüphaneleri	9
1.3. Enderun Kütüphanesi'nin İnşa Edilişinin Sebepleri	14
1.4. Kütüphane Mahallinin Daha Önceki Durumu ve Üçüncü Avlu	17
1.5. Enderun Kütüphanesi'nin Temelinin Atılması ve İnşa Sürecinin Başlayışı	19

İKİNCİ BÖLÜM

ENDERUN KÜTÜPHANESİ'NİN İNŞASINDA ÇALIŞAN İNŞA ESNAFI

2.1. İnşâda Görevli Çalışanlar	
2.1.1. Sengtrâşân	24
2.1.2. Neccârân	31
2.1.3. Hamamcıyân	35
2.1.4. Lağımçıyân	39
2.1.5. Humpâreciyân	41
2.1.6. Rencberân	44
2.1.7. Ahengerân	46

2.1.8. Kâtib	48
2.1.9. Löküncü	50
2.1.10. Errekeşân	50
2.1.11. Sıvacıyân	52
2.1.12. Sandıkçıyân	55
2.1.13. Destereci-i Sıvacıyân	57
2.1.14. Râh-âbyân	59
2.1.15. Doğramacıyân	61
2.1.16. Nakkaşân	63

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ENDERUN KÜTÜPHANESİ'NİN İNŞASINDA KULLANILAN MALZEMELER

3.1. Enderun Kütüphanesi'nin İnşâ Malzemeleri

3.1.1 Kütüphane'de Yer Alan Çeşitli Yapı Birimlerinin Üzerinde Kullanılan Altın Yıldızlar	66
3.1.2. Enderun Kütüphanesi İnşasında Kullanılan Kurşun Malzeme	67
3.1.3. İskele, Temel ve Kemer Kalıplarının İmalinde Kullanılan Keresteler	68
3.1.4. İskele, Temel, Kalıplar ve Diğer İşler İçin Kullanılan Çiviler	71
3.1.5. Kubbe İnşası İçin Kullanılan Tuğlaların Türleri, Miktarları ve Ücretleri	72
3.1.6. Enderun Kütüphanesi İnşasında Kullanılan Kireçler ve Türleri	73
3.1.7. Harç ve Sıva Malzemeleri	74
3.1.8. Mermerler	74
3.1.9. Enderun Kütüphanesi Çeşmeleri İçin Tesis Edilen Su Yolları	75
3.1.10. Pencere İçin Kullanılan Ahşap Doğrama Malzemeler	77
3.1.11. Enderun Kütüphanesi'nin Ahşap Aksamı, Kapı Pencere ve Bazı Dolapları	78
3.1.12. Pencere Camları ve Revzenler	80
3.1.13. Enderun Kütüphanesi'nde Kullanılan Dökme Bakır Malzeme	81
3.1.14. Enderun Kütüphanesi'in 'Âlemleri İçin Kullanılan Bakır	81
3.1.15. Altın Varaklar, Miktarları ve Ücretleri	82

3.1.16. Enderun Kütüphanesi'nde Kullanılan Boyalar, Boya Malzemeleri, Türleri ile Miktarları.....	82
3.1.17. Demir Pencere Çerçeveleri, Pencere Demirleri ve Kemer Demirleri.....	84
3.1.18. Enderun Kütüphanesi'nde Kullanılan Çiniler.....	85
3.2. Malzeme Masrafları.....	86

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İNŞA SONRASI SÜREÇ, MEFRUŞAT, MEKAN VE TEŞKİLÂT

4.1. Kütüphanenin Açılışı ve Aynı Gün Yapılan Derse Başlama Töreni.....	87
4.2. Enderun Kütüphanesi'nin Mefruşâtı.....	89
4.3. Enderun Kütüphanesi'nin Dış ve İç Mekan Özellikleri.....	90
4.4. Kütüphane'yi Tasvir Eden Eserler ve Resimler.....	96
4.5. Enderun Kütüphanesi'nin Teşkilatı, Enderun ile İlişkisi ve Kullanımı.....	99

BEŞİNCİ BÖLÜM

ENDERUN KÜTÜPHANESİ'NİN TAMİRLERİ ve TADİLÂTI

5.1. 1762 Senesi Tamirâtı.....	104
5.2. 1792 Senesi Tamirâtı.....	105
5.3. 1807 Senesi Tamirâtı.....	105
5.4. 1808 Senesi Tamirâtı.....	106
5.5. 1813 Senesi Tamirâtı.....	106
5.6. 1825 Senesi Tamirâtı.....	107
5.7. 1849 Senesi Tamirâtı.....	107
5.8. 1851 Senesi Tamirâtı.....	108
5.9. 1862 Senesi Tamirâtı.....	108
5.10. 1889 Senesi Tamirâtı.....	110
5.11. 1902 Senesi Tamirâtı.....	110
5.12. Kütüphane'nin Çilingir Tamirleri.....	111

SONUÇ	112
KAYNAKÇA	114
EKLER	129

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Sengtirâşânın 32 Hafta Boyunca Çalıştığı İş Günü ve Ücretlerinin Haftalık Tablosu	27
Tablo 2: Sengtirâş Şâhin Kalfa'nın 32 Hafta Boyunca Çalıştığı İş Günü ve Ücretlerinin Haftalık Tablosu	28
Tablo 3: Sengtirâş I'yan Kalfa'nın 32 Hafta Boyunca Çalıştığı İş Günü ve Ücretlerinin Haftalık Tablosu	29
Tablo 4: Şâkirdân-ı Sengtirâşânın 32 Hafta Boyunca Çalıştığı İş Günü ve Ücretlerinin Haftalık Tablosu	30
Tablo 5: Sengtirâşânın Dinî Mensubiyetlerinin Belirtildiği Haftalara Göre İş Günü Miktarı ve Ücret Dağılımı Tablosu	31
Tablo 6: Neccârânın 32 Hafta Boyunca Çalıştığı İş Günü ve Ücretlerinin Haftalık Tablosu	33
Tablo 7: Neccâr Karlı Kalfa'nın 32 Hafta Boyunca Çalıştığı İş Günü ve Ücretlerinin Haftalık Tablosu	34
Tablo 8: Hamamcıyânın 32 Hafta Boyunca Çalıştığı İş Günü ve Ücretlerinin Haftalık Tablosu	37
Tablo 9: Hamamcı Kasber Kalfa'nın 32 Hafta Boyunca Çalıştığı İş Günü ve Ücretlerinin Haftalık Tablosu	38
Tablo 10: Lağımçıyânın 32 Hafta Boyunca Çalıştığı İş Günü ve Ücretlerinin Haftalık Tablosu	40
Tablo 11: Humpâreciyânın 32 Hafta Boyunca Çalıştığı İş Günü ve Ücretlerinin Haftalık Tablosu	43
Tablo 12: Rencberânın 32 Hafta Boyunca Çalıştığı İş Günü ve Ücretlerinin Haftalık Tablosu	45
Tablo 13: Ahengerânın 32 Hafta Boyunca Çalıştığı İş Günü ve Ücretlerinin Haftalık Tablosu	47
Tablo 14: Kâtibin 32 Hafta Boyunca Çalıştığı İş Günü ve Ücretlerinin Haftalık Tablosu	49
Tablo 15: Löküncünün İnşa Sürecinde Çalıştığı Tek Hafta ve Ücretlerinin Haftalık Tablosu	50
Tablo 16: Errekeşânın 32 Hafta Boyunca Çalıştığı İş Günü ve Ücretlerinin Haftalık Tablosu	51
Tablo 17: Sıvacıyânın 32 Hafta Boyunca Çalıştığı İş Günü ve Ücretlerinin Haftalık Tablosu	53
Tablo 18: Şakirdân-ı Sıvacıyânın 32 Hafta Boyunca Çalıştığı İş Günü ve Ücretlerinin Haftalık Tablosu	54
Tablo 19: Sandıkçıyânın 32 Hafta Boyunca Çalıştığı İş Günü ve Ücretlerinin Haftalık Tablosu	56

Tablo 20: Destereci-i Sıvacıyânın 32 Hafta Boyunca Çalıştığı İş Günü ve Ücretlerinin Haftalık Tablosu.....	58
Tablo 21: Râh-âbyânın 32 Hafta Boyunca Çalıştığı İş Günü ve Ücretlerinin Haftalık Tablosu.....	60
Tablo 22: Doğramacıyânın 32 Hafta Boyunca Çalıştığı İş Günü ve Ücretlerinin Haftalık Tablosu.....	62
Tablo 23: Nakkaşânın 32 Hafta Boyunca Çalıştığı İş Günü ve Ücretlerinin Haftalık Tablosu.....	64
Tablo 24: İskele, Temel ve Kemer Kalıplarının İmali İçin Kullanılan Kerestelerin Cins, Miktar ve Ücretlerini Gösterir Tablo.....	70
Tablo 25: İskele, Temel, Kalıplar ve Diğer İşler İçin Kullanılan Çivilerin Cins, Miktar ve Ücretlerini Gösterir Tablo.....	72
Tablo 26: Kubbe İnşası İçin Kullanılan Tuğlaların Cins, Temin Biçimi, Ücretlerini Belirtir Tablosu.....	73
Tablo 27: Enderun Kütüphanesi İnşasında Kullanılan Kireçlerin Türleri, Miktarları ve Ücretlerini Gösterir Tablo.....	74
Tablo 28: Kütüphane İnşasında Kullanılan Harç ve Sıva Malzemelerinin Cins, Miktar ve Ücretlerini Gösterir Tablo.....	74
Tablo 29: Enderun Kütüphanesi'nin Suyolları İçin Kullanılan Malzemenin Adını, Miktarını ve Ücretini Gösterir Tablo.....	77
Tablo 30: Pencere İçin Kullanılan Ahşap Doğrama Malzemelerin Cins, Miktar ve Ücretlerini Gösterir Tablo.....	78
Tablo 31: Enderun Kütüphanesi'nin Ahşap Kapı, Pencere ve Çekmecelerinin Miktarı ve Ücretini Gösterir Tablo.....	80
Tablo 32: Altın Varakların Cins, Miktar ve Ücretlerini Gösterir Tablo.....	82
Tablo 33: Enderun Kütüphanesi'nde Kullanılan Boya ve Boya Malzemelerini Gösterir Tablo.....	83
Tablo 34: Boya Uygulamasında Kullanılan Malzemelerin İsim, Miktar ve Ücretlerini Gösterir Tablo.....	84
Tablo 35: Enderun Kütüphanesi'nin Görevlileri ve Aylık Ödemeleri'ni Gösterir Tablo.....	100
Tablo 36: 1240/1824 Senesinde Kütüphane Halifelerinin Listesini Gösterir Tablo.....	101

Şekiller Listesi

Şekil 1: Sengtraşânın Dinî Mensubiyetlerine Göre Dağılımı Grafiği.....	31
---	----

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1: Şehzadeler Kütüphanesi'nin Yanından Üçüncü Avlu Boyunca Sadrazam ve Vezirler Eşliğinde Geçirilirken	174
Resim 2: Levnî'nin Surnâme'de Yer Alan İlgili Sahnesinden Kütüphanenin Detaylı Görünümü	175
Resim 3: Surnâme'de Revaklı Alanın Önünde Yer Alan, Avluya Bakan Büyük Çeşmenin Detayı	175
Resim 4: Surnâme'deki sahnede Enderun Kütüphanesi'nin merdivenleri	175
Resim 5: Surnâme'de Kütüphanesi'nin Revaklı Alanının Ele Alınışı	176
Resim 6: William Henry Bartlett'in Gravüründe Üçüncü Avlu ve Kütüphanesi'nin Tasviri	176
Resim 7: Abdullah Biraderler Tarafından Çekilmiş Olan, Kütüphanesi'nin Revaklı Alanını ve Avluya Bakan Çeşmesini Gösterir Fotoğraf	177
Resim 8: Kütüphanenin İç Mekânını Gösteren Bir Fotoğraf	178
Resim 9: 1918 Tarihli Bir Kartpostalda Kütüphanesi'nin Görünümü	179
Resim 10: Avusturya İmparatoru'nun Sarayı Ziyareti Esnasında Çekilmiş Dördüncü Avluyu Gösterir Fotoğraf	179
Resim 11: Avusturya İmparatoru Karl ve İmparatoriçe Zita'nın Kütüphanesi'nin Yakınında Sarayı Gezerlerken Çekilmiş Bir Fotoğrafı	180
Resim 12: Avusturya İmparatoru Karl ve İmparatoriçe Zita Enderun Kütüphanesi'nin Revaklı Alanına Girerlerken	180
Resim 13: Enderun Kütüphanesi'nin Revaklı Alanı ve Ön Cephesi	181
Resim 14: Enderun Kütüphanesi'nin Arz Odası'na Bakan Cephesi, Pencere Düzeni ve Kubbeleri	181
Resim 15: Enderun Kütüphanesi'nin Revaklı Alanı, Sütunları ve Kemerleri	182
Resim 16: Enderun Kütüphanesi'nin Ana Kubbe, Tekne Kubbe ve Alemleri	182
Resim 17: Ön Cephede Yer Alan Çeşme	183
Resim 18: Ön Cephede Yer Alan Çeşmenin Yan Musluğu	184
Resim 19: III. Ahmed'in Kütüphanenin Temel Atma Töreninde Kullandığı ve Topkapı Sarayı Müzesi'nde Sergilenen Kazma	185
Resim 20: Ön Cephede Yer Alan Çeşmenin Kitâbesi	185
Resim 21: Revaklı Alanda Bir Dönem Bulunan Doğrama Çerçevelerin Kapı Eşiği İzleri	186
Resim 22: Revaklı Alanda Bulunan Doğrama Çerçevelerin Zemine Bağlandığı Demirler	186
Resim 23: Bodrum Kat Kapısı ve Pencerelemi	187
Resim 24: Enderun Kütüphanesi'nin Ağalar Camiine Bakan Cephesi ve Pencere Düzeni	188
Resim 25: Kütüphanenin İç Mekânı, Üst Sıra Revzenli Camları, Çinileri ve Tekne Kubbenin Tavan İşlemeleri	189

Resim 26: Enderun Kütüphanesi'nin İç Mekanı, Oturma Alanları, Kitap dolapları ve İki Sıra Pencereleeri.....	189
Resim 27: İç Mekanda Bulunan Sumakî Sütun.....	190
Resim 28: Enderun Kütüphanesi'nin Ana Kubbesi ve İşlemeleri.....	191
Resim 29: Kemikkâri İç Pencere Kanatları.....	192
Resim 30: İç Mekan Kitabesi.....	193
Resim 31: Kitaplık Dolapları Kilidi.....	193

KISALTMALAR LİSTESİ

AE.SAMD.III	: Ali Emiri Ahmed III
bkz.	: bakınız
c.	: Cilt
C. SM.	: Cevdet Saray
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
EV.d.	: Evkaf Defterleri
EV. HMH. d.	: Evkaf Haremeyn Muhasebeciliği Defterleri
HAT	: Hatt-ı Hümâyûn
HH.d	: Hazine-i Hassa Defterleri
İ.DH	: İrâde, Dahiliye
İ.EV	: İrade Evkâf
İE.HAT	: İbnülemin Hatt-ı Hümâyûn
İ.MVL	: İrade Meclis-i Vala
İE.HAT	: İbnülemin Hatt-ı Hümâyûn
s.	: Sayfa
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
TS.MA.d.	: Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri
TS.MA.e.	: Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakları
TTK	: Türk Tarih Kurumu
vr.	: varak

GİRİŞ

Enderun Kütüphanesi, III. Ahmed döneminin kültürel ortamı içerisinde Topkapı Sarayı'nda mevcut ve hazinede birikmiş olan kitapların istifadeye açılması amacıyla 1131/1719 senesinde sarayın üçüncü avlusu olan Enderun Meydanı'nda inşa ettirilmiştir. Kütüphane yaptırma eğiliminin ön planda olduğu bu dönemin ve I. Mahmud ile artarak devam eden kütüphane inşası hareketinin temellerini bu yıllarda görmek mümkündür.

Sarayda kütüphanenin inşa edilmesinin motivasyonlarını dönemin ortamı üzerinden tesbit edebilmek, inşa öncesi hazırlıklar ve inşa safhası hakkında mimarî tarihi perspektifinden bir bakış kurmak, devamında ise kütüphanenin teşkilat yapısı ile tadilatı hakkında detaylı bilgilere ulaşabilme isteği bu çalışmanın amaç ve hedefini oluşturmuştur.

Çalışmanın konuyu ele alışı beş ayrı bölümde gerçekleşmiştir. Birinci bölümde Enderun Kütüphanesi'nin inşasını gerektiren şartların bir değerlendirmesi yapılmaya çalışılmış ve 18. yüzyılın kültürel çevresi içerisinde kütüphaneyi ele alma yoluna gidilmiştir. Ayrıca kütüphane inşasının başlangıcına kadar olan hazırlık süreci de yine bu bölüm içerisinde değerlendirilmiştir.

İkinci bölüm¹ inşa sürecine ayrılmış, inşa esnafı üzerinden yapının sekiz ay süren çalışmaları takip edilmiş, gerek inşa sınıfları gerekse malzemeler alt başlıklarla detaylandırılmıştır. Alt başlıklara kaynaklık eden veriler, hem çalışan sınıfları hem de inşa malzemelerini kapsayacak şekilde tasnif edilmiştir. Tablolar oluşturulurken *TS.MA.d. 2002.1, d. 2003.2, d. 2003.1, d. 2004* numaralı ve çalışmada tanıtılacak olan defterlerin karşılaştırmalı incelemesi yapılmıştır. Karşılaştırmanın neticesinde farklılık bulunan defter var ise bu farklılık dipnotlarda açıklanarak belirtilmiştir. Her bir yapı inşasının sosyal ve iktisadî mekanizmaları şekillendirici özelliği

¹ İkinci bölüm boyunca takip edilecek olan inşa defterlerinden "Şehremini Kullarının Defteridir" başlıklı *TS.MA.d. 2003.1* (27 Ra 1131/ 17 Şubat 1719 - 9 Za 1131/23 Eylül 1719)'un tümünün transkripsiyonu çalışmanın sonundaki ekler kısmında ayrıca verilmiştir. Yapının bina emini ve nâzırı olan Şehremini Ebubekir Efendi için tutulan bu defter inşa esnasında tutulan diğer defterlere de kaynaklık etmiş ilk nüsha olduğundan tercih edilmiştir.

bulunmaktadır.² Bu yaklaşımla, ortaya çıkacak olan yapının farklı açılardan analizi hedeflenmiştir. İnşa malzemelerinin cinsleri, fiyatları, temin ediliş biçimleri ve kullanım sahalarının kapsamı, hem iktisadî hem coğrafi hem de mimarî açıdan ileride yapılabilecek karşılaştırmalı çalışmalara açık olması yönüyle önemli gözükmektedir.

Üçüncü bölüm, Enderun Kütüphanesi'nin inşası esnasında kullanılan yapı malzemeleri, bu malzemelerin özellikleri, kullanım alanları, miktar ve ücretleri üzerinde incelemeler yapılmak üzere meydana getirilmiştir. Malzemenin tedarik yerleri ve naklediliş biçimleri dönemin Osmanlı beşerî coğrafyası hakkında malumat vermekte, malzeme ücretleri ise fiyat hareketleri açısından karşılaştırmalı iktisat tarihi çalışmalarına veri sağlayabilmesi yönüyle önemli durmaktadır.

Dördüncü bölüm, inşanın tamamlanmasından başlayarak yapılan açılış törenini, tamamlanan yapının iç ve dış mimarî özelliklerini ve nihayetinde kütüphanenin teşkilât yapısını ele almaktadır.

Beşinci bölüm ise binanın geçirdiği tamiratı ihtiva etmektedir. Bu kısımda tamirat kayıtlarının yanında, gerekli durumlarda inşa esnasında kullanılan evraka ve bazen de gözlem yoluna müracaat edilmiştir.

Konunun Kaynakları

Çalışmaya kaynaklık eden arşiv evrâkını üç ayrı grupta toplamamız mümkün gözükmektedir. Bunlardan ilki, Enderun Kütüphanesi'nin inşası esnasında tutulmuş olan ve birbirini takip eden dört defter serisidir. Diğer bir grupta ise yapının tamamlanmasının ardından tutulan bir defter bulunmaktadır. Üçüncü evrak grubunu ise çoğunluğu 19. yüzyıl'a tarihlenen tamir ve tadilata dair kayıtlar ile Enderun Kütüphanesi'nin kullanımına yönelik belge ve defterler oluşturmaktadır.

İlk grupta mütalaa edilebilecek defter serisi inşa esnasında üç ayrı görevli tarafından tutulmuştur. Bunlardan ilki "*Şehremini Kullarının Defteridir*" başlığı düşünülmüş olan defterdir.³ Defterde, daha sonra diğerlerinde de tekrar edeceği gibi usta, kalfa ve diğer çalışanların kayıtları verilmiştir. Bunu takiben, detayları çalışmanın

² Ömer Lütfi Barkan, "Türk Yapı ve Yapı Malzemesi İçin Kaynaklar", **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, c. XVII, 1957, s. 4.

³ TS.MA.D.2003.1 (27 Ra 1131/ 17 Şubat 1719 - 9 Za 1131/23 Eylül 1719)

içerisinde görülebilecek olan inşa malzemeleri, bu malzemelerin miktarları ve fiyatları verilmektedir. Defterlerin içeriğine dair kayıt sıralamaları üçü adına da hemen hemen aynılık göstermektedir. Ancak yazı biçimleri ve başlıkları değerlendirildiğinde farklı kâtip ya da kişiler tarafından yazıldıklarını söylemek mümkündür. İkinci defter "*Dülbend Ağası Kullarının Hattıyla Olan Defteridir*" başlıklı olup diğerlerinden farklı olarak usta, kalfa ve inşa sınıflarının aldıkları ücretleri değil, çalışan kişi sayılarını vermektedir.⁴ Bu durum, ücretler ve inşa sınıfları üzerinde bu tez çalışması boyunca daha detaylı değerlendirmeler yapılmasına olanak sağlamıştır. Diğer iki defterden biri "*Hâne-i Hassadan Abdullah Ağa Kullarının Defteridir*" başlığını taşımakta olup serideki diğer defterlerin tekrarı niteliğindedir ve muhteva yönünden saydıklarımızdan farklı bir bilgi sunmamaktadır.⁵ Çalışmaya kaynaklık eden bu evrak grubu içerisinde değerlendireceğimiz son defter ise "*Şehremini Ebubekir Mührüyle Hesap Defteri*" adıyla tasniflenmiş olan ve inşa sürecindeki harcamaların hesap icmallерinin yer aldığı defterdir.⁶ Bu defterde kayıtların, "*bina-i hümayûn nâzırı ve kâtibi ve şehremini kullarının verdiği müfredat defterleri mucebince*" tutulduğu ifade edilmektedir. Burada bahsedilen müfredat defterinin yukarıda kısaca tanıtılmış olan "*Şehremini Kullarının Defteridir*" başlıklı defter olması kuvvetle muhtemeldir.

İkinci grupta yer alan defter, Enderun Kütüphanesi'ne dair inşa dışındaki konularda çalışmaya yaptığı katkı yönüyle önemli durmaktadır. Defter, ebru bezemeli kapağında "*1132 şehr-i Muharremü'l-harâmda vakî' harc-ı hassa defteridir*" ibaresi taşımaktadır ve Enderun Kütüphanesi'nin tamamlanmasını müteakip süreçte tutulmuştur.⁷ Kütüphanenin tesisinde oluşturulan ve Topkapı Sarayı'nın farklı hazine birimleri ve bölümlerinden getirilen kitaplar hakkında bilgiler ile kütüphanenin mefruşatının nasıl olduğunu anlamak bu defter sayesinde mümkün olmuştur.

Üçüncü gruptaki evrak türleri ise çeşitlilik arz etmektedir. Kütüphanenin inşa tarihinden başlayarak, çeşitli hatt-ı hümayûn, irade ve tezkireler, kütüphanenin teşkilatına dair bilgiler sunan Enderûn görevlilerinin mevacib ve esâmi defterleri, kütüphaneye yapılan tayinlerden oluşan bir gruba meydana getirmektedir.

⁴ TS.MA.D.2002.1. (27 Ra 1131/ 17 Şubat 1719 - 15 Za 1131/29 Eylül 1719)

⁵ TS.MA.D.2003.2. (27 Ra 1131/ 17 Şubat 1719- 9 Za 1131/23 Eylül 1719)

⁶ TS.MA.D.2004. (9 Za 1131/23 Eylül 1719)

⁷ TS.MA.D.2363. (29 M 1131/ 12 Aralık 1719)

Kütüphanenin tamirâtına dair kayıtlara ulaşmak için belirli aralıklarla tutulan ve Topkapı Sarayı ve diğer sarayların tamirat harcamalarının yer aldığı defterlerin taranması gerekmiştir. Bu amaçla Saray'ın tamirât kaydını ihtiva eden çok sayıda defter taranmıştır. Enderun Kütüphanesi aynı zamanda Sultan III.Ahmed'in vakıf eseri olduğundan, bazı durumlarda tamirat kayıtları Saray'da gerçekleştirilen tamirler arasında değil Evkaf-ı Hümayun ve Haremeyn Evkafı'nın tamir ve masraflarının bulunduğu defterlerde yer almaktadır. Bunlara ulaşabilmek maksadıyla Kütüphane'nin inşa tarihinden itibaren bu vakıfların tamirat masraflarının tutulduğu defterler de taranmıştır.

18. yüzyılda yazılmış tarih eserlerinin sunduğu anlatılardan özellikle kütüphaneyle ilgili törenler için faydalanılmıştır. Konuya dair en fazla bilgi veren eserlerden biri *Raşid Mehmed Efendi* tarafından yazılan "*Tarih-i Raşid*", bir diğeri ise *Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa*'nın eseri olan "*Nusretnâme*" dir. *Ahmed Cavid*'in eseri olan *Hadika-i Vekayi*'de de Kütüphane'nin kullanımı adına bazı bilgiler mevcuttur.

Konunun bir saray yapısını ihtiva etmesi, yapının inşa ve tamirat süreçlerini kapsaması, binanın bir kütüphane yapısı oluşu ve saray teşkilâtının bir parçası olması arşiv evrakı dışında farklı disiplinlere yönelik kaynakların da kullanımını gerektirmiştir. Belirli ahşap türleri, çeşitli inşa malzemeleri ve kullanılan bazı yöntemler hakkında 19. yüzyılda hâlen takip edilmesi mümkün olan terimler bulunmaktadır. Bu terim ve malzemelerin tesbiti için 19. yüzyılda mimarî yöntem üzerine yazılmış bir grup kaynağın kullanımı gerekli olmuştur. Bunlardan "*Usul-i Keşf-i İnşaat*", Mekteb-i Harbiye'de mimarlık ve inşaat üzerine okutulan kitaplardan olup inşaat mühendisliği ve mimarî eğitimi amacıyla yazılmıştır.⁸ Bir diğeri olan "*Istilahât-ı Mi'mâriyye*" ilk Türkçe mimarlık sözlüğüdür, yapı elemanları ve malzemelerin isimleri için mevcut kaynaklarda ulaşması güç olan bilgiler

⁸ Hasan Tevfik, *Usul-i Keşf-i İnşaat*, Mühendishane-i Berri-i Hümayûn, İstanbul 1303. Bu eseri tanıtan bir makale için bkz. Feza Günergun, "Mekteb-i Harbiye'de Okutulan Mimarlık ve İnşaat Bilgisi Dersleri İçin 1870'li Yıllarda Yazılmış Üç Kitap", *Afife Batur'a Armağan Mimarlık ve Sanat Tarihi Yazıları*, Literatür Yayınevi, İstanbul 2005, s. 151.

sunmaktadır.⁹ Çalışmada bu eserlerin yanısıra birçok malzeme ve inşa teriminin tesbiti konusunda yine Celal Esad'ın "*Yapı Malzemesi*" isimli eseri de çok faydalı olmuştur.¹⁰

19. yüzyıl kaynakları dışında çalışmada bazı malzemenin tesbiti ve okunuşları konusunda esas alınan iki eser "*Süleymaniye Cami ve İmareti İnşaâtı (1550-1557)*"¹¹ ve "*Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*"¹² dir. Bu iki önemli eser, bu çalışmada tek başına isimlerinin tesbiti zor olan bazı malzemelerin tesbitine olanak sağlamış ve okunuşu ihtilaflı bazı malzemelerde yine buradaki kullanımlar esas alınmıştır. Malzeme ve ıstılah kullanımında daha yakın dönemde yazılmış olan "*Osmanlı Mimarlık Belgelerinin Transkripsiyonunda Karşılaşılan Terminoloji Sorunları*" isimli makaleden de bazı malzemenin okunması hususunda istifade edilmiştir.¹³

Enderun Kütüphanesi üzerine şimdiye kadar yapılan çalışmalar makale ve ansiklopedi maddesi özelliğindedir. Abdurrahman Şeref Bey'in "*Topkapı Sarayı Hümayûnu*"¹⁴ adıyla *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası*'nda tefrika halinde yayınlanan çalışmasının ilgili bölümü Enderun Kütüphanesi hakkında oluşan literatürün başlangıcını meydana getirmektedir. 1949 senesinde *Güzel Sanatlar* dergisinde Şükrü Yenal tarafından yayınlanan "*Topkapı Sarayı Müzesi Enderun Kitaplığı*" makalesi, öncü bir çalışmadır. Semavi Eyice'nin yazdığı maddeler ile İsmail Erünsal'ın çeşitli yayınları, bilhassa "*Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik*"¹⁵ isimli eseri çalışmaya katkı sağlamıştır.

Bu tez çalışmasına 2017 senesi sonbaharında başlanmış, 2019 senesi Mayıs ayında tamamlanmıştır. Ancak çalışma bittiği zaman İstanbul Üniversitesi, Sanat

⁹ Celal Esad, *İstilahât-ı Mi'mâriyye*, Matbaa-i Ahmed İhsan, İstanbul 1325. Eseri detaylarıyla tanıtan bir makale için bkz. Deniz Mazlum, "Öncü Bir Mimarlık Sözlüğü: Celal Esad Arseven'in İstilahât-ı Mimariyye'si", *Sanat Tarihi Defterleri* 9, Ege Yayınları, İstanbul 2005, s. 16.

¹⁰ Celal Esad, *Yapı Malzemesi*, Matbaa-i Ahmed İhsan, İstanbul 1323.

¹¹ Ömer Lütfi Barkan, *Süleymaniye Cami ve İmareti İnşaâtı (1550-1557)*, c. I-II, TTK, Ankara 1972.

¹² Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*, Enderun Yayınları, İstanbul 1983.

¹³ Makale için bkz. Deniz Mazlum, *Osmanlı Mimarlık Belgelerinin Transkripsiyonunda Karşılaşılan Terminoloji Sorunları*, Sanat Tarihinde Terminoloji Semineri I (Mimari ve Mimari Süsleme), Ankara 2005, s. 84.

¹⁴ Abdurrahman Şeref, "Topkapı Sarayı Hümayûnu", *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası*, c. II, sayı 7, İstanbul 1911.

¹⁵ İsmail E. Erünsal, *Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik*, Timaş Yayınları, İstanbul 2015.

Tarihi Bölümü'nde hazırlanan "*Mesarif defterleri ışığında Topkapı Sarayı III. Ahmed (Enderun) Kütüphanesi*" başlıklı bir tezden haberdar olunmuştur. Bahsedilen tez, bu çalışmanın sonunda içlerinden birinin¹⁶ tam transkripsiyonu da verilmiş olan defter serisi üzerinden Enderun Kütüphanesi'ni ele almaktadır. Kapsamı, kaynakları, yöntemi, konuyu ele alış ve işleyiş biçimi bu çalışmanın gözettiği amaçlardan pek çok açıdan farklıdır.¹⁷ Bu çalışmanın sözü edilen tezden başlıca farkı defterlerden elde edilen ve önemli bir kısmı inşa malzemesine dair olan bilgilerin başka kaynak grupları üzerinden işlenmiş olması, mekanın tefrişine dair arşiv evrakının kullanılması ve Enderun Kütüphanesi'nin geçirdiği tamiratın arşiv evrakına dayalı olarak ayrı bir bölüm halinde ele alınmış olmasıdır.

¹⁶ TS.MA.D. 2003.1

¹⁷ Ömer Türk, "*Mesarif Defterleri Işığında Topkapı Sarayı III. Ahmed (Enderun) Kütüphanesi*", **Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE, Sanat Tarihi Anabilim Dalı**, İstanbul 2018.

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NDE KÜTÜPHANELER, SARAY KÜTÜPHANELERİ VE ENDERUN KÜTÜPHANESİ'NİN İNŞASI ÖNCESİNDE MEVCUT DURUM

Osmanlı Devleti'nin içerisinde bulunduğu kültürel yapı dahilinde ve kendisinden önceki Türk-İslam Medeniyeti devletlerinden de devralınan anlayışta, yüzyıllar içerisinde şekillenmiş bir kütüphane ve kütüphanecilik geleneği mevcuttur. Temellerinin Ortaçağ İslam uygarlığında şekillendiğini söylemenin mümkün olduğu bu gelenekte kütüphaneler, Arapça "hikmetlerin hazinesi" manasına gelen "hizanetü'l-hikme", "ilim kapısı" anlamındaki "darü'l-ilm", "hikmetler evi" manasındaki "beytü'l-hikme" gibi isimlerle anıldıkları gibi "kütüb" ve "hâne" kelimelerinden meydana gelerek yaygın kullanımla "kütüphane" olarak isimlendirilmişlerdir.¹⁸

Hem Osmanlı Devleti'nde hem de öncesinde kütüphane işleviyle varlık gösteren en önemli yapıların başında camiler gelmektedir. Camiler, İslam'ın ilk müesses yapıları olarak başta Kur'an nüshaları olmak üzere birçok farklı elyazmasına ev sahipliği yapmış ve kütüphane işlevini taşımıştır.¹⁹

Kütüphane işlevini barındıran bir diğer kurum ise medreselerdir. Medrese kütüphaneleri bazen medresenin ders odalarındaki dolaplarda, bazen ise medresenin mevcûd olduğu külliye içerisinde ayrı bir birim olarak bulunmaktadır.²⁰ Erken dönem Osmanlı kütüphaneleri medrese ve câmiler ekseninde kurulmuş olup, buna aykırı tek örnek Gelibolu'da kurulan Yazıcıoğlu Mehmed Efendi türbesindeki kütüphanedir.²¹

İstanbul'un fethiyle birlikte külliyeler içerisinde yer alan vakıf kütüphaneleri yaygınlaşmaya başlamıştır. İstanbul'un ilk vakıf kütüphanesi hakkında farklı görüşler

¹⁸ Ruth Stellhorn Mackensen, "Background of the history of Moslem Libraries", **The American Journal of Semitic Languages and Literatures**, The University of Chicago Press, Chicago 1935, sayı 52, s. 28.

¹⁹ Hedi BenAicha, "Mosques as Libraries in Islamic Civilization", **The Journal of Library History**, University of Texas Press, Texas 1986, sayı 2, s. 255.

²⁰ Mehmet İpşirli, "Medrese", **DİA**, c. 28, İstanbul 2003, s. 330.

²¹ İsmail E. Erünsal, **Orta Çağ İslam Dünyasında Kitap ve Kütüphane**, Timaş Yayınları, İstanbul 2018, s. 411.

bulunsa da 16. yüzyıldan önce vakıf kütüphaneleri tesis edilmeye başlanmıştır.²² Bu vakıf kütüphanelerinin kullanım biçimleri, bulunduğu vakfa göre şartnâmelerde belirtilen kullanım kurallarına sahiptir.²³ XVI. yüzyılda cami ve medreseler dışında mescid ve tekkelerde de kütüphaneler kurulmuş, bunlara ulemânın evlerinde tesis ettikleri kütüphaneler de eklenmiştir.²⁴

17. yüzyılda ise bağımsız bir yapı olarak kütüphanelerin ortaya çıktığı görülmektedir. 1678 yılında kurulan Köprülü Kütüphanesiyle başlayan bu bağımsız kütüphane yapılarının mimarî planları da büyük bir kısmı için ortaklık gösterir.²⁵

1.1. Topkapı Sarayı'nın Kitapları

İstanbul'un fethinin ardından Fatih Sultan Mehmed, Edirne'den getirdiği kütüphanesini önce Eski Saray'a daha sonra da Topkapı Sarayı'na taşıyarak Enderun odalarına yerleştirmiş ve kütüphanenin ilerleyen zamanda Enderun Kütüphanesi'ne kadar ulaşacak olan nüvesini meydana getirmiştir.²⁶ Babası II. Murad'ın zengin kütüphanesi ve sonrasında da Manisa'da kendi kurduğu kütüphanesini Yeni Saray'da birleştiren II. Mehmed, bu kütüphanesine hafız-ı kütüb olarak Molla Lütü'yi tayin etmiştir.²⁷ Devamında II. Bayezid'in de farklı ilim sahalarından kitaplar topladığı, kitapların zahriyelerine yazılar yazdığı ve bu eserlerle ilgilendiği bilinmektedir.²⁸ II. Bayezid'in kendi oval forma sahip mührünü taşıyan bazı kitapların mevcudiyeti de bu duruma örnektir.²⁹ Sarayın kitap koleksiyonlarına önemli ölçüde bir başka

²² Mahmud Paşa Medresesi'nde veya Eyüp Külliyesi'ndeki kütüphanelerin ilk vakıf kütüphane yapıları olabileceği hakkında iki ayrı fikir mevcuttur. Bu konuda daha detaylı bilgi için bkz. İsmail E. Erünsal, **Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik**, Timaş Yayınları, İstanbul 2015, s. 99.

²³ Willi Heffening, "Kütüphane", **İslam Ansiklopedisi**, c. 6, MEB, İstanbul 1977, s. 1129.

²⁴ İsmail Erünsal, **Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik**, s. 134.

²⁵ Doğan Kuban, **Osmanlı Mimarîsi**, s. 559.

²⁶ İsmail Baykal, "Fatih Sultan Mehmed'in Hususi Kütüphanesi ve Kitapları", **Vakıflar Dergisi**, c. 4, Ankara 1958, s. 77.

²⁷ Süheyl Ünver, **İlim ve Sanat Tarihimizde Fatih Sultan Mehmed**, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1953, s. 8.

²⁸ Süheyl Ünver, "İkinci Selime Kadar Osmanlı Hükümdarlarının Hususî Kütüphaneleri Hakkında", **IV. Türk Tarih Kongresi**, TTK Yayınları, Ankara 1952, s. 309.

²⁹ Gülrü Necipoğlu, "The Spatial Organization of Knowledge in the Ottoman Palace Library", **Treasures of Knowledge an Inventory of the Ottoman Palace Library**, editörler Gülrü Necipoğlu, Cemal Kafadar, Cornell H. Fleischer, c. I, Leiden-Boston 2019, s.12.

eklemlenme de I. Selim devrinde yapılmıştır. Bu eklemlenmenin sebebi, I. Selim tarafından 1514'de Tebriz ve 1517'de Kahire'den getirilen eserlerdir.³⁰

Saray'da birikeren kitaplar tek bir alanda değil, farklı hazine ve yapılar arasında dağılmış haldedir. Kitapların bulunduğu bu saray yapıları, hazine birimleri, Bağdat Köşkü, Revan Köşkü ve Enderun koğuşları gibi farklı istifa ve ihtiyaç alanlarına dağılmış haldedir.³¹ I. Ahmed Kitaplığı olarak bilinen ve Harem'de yer alan oda ise başlangıçta bir kütüphane olarak düşünülmemiş, daha sonra bu niteliği kazanmıştır.³²

18. yüzyıla kadar birikerek çoğalan ve hazine birimlerinde bulunan saray kitaplarından oluşan koleksiyonlar, III. Ahmed saltanatının kültürel zevkleri yüksek ortamında müstakil bir kütüphane inşasıyla bir araya gelebilmiştir.

1.2. XVIII. Yüzyıl Kültürel Ortamında Avrupa ve Osmanlı Saray Kütüphaneleri

18. yüzyıl başlarında, Osmanlı sarayında hem ilmî hem edebi sahada ve çeşitli sanat dalları arasında gelişmiş olan, çoğunlukla Sultan III. Ahmed ile damadı Nevşehirli İbrahim Paşa çevresinde şekillenen bir fikrî muhit ve ilişkiler ağı mevcuttur. Bu çevre, III. Ahmed'in saltanatının geç dönemlerinden³³ başlayarak Ahmed Refik tarafından "*Lale Devri*"³⁴ olarak da adlandırılan zaman diliminde Nedim³⁵, Seyyid Vehbî, Neylî Ahmed, Ahmed Taib Efendi, Dürrî Efendi, Raşid Mehmed Efendi gibi önde gelen simalarını içinde bulundurmaktadır.³⁶ Ayrıca 18. yüzyılın başlangıcı Levnî, İbrahim Müteferrika, Yirmisekiz Mehmed Çelebi gibi bu tarihte ve daha sonra eserleri dikkat çeken aydınların olduğu bir dönemdir.

³⁰ Filiz Çağman - Zeren Tanındı, "Saray Kütüphaneleri (Yeni Kütüphane)", **Sanat**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1982, sayı 7, s. 130.

³¹ İsmail Baykal, "Topkapı Sarayı Müzesi Kitaplıkları", **Güzel Sanatlar**, İstanbul 1949, sayı 6, s. 75.

³² Şükrü Yenal, "Topkapı Sarayı Müzesi Enderun Kitaplığı", **Güzel Sanatlar**, İstanbul 1949, sayı 6, s. 85.

³³ 1718 Pasarofça Antlaşması'yla başlayan sulh döneminden 1730 Patrona İsyanı'na kadar olan dönem.

³⁴ "Lale Devri" isimlendirmesi ve döneme dair yaygın olan "batılılaşma" algısı üzerinden detaylı bir inceleme için bkz. Feridun Emecen, "Matruşka'nın Küçük Parçası: Nevşehirli Damat İbrahim Paşa Dönemi ve 'Lale Devri' Meselesi Üzerine Bir Değerlendirme", **Osmanlı Araştırmaları**, 2018, sayı 52, s. 80.

³⁵ Nedim, aynı zamanda Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'nın himaye ettiği isimlerden olup, İbrahim Paşa'nın kütüphanesinde hafız-ı kütüblük görevi de yapmıştır. (İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, c. IV/II, TTK Yayınları, Ankara 2011, s. 543)

³⁶ Ahmet Refik Altınay, **Lâle Devri**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2016, s. 58.

III. Ahmed'in küçüklüğünden itibaren yazılı kültüre ve kitaplara olan meyli ve zarif kişiliği bu çevrenin gelişmesinde etkili olmuş olmalıdır. Padişah, bu kültürel ortamın merkezinde yer almakla birlikte sülüs ve nesih yazıyı Hafız Osman'dan, ta'lik yazıyı ise Velîyüddin Efendi'den öğrenmiş iyi bir hattattır.³⁷

Nevşehirli Damad İbrahim Paşa ise III. Ahmed tarafından küçük yaşta tanınmış ve 6 Rebiülevvel 1129/17 Şubat 1717 tarihinde kızı Fatma Sultan ile evlendirilerek padişahın damadı olmuştur.³⁸ III. Ahmed gibi Nevşehirli İbrahim Paşa da Hafız Osman'dan hat dersleri almış, dönemin kültür çevresinin merkezindeki kişilerden olmuştur.³⁹ III. Ahmed'in damadı İbrahim Paşa'yla kütüphane ve kitaplar üzerinden bir hatt-ı hümayûn ile gelişen "...geçende verdiğin kitabı gönderdim kitabhaneye vaz' eyledim lâkin ismi malum değil deftere nice kayd eyleyeyim ismi yazıp gönderesin..."⁴⁰ şeklindeki hattı, aralarında kitap ve kütüphane ekseninde şekillenen bir diyalogun olduğunu göstermektedir.

Nevşehirli Damad İbrahim, Parise elçilikle giden Yirmisekiz Mehmed Çelebi ve İbrahim Müteferrika⁴¹ gibi dönemin yazılı kültürü üzerinde etkisi yüksek kişileri de yakından takip etmektedir. Bu kültürel ilişki ağına bir örnek vermek gerekirse, İbrahim Müteferrika'nın bastığı kitaplarda tercümesi bulunan Jan Krusinski aynı zamanda Nevşehirli İbrahim Paşa'nın tercümanıdır.⁴² Yirmisekiz Mehmed Çelebi de yine Fransa elçiliği görevine Nevşehirli İbrahim Paşa'nın desteği yoluyla gelmiştir.⁴³

18. yüzyılın başlangıcı yabancı dilde eser tercümelerinin rağbet gördüğü, tercüme için başta Nevşehirli İbrahim Paşa olmak üzere saray tarafından destek verildiği bir dönemdir. Bu amaçla İbrahim Paşa, III. Ahmed ve Şeyhülislam Abdullah

³⁷ Münir Aktepe, "Ahmed III", **DİA**, c. 2, İstanbul 1989, s.37. Ayrıca bakınız, Tahsin Özcan, "Velîyüddin Efendi", **DİA**, c. 43, İstanbul 2013, s. 41.

³⁸ Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, c. IV/II, s. 312.

³⁹ Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, c. IV/II, s. 316.

⁴⁰ AE. SAMD. III., 132. 12951. (Belgede tarih bulunmamaktadır, arşiv kataloğunda belgenin tarihi için 18 Ra 1143/1 Ekim 1730 tarihi verilmiştir. Bu tarihten bir gün sonra, 2 Ekim 1730'da Patrona İsyanı sonucu I. Mahmud tahta geçecektir.)

⁴¹ İbrahim Müteferrika'nın Avrupa ile bazen burada anıldığı türden bir fikrî eğilimin ötesine geçen temasları hakkında yakın zamanda yayınlanmış önemli bir eser için bkz. Kemal Beydilli, **İki İbrahim, Müteferrika ve Halefi**, Kronik Yayınları, İstanbul 2019.

⁴² Machiel Kiel, "Giriş", **Müteferrika ve Osmanlı Matbaası**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2004, s. 68.

⁴³ Zeki Arıkan, "Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi", **DİA**, c. 43, İstanbul 2013, s. 551.

Efendi'den de destek alarak Arapça, Yunanca, Farsça gibi dillerden oluşturulan tercüme heyetleri yoluyla çeviriler yaptırmıştır.⁴⁴ İbrahim Paşa aynı zamanda Arapça ve Farsça eserlerin ihracını engelleyerek bir kültürel koruma politikası izlemiştir.⁴⁵

Osmanlı Sarayında bu kültürel ortam mevcutken, aynı dönemde Kıta Avrupası'nda Fransız Aydınlanması ve bunun etkileri gelişmektedir. 18. yüzyılda Avrupa'da gelişen bu fikrin ve öncesinde yayılan İngiliz Deneyciliğinin Avrupa kütüphaneleri ve farklı devletlerin kraliyet koleksiyonları üzerinde de büyük etkileri olmuştur. Aydınlanma fikrinin temelleri deneycilik, doğa yasalarını keşfetme-açığa çıkarma ve insanın kendisini keşfetmesinin etrafını keşfetmesine bağlı oluşu gibi bazı prensiplere dayanmaktadır.⁴⁶ Bu prensipler insanların kendi varoluşlarını kurmak için bilme zorunluluğunu doğurmuştur. Bilgi için gelişen bu motivasyonun temel objesi kitap ve ansiklopediler, temel mekânı ise kütüphaneler olmuştur. 17. yüzyılda bilginin kamusallaşmasının başlamasıyla birlikte kütüphaneler adına iki farklı eğilim ortaya çıkmaya başlamıştır. Bunların ilki hâlen özel koleksiyonları koruyarak kitapları iyi eğitilmiş insanların faydasına sunmayı hedefleyen ve kütüphaneden çok barok dönem özelliklerini taşıyan bir "müze-kütüphane"yi benimseyen yaklaşımdır.⁴⁷ Bir diğeri ise sonraki yüzyıla da şekil verecek olan, halkın kullanımını hedefleyen kütüphaneleri esas almaktadır. Bu temayül 18. yüzyılda iyice keskinleşmiş, bilginin kitaplar yoluyla paylaşılan bir değer haline gelmesi, faydasının halka yayılması ve saray hazinelerinde kilitli tutulmaması fikrini *Diderot* gibi aydınlanma düşünürleri sıkça dile getirmiştir.⁴⁸ Aydınlanmanın getirdiği "kendine yeten" insan anlayışı ve daha sonra Kant tarafından "sapere aude"⁴⁹ mottosuyla ifade edilen düşünce, Avrupa'da bilginin kaynağının herkesin erişebildiği türden kütüphaneler olması gereğini doğurmuştur.

⁴⁴ Mehmet İpşirli, "Lale Devrinde Teşkil Edilen Tercüme Heyetine Dair Bazı Gözlemler", **Osmanlı İlmî ve Meslekî Cemiyetleri**, İstanbul 1987, s. 34.

⁴⁵ Irene Melikoff, "Lale Devri", **The Encyclopedia of Islam (New Edition)**, c. 5, Leiden 1986, s. 641.

⁴⁶ Oscar Ewald, **Fransız Aydınlanma Felsefesi**, DoğuBatı Yayınları, Ankara 2010, s. 28.

⁴⁷ Mathilde V. Rovelstad, "Two Seventeenth-Century Library Handbooks, Two Different Library Theories", **Libraries & Culture**, University of Texas Press, 2000, sayı 35, s. 549.

⁴⁸ Wayne Bivens-Tatum, **Libraries and the Enlightenment**, Library Juice Press, Los Angeles 2011, s. 8.

⁴⁹ "İnsanın bilmeye cesaret etmesi" ni ifade eden bir kavramdır, detaylı bilgi için bkz. Immanuel Kant, **An Answer to the Question: "What is Enlightenment"**, Königsberg 1784, s. 1.

18. yüzyıl Avrupası'nın yaşantılarındaki vasıfları yönünden "tasnifli bireyler" olmaya başlamış insanları için, yaygınlaşmış ve serbest kullanıma açık kütüphaneler büyük önem taşımaktadır. *Richard Sennett*'nin görüşüne göre bu nitelikteki kütüphaneler tıpkı zanaat atölyeleri gibi insanların kendi ilgi alanlarına göre istifade edebilecekleri, kendi "aydınlanmaları" için yararlandıkları mekanlardır.⁵⁰ "Aydınlanma"nın yaygın ve serbest kullanıma açık kütüphanelerin henüz teşkil edilmediği yerlerdeki yayılma aracı ise gazeteler ve doğabilimleri hakkında bilgiler içeren takvimler olmuştur.⁵¹

Bu yaklaşımın bir sonucu olarak 17. ve 18. yüzyıllarda "şehir kütüphaneleri" ve "serbest kütüphaneler" hem İngiltere hem de Kıta Avrupası'nda yayılmaya başlamıştır.⁵² Buna benzer bir düşüncenin ifadesiyle İbrahim Müteferrika'da da karşılaşılmaktadır. Matbaanın da yaygınlaşmasıyla şehirlerde büyük kütüphanelerin kurulabileceği önerisi, İbrahim Müteferrika tarafından "*Vesiletü't-tibâa*"⁵³ isimli eserinde de yapılmıştır.⁵⁴ Ancak Osmanlı düşünce dünyasının kendine has dinamikleri düşünülürse, Avrupa'daki gelişmelerle organik ve karşılaştırmalı bir bağ kurmanın yanında Osmanlı kütüphanelerine kendi gelişim ve ihtiyaç çizgileri içerisinde yaklaşmak yerinde olacaktır. Buna karşın 18. yüzyılda yaşanan "*kültürel globalleşme*"nin farklı sahalardaki temaslarla yaygınlaşmaya başladığı, özellikle sanatsal ve fikri anlamda etkileşimlerin daha sıkı nitelikte olduğunu ifade eden çalışmalar mevcuttur.⁵⁵

III. Ahmed'in saltanatına paralel olarak İngiliz Kraliyeti'nde de kütüphanelere duyulan rağbet açısından benzer bir dönem yaşanmaktadır. Kraliçe Caroline⁵⁶ iyi bir

⁵⁰ Richard Sennett, *Zanaatkâr*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2009, s. 139.

⁵¹ Ulrich Im Hof, *Avrupa'da Aydınlanma*, Afa Yayınları, İstanbul 1995, s. 201.

⁵² Edward Edwards, *Free Town Libraries their Formation Management and History: In Britain, France, Germany and America*, Cambridge University Press, New York 2009, s. 197.

⁵³ Matbaanın gereklilik ve önemini anlatan bir eser olup 1726'da yazılmıştır. Daha detaylı bilgi için bkz. Erhan Afyoncu, "İbrahim Müteferrika", *DİA*, c. 21, İstanbul 2000, s. 326.

⁵⁴ Adnan Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, İstanbul 1982, s. 169.

⁵⁵ Bu yaklaşımla açıklama sunan bir örnek için bkz. Nebahat Avcıoğlu, Finbarr Barry Flood, "Globalizing Cultures: Art and Mobility in the Eighteenth Century", *Ars Orientalis*, Smithsonian Institution, Washington 2009, sayı 39, s. 7.

⁵⁶ Kral II. George'un eşi olup 1683-1737 tarihleri arasında yaşamıştır. 9 Kasım 1737 tarihinde St. James Sarayı'nın yakınındaki Green Park'a yaptırdığı "Queens Library" adıyla bilinen müstakil kütüphanesini ziyaretinde ettiği kahvaltının ardından ani bir hastalığa tutularak 20 Aralık 1737 Pazar günü vefat etmiştir. Daha detaylı bilgi için bkz. William Henry Pyne, *The History of the Royal Residences of Windsor Castle, St. James's Palace, Carlton House, Kensington Palace, Hampton Court, Buckingham House and Frogmore*, c. III, Londra 1819, s. 60.

kitap koleksiyoncusu ve okuyucusu olup yazılı kültüre ilgilidir. III. Ahmed gibi entelektüel bir çevreyle sarılı olan Kraliçe Caroline'ın yakın olduğu kişiler arasında John Locke, Isaac Newton gibi döneminin ve sonrasının felsefe, bilim anlayışına yön veren şahsiyetler bulunmaktadır.⁵⁷ Kensington Sarayı bu dönemde Caroline'ın zevklerine göre düzenlenmiş, sarayda kütüphanelerin yanı sıra geniş bir resim ve minyatür koleksiyonu da oluşturulmuştur.⁵⁸ Ancak Eski Saray Kütüphanesi'nin olanakları bu dönemde kısıtlı olup, kütüphane çok hareketli değildir. Bunun için kraliçe tarafından William Kent'e⁵⁹ St. James Sarayı'nın yakınında "Queens Library" adıyla anılan yeni bir kütüphane yaptırılmıştır.⁶⁰

18. yüzyılda Kıta Avrupası'nda da kamuya açık saray kütüphaneleri yaygınlaşmaya başlamıştır. Ansbach'da doğan İngiltere Kraliçesi Caroline'ın kardeşinin Ansbach Sarayı'nda meydana getirdiği halk kütüphanesi olan "Öffentliche Schloßbibliothek", 1720 senesinde Dresden'de kurulan "Königliche Öffentliche Bibliothek"⁶¹ bunlara iki örnek teşkil etmektedir.⁶²

18. yüzyılın ilk yarısında daha geniş bir topluluk için istifadeye açılan kütüphanelerden bir diğeri ise daha sonra "*Bibliothèque nationale de France*" adıyla anılacak olan kraliyet kütüphanesi "*Bibliothèque du Roi*" dur. Bibliothèque du Roi, daha 16. yüzyılın ilk yarısında "*Dépôt Légal*" yani ülkedeki her bir matbaanın bastığı eserlerin bir nüshasını göndermekle yükümlü olduğu bir kütüphane olarak tanımlanmıştır.⁶³ Kütüphanenin koleksiyonları XIV. Louis dönemine kadar bir kraliyet sarayından diğerine aktararak giderek genişlemiş, 1666 senesinde ise Paris'e

⁵⁷ William H. Pyne, *The History of the Royal Residences*, c. II, s. 25.

⁵⁸ W. H. Pyne, *The History of the Royal Residences*, c. II, s. 26.

⁵⁹ Neo-palladyanist mimar ve peyzajcıdır. Kraliçe Caroline tarafından himaye edilmiş, 1685-1748 tarihleri arasında yaşamıştır. Çağdaşı Alexander Pope ile bahçe ve arazilerde inziva alanları yaratmayı, doğa ile sanatı pitoresk bir zevkle birleştirmeyi esas almıştır. 18. yüzyıl İngiliz mimarî anlayışı içerisindeki konumu hakkında daha fazla bilgi için bkz. Diana Balmori, "Architecture, Landscape, and the Intermediate Structure: Eighteenth-Century Experiments in Mediation", *Society of Architectural Historians*, 1991, sayı 50, s. 38.

⁶⁰ Emma Jay, "Queen Caroline's Library and Its European Contexts", *Book History*, c. IX, Baltimore 2006, s. 37.

⁶¹ Bu iki isim de "*halka açık saray kütüphanesi*" anlamına gelmektedir.

⁶² Emma Jay, "Queen Caroline's Library and Its European Contexts", *Book History*, c. IX, s. 32.

⁶³ Paul M. Priebe, "From Bibliothèque du Roi to Bibliothèque Nationale: The Creation of a State Library, 1789-1793", *The Journal of Library History*, 1982, sayı 17/4, s. 389.

taşınarak sabit hale gelmiştir.⁶⁴ Kütüphanenin Fransa'daki tüm eser baskılarını derlemesi ve sabit bir konuma yerleşmesi, Bibliothèque du Roi'u 1789 Fransız İhtilali'yle birlikte tamamen halka açılincaya kadar da Avrupa'nın tümünden gelen bilgin ve öğrencilerin çalışma merkezi haline getirmiştir.⁶⁵

İngiltere, Almanya ve Fransa merkezli saray kütüphaneleri hakkında bu temel bilgilerden sonra bu kütüphanelerin bazı ortak yönlerini ve 18. yüzyıl başlarında hangi motivasyonlarla teşkil edildiklerini söylemek mümkündür. Bu motivasyonlardan ilki Fransa ve Almanya'da öne çıkan koleksiyonları merkezîleştirme ve mevcut birikimi tek bir çatı altında toplama çabasıdır. Bir diğeri İngiltere'de olduğu gibi entelektüel zevkler doğrultusunda yeni ve müstakil bir kütüphane meydana getirme isteği, sonuncusu ise yine Fransa ve Almanya örneklerinde karşılaşılan arşiv oluşturma, eğitim ve toplumsal faydanın gözetilmesi eğilimidir.

Bu motivasyonların her biri aşağıda ele alınacağı üzere Enderun Kütüphanesi'nin inşa sebepleri arasında da mevcuttur. Kütüphane inşasından önce Topkapı Sarayı'nda yer alan koleksiyonlar dağınık mekanlardadır ve zaman içerisinde sayıca artmıştır. Kitaplar 18. yüzyıl başına gelindiğinde hazine birimlerinde istifade edilemez haldedir ve kullanıma müsait değildir. Sarayda müstakil bir kütüphane binası bulunmamakta, kullanılan kitaplar farklı mekanlarda durmaktadır. Kitap okumanın daha çok talep edildiği ise ulaşılan bilgiler arasında değildir.

1.3. Enderun Kütüphanesi'nin İnşa Edilişinin Sebepleri

Raşid Mehmed Efendi'nin anlattığına göre, 1131/1719 senesine kadar etraftan hediye gelen ya da alınarak Enderun Hazinesi'nde bulunan çok fazla sayıda değerli kitap, farklı dolaplarda tozla kaplı biçimde durmakta ve bu kitaplardan faydalanılamamaktadır. Padişah, kitapların bu şekilde bir kenarda unutulmuş,

⁶⁴ Bette W. Oliver, "The Bibliothèque nationale from 1792 to 1794: Becoming a National Institution during the French Revolution", **Libraries & the Cultural Record**, University of Texas Press, 2009, sayı 42/1, s. 48.

⁶⁵ Paul M. Priebe, "From Bibliothèque du Roi to Bibliothèque Nationale", **The Journal of Library History**, s. 389.

saklanmış ve istifadeden uzak biçimde tutulmasını istemeyip, "*ruz-ı cezada beyhûde mes'ul*" olmamak için Enderun'da bir kütüphane inşasını istemiştir.⁶⁶

Tarih-i Raşid'de geçen bu anlatıyı arşiv evrakı da doğrulamaktadır. Kütüphane inşasını takiben, Topkapı Sarayı'nın farklı hazine birimlerinde kullanıma açık olmayan kitaplar bulundukları yerlerden alınarak Enderun Kütüphanesi'ne yerleştirilmişlerdir. Kütüphane'ye yerleştirilen bu kitapların büyük bir bölümünü "bodrum hazinesi"⁶⁷nden alınanlar, geri kalanlarını da ifraz hazinesinden alınan kitaplar oluşturmaktadır.⁶⁸ Bodrum hazinesinden alınan kitapların içerik ve konu skalası hayli geniş olmakla birlikte önemli bir kısmını tefsir ve hadis üzerine yazılmış eserler ile haşiyeler meydana getirmektedir. Bunların yanında tıp kitapları, çeşitli risaleler, lugâtlar, şiir ve edebiyat eserleri de bodrum hazinesinden alınarak Enderun Kütüphanesi'ne yerleştirilen kitaplar arasında mevcuttur.⁶⁹ İfraz hazinesinden alınanların niteliği ise daha farklıdır. Bu hazineden alınan iki eser "*Hazret-i Osman Radiyallahü Anh hattıyla kûfî kelâm-ı şerif*" ve "*Tefsir-i Ebussu'ûd*" den ibaret olup, önem derecesi yüksek eserlerdir.⁷⁰

İsmail Baykal, II. Mehmed'in hususî kütüphanesinin takibini yaptığı çalışmasında Hazine-i Hümayûn'a bağlı olarak saklanan bu kitapların büyük bir kısmının Fatih Sultan Mehmed'in kitaplarından meydana geldiğini düşünmektedir.⁷¹ Bu açıdan değerlendirilirse, Enderun Kütüphanesi'nin inşası sayesinde uzun bir süre istifade edilemeyen büyük bir miras tekrar ortaya çıkarılmıştır.

Topkapı Sarayı'nda bir kütüphane inşasını gerektiren bu sebepler saray dışarısında da etkili olmuştur. 17. yüzyıla kadar Osmanlı Devleti'nde külliyyeler, medreseler ve cami içlerinde amaca uygun olarak yapılan kütüphane birimlerinin bu nitelikleri yavaş yavaş değişmeye başlamıştır. 1667 tarihinde inşa edilen ve Osmanlı Devleti'ndeki ilk bağımsız kütüphane binası olan Köprülü Kütüphanesi buna önemli

⁶⁶ Raşid Mehmed Efendi, *Tarih-i Raşid*, İstanbul 1865, c. V., s. 129.

⁶⁷ Bodrum ve ifraz hazineleri "Enderun Hazinesi" adıyla da anılan iç hazineye bağlı birimlerdir. Bu iki hazine hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Arzu T. Terzi, *Hazine-i Hassa Nezareti*, TTK Yayınları, Ankara 2000, s. 2.

⁶⁸ TS.MA.d. 2363, vr. 3b. (29 M 1131/ 12 Aralık 1719).

⁶⁹ Kitapların tam bir listesi için bkz. TS.MA.d. 2363, vr. 3b, 4a, 4b. (29 M 1131/ 12 Aralık 1719).

⁷⁰ TS.MA.d. 2363, vr. 4b. (29 M 1131/ 12 Aralık 1719).

⁷¹ İsmail Baykal, "Fatih Sultan Mehmed'in Hususi Kütüphanesi ve Kitapları", *Vakıflar Dergisi*, s. 78.

bir örnek teşkil etmektedir.⁷² III. Ahmed dönemine gelindiğinde İstanbul'da açılan diğer kütüphaneler arasında Çorlulu Ali Paşa'nın Medresesi içerisindeki kütüphanesi, Valide-i Cedid Cami'i içinde Valide Gülnuş Sultan tarafından tesis edilen kütüphane, Şehid Ali Paşa'nın Vefa'da bulunan günümüze intikal etmemiş kütüphanesi, Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'nın külliyesi içerisinde yaptırdığı kütüphane ve Yeni Cami Kütüphanesi⁷³ bulunmaktadır.⁷⁴ Nevşehirli İbrahim Paşa, 1720 tarihinde yaptırdığı ve Şehzadebaşı'ndaki külliye'nin içinde yer alan kütüphanesinin koleksiyonunu, çok sayıda eski ve değerli eseri seçerek meydana getirmiştir.⁷⁵

III. Ahmed'in ardından I. Mahmud devrinde de kütüphane yaptırılmasına gösterilen rağbet artarak devam etmiştir. Revan Köşkü'ne kitaplar aktararak burada bir kütüphane meydana getiren I. Mahmud, etrafındaki devlet adamlarına da kütüphaneler yaptırılması konusunda örnek olmuştur.⁷⁶ I. Mahmud tarafından yaptırılan kütüphaneler arasında Ayasofya, Süleymaniye, Fatih camilerine yaptırılan kütüphaneler, dönem içerisinde yaptırılanlar arasında da Âşir Efendi ve Reisülküttab Mustafa Efendi kütüphaneleri yer almaktadır.⁷⁷ Bunların haricinde 1754 tarihinde I. Mahmut tarafından Galata Sarayı'nda bir kütüphane yaptırılmış ve buraya kitaplar vakfedilmiştir.⁷⁸

Sarayın yazılı kültüre iltifat gösteren ağaları da kitap koleksiyonlarının ve kütüphanelerin meydana gelmesine aracılık etmişlerdir.⁷⁹ III. Ahmed devrinde sarayda görev yapmış, birden fazla kütüphanenin bânisi olan Hacı Beşir Ağa'nın kitap

⁷² Fatih Rukancı, Hakan Anameriç, "Libraries as Scientific, Educational and Cultural Institutions in the Ottoman Empire (XVI-XVIIth Centuries)", *Libri*, 2006, sayı 56, s. 257.

⁷³ 1724-1725 yıllarında inşa edilmiş olup, kare planlı ve almasıık örgülü duvarlara sahip bir yapıdır. Külliye ve Kütüphane hakkında daha detaylı bilgiler için bkz. Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Yenicami Külliyesi", *DİA*, c. 43, İstanbul 2013, s. 442.

⁷⁴ İsmi anılan kütüphaneler hakkında detaylı bilgiler için bkz. Müjgan Cumbur, "Lale Devrinde İstanbul Kütüphaneleri", *Türk Kültürü*, sayı 100, 1971, s. 363-368.

⁷⁵ İsmail E. Erünsal, "Damad İbrahim Paşa Kütüphanesi", *DİA*, c. 8, İstanbul 1993, s. 449.

⁷⁶ Abdülkadir Özcan, *İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları III (1648-1757)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2018, s. 197.

⁷⁷ Abdülkadir Özcan, "Mahmud I", *DİA*, c. 27, İstanbul 2003, s. 325.

⁷⁸ İsmail E. Erünsal, "Galatasaray Kütüphanesi", *DİA*, c. 13, İstanbul 1996, s. 323.

⁷⁹ Bu eğilim 16. yüzyılda da mevcut olup, geniş bir kitap koleksiyonu sahibi olan Gazanfer Ağa tarafından eser tercümeleri yaptırılmış, âlim ve şairler kendisi tarafından desteklenmiştir. Gazanfer Ağa'nın kültürel faaliyetleri ve hayatı konusunda detaylı bilgiler sunan bir çalışma için bkz. Bilal Erbil, "Gazanfer Ağa, Hayatı ve Yaptırdığı Eserler", *Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE, Tarih Anabilimdalı*, İstanbul 2019.

ve kütüphaneler üzerinde etkisi önemlidir.⁸⁰ Hacı Beşir Ağa, I. Mahmud'un validesi Saliha Sultan ile olan yakınlığı sayesinde I. Mahmud nezdinde de itibar gören bir zattır.⁸¹ Kendine ait en fazla sayıda kitaba sahip darüssaâde ağası olan Hacı Beşir Ağa'nın, Enderun Kütüphanesi'nin inşası fikrinin ortaya çıkmasında da etkili olmuş olabileceği düşüncesi de bazı çalışmalarda ifade edilmektedir.⁸²

Enderun Kütüphanesi'nin ardından yeni bir saray kütüphanesinin meydana gelişi için ise 19. yüzyılı beklemek gerekecektir. Dolmabahçe Sarayı'nda Mabeyn'de ve Halife Abdülmecid'in de kütüphane olarak kullandığı "*43 Numaralı Sofa*" da bulunan kütüphane, Osmanlı saray kütüphanelerinin 19. ve 20. yüzyıllara tarihlenen bir örneğidir.⁸³ Bu kütüphanenin koleksiyonu içerisinde Yıldız Sarayı'ndan taşınan kitaplar da bulunmaktadır ve kütüphane mekânı Halife Abdülmecid Efendi'nin zevkine göre tasarlanmıştır.⁸⁴

18. yüzyılın mimarî eğilimleri de bu dönemde inşa edilen kütüphane yapıları üzerinde etkili olmuştur. Kütüphanelerde Barok üslub denenmeye başlanmış, Enderun Kütüphanesi'nde kullanılan bir merkez etrafında gelişen plan ve aynalı tonozlar I. Mahmud kütüphanesi için de bir örnek olmuştur.⁸⁵

1.4. Kütüphane Mahallinin Daha Önceki Durumu ve Üçüncü Avlu

Babüssaâde'den girildiğinde Arz Odası'nın ardında bulunan Enderun Kütüphanesi'in bulunduğu alan olan üçüncü avluya "*Enderun Meydanı*" da denmektedir.⁸⁶ Padişahın ailesi ve hane halkıyla yaşadığı yer olan Enderun Meydanı'nın ilk yerleşim planı Sultan II. Mehmed döneminde ortaya çıkmaya

⁸⁰ Kendisi de zengin bir kütüphaneye sahip olup, Babîâli, Eyüp, Medîne ve Zîştovi'de kütüphaneler yaptırmıştır. Daha detaylı bilgi için bkz. Abdülkadir Özcan, "Beşir Ağa Hacı", **DİA**, c. 5, İstanbul 1992, s. 555.

⁸¹ Jane Hathaway, **The Chief Eunuch of the Ottoman Harem**, Cambridge University Press, s. 143.

⁸² Zeren Tanındı, "Bibliophile Aghas (Eunuchs) at Topkapı Saray", **Muqarnas**, sayı 21, s. 339.

⁸³ T. Cengiz Göncü, "Dolmabahçe Sarayı'nın İnşa Süreci, Mekân ve Teşkilat", **Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE Tarih Anabilimdalı**, İstanbul 2015, s. 86.

⁸⁴ Lale Uçan, "Son Halife Abdülmecid Efendi'nin Hayatı - Şehzâdelik, Veliâhtlık ve Halifelik Yılları", **Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE Tarih Anabilimdalı**, İstanbul 2019, s. 190.

⁸⁵ Doğan Kuban, **Osmanlı Mimarîsi**, Yem Yayınları, İstanbul 2016, s. 561.

⁸⁶ Zeynep Tarım Ertuğ, "Topkapı Sarayı", **DİA**, c. 41, s. 258.

başlamıştır.⁸⁷ "Üçüncü yer" olarak da anılan kütüphanenin bulunduğu bu meydanın 4000 m² genişliğinde olduğu Abdurrahman Şeref Bey tarafından ifade edilmektedir.⁸⁸

Enderun Meydanı'nın ve Enderun Kütüphanesi'nin bulunduğu alanın kütüphane inşasından önceki durumu hakkında bazı bilgilere ulaşmak mümkündür. *Sedad Hakkı Eldem*, burada II. Selim tarafından yaptırılan bir havuzlu köşk bulunduğunu ve Enderun Kütüphanesi inşası esnasında yıkılarak mermer sütunlarının daha sonra Seferli Odası inşasında kullanıldığını söylemektedir.⁸⁹ Bu ifade kütüphane hakkında ulaşılabilen birçok kayıtle doğrulanabilmekteyse de köşk-kasrın inşa edilmesinin II. Selim döneminde olduğuna dair bilgiler kesin değildir, *Küçükçelebizâde*⁹⁰ köşkün I. Selim devrine ait olduğunu söylemektedir.⁹¹ *Raşid Mehmed Efendi'nin* ifadelerinden anlaşıldığına göre bu kasır, Hâne-i Hassa, Surre Odası ve Arz Odası'nın ortasına gelecek şekilde konumlanan ve padişahların keyifli vakit geçirebilmesi için mermer sütunlar üzerinde inşa ettirdiği ikiyüz yıllık bir yapıdır.⁹²

Enderun Meydanı'nın ortasında mevcûd Enderun Kütüphanesi'nin yerinde bulunduğu anlaşılan bu kasır hakkındaki bilgilere, kütüphanenin inşası için tutulan kayıtlarda da denk gelinmiştir. Bu konuda bahsedilmesi gerekenlerin başında kasrın mermer sütunlarının üzerinde daha sonra Enderun Kütüphanesi'nde de tekrar kullanılan kurşun kaplı bir kubbesinin bulunduğu gelmektedir.⁹³ *Nusretname*'de verilen anlatıda ise bu havuzlu kasrın sütun mermerlerinin sumakî renkte ve 12 adet oldukları, sütunların üzerinde yükselen bir tekne kubbesinin bulunduğu belirtilmektedir.⁹⁴ Daha önce seferli odası inşasında kullanımı belirtilen bu

⁸⁷ Gülru Necipoğlu, **15 ve 16. yüzyılda Topkapı Sarayı Mimari, Tören ve İktidar**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007, s. 129.

⁸⁸ Abdurrahman Şeref, "Topkapı Sarayı Hümayûnu", **Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası**, c. II/7, İstanbul 1911, s. 400.

⁸⁹ Sedat Hakkı Eldem, Feridun Akozan, **Topkapı Sarayı**, İstanbul 1982, s. 72.

⁹⁰ Abdülkadir Özcan, "Âsım Efendi, Çelebizâde", **DİA**, c. 3, İstanbul 1991, s. 477.

⁹¹ Gülru Necipoğlu, **15 ve 16. yüzyılda Topkapı Sarayı**, s. 166.

⁹² "...bir tarafı hâne-i hassa ve bir tarafı surre odası ve bir tarafı seferli odası ve arz odası vasatında mermer amudlar üzerine padişâhân-ı pişin hazz-ı nefisleri için ihtirâ eyledikleri iki yüz yıllık kasrın mahallî olan buk'a-i latifede kütübhâne binasına vaz'-ı esas..." (Raşid Mehmed Efendi, **Tarih-i Raşid**, c. V, İstanbul 1865, s.129.)

⁹³ TS.MA.D.2003.1, vr. 11a. (27 Ra 1131/ 17 Şubat 1719 - 9 Za 1131/23 Eylül 1719)

⁹⁴ Mehmet Topal, "Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa Nusretname tahlil ve metin (1106- 1133/ 1695-1721)", **Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü**, İstanbul 2001, s.901.

mermerlerden birinin, Enderun Kütüphanesi iç mekanında da bir adet bulunan sumakî sütun olması ihtimal dahilindedir.⁹⁵

1.5. Enderun Kütüphanesi'nin Temelinin Atılması ve İnşa Sürecinin Başlayışı

Aslında tören yapılmadan önce inşa için çalışmalar başlamış, tören sembolik bir ritüel olarak yapılmıştır. Temel atma töreninden bir hafta kadar önce farklı inşa sınıfları yapı için hazırlıklara başlamış, kütüphanenin inşa olunacağı alan törene uygun hale getirilmiştir.⁹⁶ Bu tarihte amele ve ücretli işçiler ayarlanmış, bina için lazım olan malzemeler törenden daha önce tedarik edilmiştir.⁹⁷ Şubat 1719⁹⁸ tarihinde⁹⁹ sadrazam, şeyhülislâm efendi, sadreyn ve nakibüleşrâf efendiler temel atma töreni için saraya davet edilmişlerdir.¹⁰⁰ Padişah bizzat kendisi eliyle taş alarak önce temele bırakmış, ardından hazır bulunanlar da bunu tekrarlamıştır.¹⁰¹ Bunu takiben yine hazırda bulunanlar bu hayırlı eser için dualarda bulunmuşlar ve inşa süreci başlamıştır.

Kütüphane inşasının başlaması hakkında bir diğer anlatı ise Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa tarafından *Nusretname*'de yapılmaktadır. Mehmed Ağa bu dönemde saraydan ayrılmış, 1704 tarihinde Silahdarlık görevini teslim etmiştir.¹⁰² Silahdar Mehmed Ağa, Raşid Mehmed Efendi'den farklı olarak III. Ahmed'in, Sultan Ahmed Cami'i'nin temelini kazarken I. Ahmed'in kullandığı kazmayla¹⁰³ kütüphanenin temelini kazdığı ve bu esnada neccâr ve mimarların da orada bulunduğu bahsetmektedir.¹⁰⁴

⁹⁵ Bu sütun için bkz. Resim 27.

⁹⁶ TS.MA.D. 2003.1, vr. 2b. (27 Ra 1131/ 17 Şubat 1719 - 9 Za 1131/23 Eylül 1719)

⁹⁷ Raşid Mehmed Efendi, **Tarih-i Raşid**, c. V, İstanbul 1865, s. 129.

⁹⁸ Raşid Mehmed Efendi, **Tarih-i Raşid**, c. V, İstanbul 1865, s. 129 ve Raşid Tarihi'nin diğer bilinen nüshalarında gün kısmı boş bırakılmıştır. Temel atma töreninin, inşa sürecinin TS.MA.D. 2003. 1'den takip edilebilen haftalık durumuna göre 1132 senesi rebiülahirinin ilk haftalarında olma ihtimali yüksektir.

⁹⁹ Rebiülahir 1131.

¹⁰⁰ **Tarih-i Raşid**, c. V, s. 129.

¹⁰¹ **Tarih-i Raşid**, c. V, s. 129.

¹⁰² Abdülkadir Özcan, "Silahdar Mehmed Ağa", **DİA**, c. 38, İstanbul 2009, s. 195.

¹⁰³ Bu çalışmanın yapıldığı tarihte Enderun Kütüphanesi içerisinde sergilenmektedir. Sergilenen kazma için bkz. Resim 19.

¹⁰⁴ Mehmet Topal, "Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa Nusretname Tahlil ve Metin (1106- 1133/ 1695-1721)", s. 901.

İKİNCİ BÖLÜM

ENDERUN KÜTÜPHANESİ'NİN İNŞASINDA ÇALIŞAN İNŞA ESNAFI

1719 senesinin Şubat ayında III. Ahmed'in de katıldığı temel atma töreniyle başlayan inşa çalışmaları, 23 Kasım 1719 tarihinde kütüphanede yapılan derse başlama törenine kadar devam etmiş ve toplam dokuz ay sürmüştür. Bu sürecin hem çalışanlar hem de malzemeler üzerinden haftalık takibi yapılabilmektedir. Binanın tamamlanmasının ardından iç mekanın tefrişi ve kitapların yerleştirilmesi devam etmiş, yapının tamamlandığı sekizinci aydan itibaren yapılan çalışmalar bu amaçla devam ettirilmiştir.

2.1. İnşâda Görevli Çalışanlar

Enderun Kütüphanesi'nin inşâ süreci boyunca tutulan defterler vasıtasıyla tesbit edilebilen on altı çalışan grubu bulunmaktadır. (TS.MA.d. 2002.1, d. 2003.2, d. 2003.1, d. 2004'e göre) İnşâ süresinde çalışan her bir sınıf bu defterler doğrultusunda değerlendirilmiştir. İlgili çalışan sınıflarının yer aldığı tablolardaki "eyyam" ifadesi, o haftaya dair çalışılan toplam işgünü miktarını ifade etmektedir. Defterlerde yer alan işçi sayıları önce her bir gün için ayrıca verilmiş, ardından bu çalışan kişilerin 6 gün boyunca çalışma miktarları toplanarak "eyyam" adıyla işgünü üzerinden hesaplanmıştır. Çalışanların isimleri üzerinden bir takibin mümkün olmaması dolayısıyla bu günlerde çalışan kişilerin kalfalar hariç tutulmak üzere mükerrer veya farklı kişiler oluşları üzerinde bir değerlendirme yapmak mümkün olmamıştır. Defterin inşa sürecine olan bakış açısını muhafaza etmek niyetiyle ve yine ilgili sınıfların haftalık işgücü miktarlarını açıkça gösteriyor oluşundan yola çıkılarak tablolar oluşturulurken *kişi* yerine *işgünü* miktarları esas alınmıştır.

İnşâda yer alan sınıflar, belgelerde kaydedildiği ve çalışmada takip edilecek olan sırayla *sengtirâşân*, *neccârân*, *hamamcıyân*, *lağımçıyân*, *humpâreciyân*, *rencberân*, *ahengerân*, *kâtib*, *löküncü*, *errekeşân*, *sıvacıyân*, *destereci-î sıvacıyân*, *sandıkçıyân*, *doğramacıyân*, *râh-âbyân* ve *nakkaşân* kollarından meydana gelmektedir. Çalışan gruplarına, yine o zanâat, sanat veya iş koluna dahil olan kalfalar

aşağıda detayları verilecek olan farklı sayı ve ücretlerle eşlik etmektedirler. Ayrıca, bazen her bir sınıfın çalışanlarının ve bazen de şakirdlerinin dinî mensubiyetini öğrenmek mümkün olabilmiştir. Bunun yanında, bu gibi bilgilerin genellikle kalabalık bir çalışan sayısına sahip sınıf veya çalışan grubu mevcut ise detaylarıyla verildiğini belirtmek gerekir. Çalışan sayısının az olduğu sınıflarda, Enderun Kütüphanesi inşâ kayıtlarında bu gibi bir ayrıma detaylarıyla gidilmediğini söylemek mümkündür.

Sınıfların çalışma günü başına aldıkları ücretler ve toplamaları defterlerde "akçe"¹⁰⁵ cinsinden verilmektedir. İnşâ sürecinde yer alan her haftanın sonunda önce yine akçe cinsinden yekûn ücretler hesaplanmakta, ardından da kuruş ile miktarları verilmektedir.

Tek tek sınıflar hakkında değerlendirmeye geçmeden önce 18. yüzyılda Topkapı Sarayı'nda gerçekleşen bir inşânın çalışan ücretleri ve bunun diğer yapı işçiliği ücretlerinden farkı hakkında bazı şeyler söyleyebilmek mümkün gözükmektedir. Sınıfların söz konusu defterlerde yer alan ücretleri üzerinde bir değerlendirme bazı verilere ulaşma imkanı sunmuştur. Buna göre Enderun Kütüphanesi inşâsında çalışan sınıfların günlük ücretlerinin ortalaması 41,61 akçe olarak hesaplanabilmektedir.¹⁰⁶ Bununla kıyaslanabilecek bir başka ücret hesaplaması daha önce Şevket Pamuk tarafından ortaya konmuş, 1710-1719 yılları arasında nitelikli bir inşâ işçisinin günlük ücreti 38,2 akçe olarak tesbit edilmiştir.¹⁰⁷ Bu verinin kütüphanenin inşâ tarihini kapsamaması ve aynı zamanda inşâ işçiliğine dönük oluşu karşılaştırma yapabilme olanağı sunmaktadır. Kütüphane inşası çalışanları için 41,61 akçe olarak hesaplanan bu değer, ortalama miktar olan 38,2 akçeden 3,41 akçe ve %8,92 daha fazladır. İnşânın yapıldığı mekânın hususî konum ve önemiyle birlikte düşünüldüğünde, ücretlerde bu miktarda bir sapmanın olağan olabileceği düşünülebilir. Yine ücretlerde önemli bir yer tutan neccârların tam da inşânın

¹⁰⁵ İnşâ gerçekleşirken 120 akçe 1 guruşa denk olup, tüm ödeme hesaplamalarının bu esas üzerine yapıldığı görülmektedir. (TS.MA.d. 2002.1, d. 2003.2, d. 2003.1, d. 2004) Ayrıca bunun aksi yönde, yani hazineye ödenen miktarlar için bu denklik 160 akçeye karşılık 1 guruş olarak hesaplanıp, aradaki bu 40 akçelik farka "tefâvüt-i hasene" denmektedir. bkz. Mübahat S. Kütükoğlu, **Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)**, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 1994, s. 269.

¹⁰⁶ TS.MA.d. 2003.1, vr. 8b.'de 25. haftada nakkaşlara ait ücrette yapılan yazım hatası, yekûndaki ücret doğru haliyle verildiği için hesaplamaya dahil edilmiştir.

¹⁰⁷ Şevket Pamuk, "Osmanlı İmparatorluğu ve Avrupa'da Ücretler", **Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2013, s. 166.

gerçekleştiği 1131 senesinde 40 akçe ile 50 akçe aralığında bir yevmiyye aldıkları, sivil iş ve yapılarda daha fazla yevmiyye alma eğiliminde oldukları Enderun Kütüphanesi'ne dair olmayan arşiv evrakında da gözükmemektedir.¹⁰⁸ Bu yevmiyye ücretleri kalfalar dahil edilmediği takdirde kütüphane inşasında çalışan neccârların ücretleriyle tam olarak uyuşmaktadır.

Kütüphane'nin inşasında ilk hafta, 28 Rebiülevvel 1131/18 Şubat 1719 Cumartesi günü başlamış olup inşa çalışmaları otuz iki hafta boyunca sürmüştür. Çalışanlara dair son kayıt 15 Zilkade 1131/29 Eylül 1719'a tarihlenmektedir. Böylece yedi aylık bir süre zarfında Enderun Kütüphanesi'nin diğer işçilikleri ve mefruşâtı hariç olmak üzere bir yapı olarak ortaya çıktığını söylemek mümkündür.

Çalışan grupları üzerinden bir değerlendirmeye geçmeden önce, iş günleri üzerine değerlendirme yapmak sürecin somutlaştırılması açısından önemli durmaktadır. İnşanın ilk dört haftası ve son dört haftası boyunca, 19 Rebiülâhir 1131/11 Mart 1719 tarihi haricinde haftanın her günü çalışıldığı anlaşılmaktadır. Geri kalan yirmi sekiz hafta süresince, aşağıda bahsedilen bazı istisnalar dışında haftanın ilk günü olan yevmü'l-ehad/pazar günleri çalışılmadığını söylemek mümkündür.

İnşanın ve çalışmaların devamlılığı açısından takip edilebilen bazı istisnalarla da karşılaşmak mümkündür. 25 Cemâziyelevvel 1131/15 Nisan 1719 ve 26 Cemâziyelâhir 1131/16 Mayıs 1719 tarihlerinde inşa faaliyetleri bir günlüğüne durmuştur. Bir istisna olarak 23 Receb 1131/11 Haziran 1719 tarihinde, pazar günü de çalışma günlerine dahil edilmiştir.

¹⁰⁸ 1131/ 1719 senesinde ise inşâ işçiliğine yönelik ücretler hakkında, neccâr ve rençberlerin haddinden fazla ücret talebiyle ilgili şu hüküm ücretler hakkında bilgi vermektedir: "Mi'mâr ağaya hüküm ki, âsitanede işleyen neccâr ve rençberânın yevmiye iktiza iden ücretleri için haddini mütecâviz talebiyle ibâdullahı tazyik eyledikleri bundan akdem mâlûm oldukda neccâr için kırk akçeden elli akçeye varınca üstâdına göre ücret tahsis kılınub ziyâde mutâlebesiyle ibâdullahı rencide olunmağla hâlâ mi'mâr olanların 'ademi tekayyüdünden nâsi yine bâzı neccâr tâifesi istihkâkına göre ta'yin olunan ücrete kanaat itmeyüb izdiyâd talebiyle cevri eziyet ve diledüğü mertebe ücret almak fikriyle yapılardan âlâtların kaldırub halkı tâciz eyledikleri zâhir ve âşikâr olmağın mukaddema ferman olunub nizam verildiği vech üze iktizâ eden ücretleri verildikten sonra mutâlebesinden men' etdirüb bu hususda tegafül ile hareket idecek olur ise âmmeye zarar kasd etmiş olmağla mazhar-ı ta'ziri şedid olacağı bilüb âna göre hareket ve vech-i meşrûh üzere amel eyleyüb ve fimâba'd hilâf-ı ferman vaz'ı harekete cesaret idenler ahz ve tersâne-i âmirede küreğe vaz' olunmak musammem ve mukarrer olmağın..." A {DVNSMHM. d. 127, hüküm 73. Ayrıca bkz. Ahmet Refik, **Hicrî On İkinci Asırda İstanbul Hayatı** (1100-1200), s. 70.

Bunlardan farklı olarak, inşanın 1719 senesi Ramazan ayını da kapsaması sebebiyle 1 Şevval 1131/17 Ağustos 1719 ve 6 Şevval 1131/22 Ağustos 1719 tarihleri arasında, Ramazan bayramı günlerini de içeren 6 gün boyunca kütüphane inşası çalışmalarına ara verilmiş, bayramda çalışılmamıştır.

Haftanın günlerine dayalı bir değerlendirme yapılırsa, çalışan gruplarının ve sayılarının haftanın belirli bir gününde diğerlerinden farklı bir biçimde arttığına veya azaldığına rastlanmamaktadır. Yine günler esas alınarak değerlendirildiğinde, ilgili çalışan grubuna ait kalfaların haftanın bazı günlerinde çalışıp bazı günlerinde çalışmadıkları görülmektedir. Bu hususta değinilmesi gereken bir diğer durum da kalfaların tek tek günlere dayalı çalışma ve devamlılık takiplerinin ancak ilgili diğer çalışan gruplarıyla birlikte verildiği haftalarda yapılabildiğidir. Buna rağmen kalfaların bir haftada toplam kaç gün çalıştığını söylemek mümkündür. Örnek teşkil etmesi açısından inşanın yirmi dokuzuncu haftası olan 18 Şevval 1131/3 Eylül 1719 ile 25 Şevval 1131/10 Eylül 1719 tarihleri arasında yer alan haftada, neccarân haftanın her günü çalışırken Neccar Karlı Kalfa sadece 4 gün çalışmıştır. Yine aynı hafta içerisinde sengtraşân haftanın yedi gününde de çalışırken, Sengtraş I'yan Kalfa toplamda 6 gün çalışmaya katılmıştır. Bu gibi örnekleri diğer haftalar adına da çoğaltmak mümkündür.

Bu otuz iki hafta esnasında, çalışma devamlılığı açısından inşanın safhalarına ve o safhaların gerekliliklerine göre farklı çalışan sınıfları farklı haftalarda çalışmışlardır. Başlangıçta daha "kaba" işçiliğe yönelik çalışan esnafı ve kalfalar inşada sıkça yer alırken, ilerleyen haftalarda daha rafine üretimlerde bulunan süsleme ve tezyinâta yönelik çalışan sınıflar yer almaya başlamıştır. Bu husustaki kırılma noktasını da on yedi ve on dokuzuncu haftalar aralığı meydana getirmiştir. Bu haftalardan itibaren sıvacılar, doğramacılar, sandıkçılar ve nakkaşlar sınıfı inşa çalışmalarında yer almaya başlamıştır. On yedinci haftadan önce inşada çalışanlar ise sadece sengtraşlar, lağımcılar, hamamcılar, rencberler, ahengerler, neccârlar gibi sınıflardır. Bu yeni sınıfların çalışmaya başladığı haftalar inşanın beşinci ayına denk gelmektedir. Yapı, bu aydan itibaren bahsedilen sınıfların çalışmasına müsaade edecek bir forma bürünmüş olmalıdır.

Çalışan inşa sınıfları arasında otuz bir hafta boyunca inşa faaliyetlerine katılan ve yapının taş işçiliklerinden sorumlu olan sengtraşân sınıfı en uzun çalışma devamlılığına sahiptir. Bunu yirmi dokuz hafta süreyle inşada çalışmış olan neccarân sınıfı izlemektedir. Neccarların ardından ise yirmi bir haftalık devamlılığa sahip olan hamamcıyân sınıfı gelmektedir.

Otuz iki hafta boyunca inşa çalışmalarında en az süreyle yer almış olan inşa sınıfı ise râh-abyân, yani su yolu yapımıyla görevli olan çalışan sınıfıdır.

İnşa faaliyetleri esnasında esirlerin de yer aldığı görülmektedir. Esirlere verilen ekmek behâlarının günü gününe gösterilmesinden yola çıkarak bu hususta bazı şeyler söylemek mümkündür. İnşanın yoğunluğuna bağlı olarak çalışma günü sayısı değişmek üzere, esirler bazen yedi gün esasına göre bazen de haftada üç gün kadar çalışmışlardır. İnşanın genel çalışma düzeninden farklı olarak esirlerin çoğunlukla pazar günleri çalışmadıkları da yine bu kayıtlara dayanarak söylenebilir. Ancak bu konuda 23 Receb 1131/11 Haziran 1719 ile başlayan hafta ve 20 Ramazan 1131/6 Ağustos 1719 tarihiyle başlayan hafta gibi istisnalar bulunmaktadır. Bunlardan 11 Haziran 1719 tarihi ile başlayan haftada, diğer çalışan sınıflarının da yedi gün esasına göre çalıştıklarına dair bilgiler esirlerin o haftalardaki 7 günlük çalışma düzeniyle örtüşmektedir.

Zaman zaman isim verilerek Kâtib Ali, bazen de "kâtib" olarak anılan ve tek bir kişi olduğu anlaşılan çalışan da mevcuttur. Katip, beşinci haftadan başlamak üzere inşa çalışmalarının sonuna kadar görev yapmıştır. Kâtibin haftalık çalışma günü bazı haftalarda beş gün, bazı haftalarda ise inşanın devam ettiği günlerin tamamı olan altı gündür.

2.1.1. Sengtıraşân

Sengtıraşların, taşların oyulması, yontulması, süslenmesi, sütunlar ve kabartmalar gibi çeşitli taş malzemeden meydana gelen mimârî birim ve süslemelerin hazırlanması gibi işlerden sorumlu oldukları anlaşılmaktadır.¹⁰⁹ İnşaya yönelik taş işçiliğinin, Selçuklu devrinde içerisinde sengtıraşların da yer aldığı bir grup olarak

¹⁰⁹ Celal Esad, *İstilahât-ı Mi'mâriyye*, Matbaa-i Ahmed İhsan, İstanbul 1325, s. 44.

teşkilatlanmış halde olduğu, taş süsleme işçileri, duvarcılar ve sengtırâşların birbirinden ayrı tutulduğu gözükmemektedir.¹¹⁰ Ancak bu ayrımın keskin hatlarla yapıldığını söylemenin doğru olmayabileceğine dikkat çekmek gereklidir. Bunu destekleyecek biçimde, Ömer Lütfi Barkan *Süleymaniye Cami ve İmareti İnşaatı* isimli eserinde, taş işçilerinin uzmanlık alanları arasında bir geçişkenlik ve ortaklık bulunduğu dikkat çekilmiştir.¹¹¹ Doğan Kuban tarafından on bir ve on üçüncü yüzyıllar arası dönemde taş sanatçıların alt sınıflarına dair ayrımın net olmadığı, hatta ahşap ve taş işçiliği sınıfları arasında birbirine geçişler olduğu ifade edilmektedir.¹¹² Enderun Kütüphanesi'ne ait inşâ kayıtlarının yer aldığı defterler de bu düşünceyi destekler niteliktedir. Sengtırâş sınıfının alt gruplarına ücretleri belirtilirken ayrıca yer verilmemiştir. Bu durum, inşâyâ dönük çalışan sınıflar ve bunların alt kolları arasında bahsedilen geçişkenliğin ayırt etme lüzumu görmeyecek hale gelmiş olabileceğini akla getirmektedir. Sınıflar arasındaki bu geçişkenlik bilhassa taş işçileri üzerine yapılan çalışmalarda da ifade edilmekte, bennâlar ve sengtırâşlar gibi aynı yapı malzemeleriyle çalışan grupların 18. yüzyılda birbirine eklemlendiği belirtilmektedir.¹¹³ Bu bilgilerle birlikte düşünüldüğünde, bahsi geçen diğer taş işçilerinin de inşâ kayıtlarındaki "*sengtırâşân*" grubu içerisinde yer almış olmaları ihtimali kuvvetlidir.

Kütüphane inşâsı sırasında, düzenli olarak çalıştığı belirlenen Şâhin Kalfa ve İ'yan Kalfa olmak üzere iki taşçı kalfasının yer aldığını söylemek mümkündür. Bu kalfaların zımmî oldukları, ücretlerine dair kayıtlarda bazı haftalarda düşülen ibarelerden anlaşılabilmektedir.¹¹⁴ İki sengtırâş kalfası da çalıştıkları gün başına 50 akçe almışlar ve haftada genellikle altı gün kadar çalışmışlardır. Şâhin Kalfa'nın, sengtırâş sınıfının başındaki kişi olduğu bazen ücret kayıtlarına eklenen "*ser-sengtırâş*" ifadesinden anlaşılmaktadır.¹¹⁵ Şâhin Kalfa, inşâ süresi boyunca 28 hafta kadar

¹¹⁰ Erdoğan Merçil, *Türkiye Selçuklularında Meslekler*, TTK, Ankara 2000, s. 95.

¹¹¹ Ömer Lütfi Barkan, *Süleymaniye Cami ve İmareti İnşaatı (1550-1557)*, TTK, Ankara 1972, s. 188-189.

¹¹² Doğan Kuban, *Batıya Göçün Sanatsal Evreleri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014, s. 267.

¹¹³ Oya Şenyurt, "Onsekizinci Yüzyıl Osmanlı Başkentinde Taşçı Örgütlenmesi", *ODTÜ Mimârlık Fakültesi Dergisi*, sayı 26/2, Ankara 2009, s. 104.

¹¹⁴ TS.MA.d., 2002.1, vr. 7b. (27 Ra 1131/ 17 Şubat 1719 - 15 Za 1131/29 Eylül 1719)

¹¹⁵ TS.MA.d., 2004.12'de diğerlerine kıyasla açık biçimde gözükmemektedir, diğer üç defterde bu ibareye rastlanmamaktadır.

çalışarak toplamda 7.300 akçe, İ'yan Kalfa ise toplam 30 hafta kadar çalışarak 7.600 akçe ücret almıştır.

Sengtırâşlar, kalfalarına kıyasla 10 akçe kadar daha az günlük ücretle çalışmışlar, çalışma günü başına 40 akçe almışlardır. Sengtırâşânın toplamda 618.440 akçe ile çalışan grupları arasında en yüksek ödeme aldığı gözükmemektedir. Aynı zamanda sengtırâşların kütüphanenin inşâsı için en fazla sayıda kişinin çalıştığı sınıfı meydana getirmektedirler. Ayrıca kimi zaman bu grubun hem Müslüman hem de zimmî olanlarının ücretleri belirtilirken "*üstâdân*" notu düşüldüğünü de belirtmek gerekir.¹¹⁶

Taş işçilerinin Müslüman veya zimmî oluşları, inşâda yer aldıkları haftaların çoğu boyunca belirtilmiştir. Buna göre çalışan taş işçilerinin %57 kadarı Müslüman, %43 kadarı ise zimmîdir. Aldıkları ücretlerde bu iki grup için de bir ayrıma gidilmemiştir. Sengtırâşların tümü yine 40 akçe günlük ücretle çalışmıştır.

Sengtırâşların yanında çalıştığı görülen "*şâkirdân-ı sengtırâşân*" ise Enderun Kütüphanesi inşâsında çalışan bir sengtırâşın ücretinin yarısı olan 20 akçe kadar günlük ücret almıştır. 12 hafta çalıştığı belirlenen sengtırâş şâkirdlerinin aldıkları toplam ücret 4440 akçe kadardır.

25. haftadan itibaren sengtırâşların haftalık çalışma günü sayıları azalmaya başlamış ve inşâatın sonuna doğru azalarak devam etmiştir. Kütüphanenin inşâsı süresinde sengtırâş sınıfının çalışanları, iki kalfası ve şâkirdleri toplamda 637.780 akçe ile diğer tüm sınıflara kıyasla en yüksek miktardaki ödemeyi almışlardır.

¹¹⁶TS.MA.d., 2004. 13'de bu sınıfın hem Müslüman hem de zimmîlerinde "*üstâdân*" ifadesi bulunmaktadır.

Tablo 1**Sengirâşânın 32 Hafta Boyunca Çalıştığı İş Günü ve Ücretlerinin Haftalık Tablosu**

Hafta	Çalışma Günü Başına Ücret (akçe)	Çalışanların Toplam Çalışma Günleri (eyyâm)	Toplam Ücret (akçe)
1. Hafta (Kalfalar dahil)	40	119	4840
2. Hafta (Kalfalar dahil)	40	69	2760
3. Hafta (Kalfalar dahil)	40	144	5760
4. Hafta	40	742	29.680
5. Hafta	40	1147	45.880
6. Hafta	40	1044	41.760
7. Hafta	40	1039	41.560
8. Hafta	40	699	27.960
9. Hafta	40	1124	44.960
10. Hafta	40	1161	46.440
11. Hafta	40	908	36.320
12. Hafta	40	949	37.960
13. Hafta	40	561	22.440
14. Hafta	40	493	19.720
15. Hafta	40	434	17.360
16. Hafta	40	516	20.640
17. Hafta	40	760	30.400
18. Hafta	40	688	27.520
19. Hafta	40	541	21.640
20. Hafta	40	462	18.480
21. Hafta	40	382	15.280
22. Hafta	40	443	17.720
23. Hafta	40	403	16.120
24. Hafta	40	300	12.000
25. Hafta	40	107	4280
26-27. Hafta	40	112	4480
28. Hafta	40	35	1400
29. Hafta	40	36	1440
30. Hafta	40	23	920
31. Hafta	40	18	720
32. Hafta	-	-	-
Yekûn: 618.440 akçe			

Tablo 2**Sengitrâş Şâhin Kalfa'nın 32 Hafta Boyunca Çalıştığı İş Günü ve Ücretlerinin Haftalık****Tablosu**

Hafta	Çalışma Günü Başına Ücret (akçe)	Çalışanların Toplam Çalışma Günleri (eyyâm)	Toplam Ücret (akçe)
1. Hafta	-	-	-
2. Hafta	-	-	-
3. Hafta	50	5	250
4. Hafta	50	7	350
5. Hafta	50	6	300
6. Hafta	50	6	300
7. Hafta	50	6	300
8. Hafta	50	3	150
9. Hafta	50	6	300
10. Hafta	50	6	300
11. Hafta	50	6	300
12. Hafta	50	6	300
13. Hafta	50	5	250
14. Hafta	50	6	300
15. Hafta	50	6	300
16. Hafta	50	6	300
17. Hafta	50	7	350
18. Hafta	50	6	300
19. Hafta	50	6	300
20. Hafta	50	6	300
21. Hafta	50	6	300
22. Hafta	50	6	300
23. Hafta	50	6	300
24. Hafta	50	6	300
25. Hafta	50	5	250
26-27. Hafta	50	7	350
28. Hafta	50	5	250
29. Hafta	-	-	-
30. Hafta	-	-	-
31. Hafta	-	-	-
32. Hafta	-	-	-
Yekûn: 7300 akçe			

Tablo 3

Sengitrâş I'yan Kalfa'nın 32 Hafta Boyunca Çalıştığı İş Günü ve Ücretlerinin Haftalık Tablosu

Hafta	Çalışma Günü Başına Ücret (akçe)	Çalışanların Toplam Çalışma Günleri (eyyâm)	Toplam Ücret (akçe)
1. Hafta	-	-	-
2. Hafta	-	-	-
3. Hafta	-	-	-
4. Hafta	50	6	300
5. Hafta	50	6	300
6. Hafta	50	6	300
7. Hafta	50	6	300
8. Hafta	50	3	150
9. Hafta	50	6	300
10. Hafta	50	6	300
11. Hafta	50	6	300
12. Hafta	50	6	300
13. Hafta	50	5	250
14. Hafta	50	6	300
15. Hafta	50	6	300
16. Hafta	50	6	300
17. Hafta	50	7	350
18. Hafta	50	6	300
19. Hafta	50	6	300
20. Hafta	50	6	300
21. Hafta	50	6	300
22. Hafta	50	6	300
23. Hafta	50	6	300
24. Hafta	50	6	300
25. Hafta	50	5	250
26-27. Hafta	50	7	350
28. Hafta	50	5	250
29. Hafta	50	6	300
30. Hafta	50	6	300
31. Hafta	-	-	-
32. Hafta	-	-	-
Yekûn: 7600 akçe			

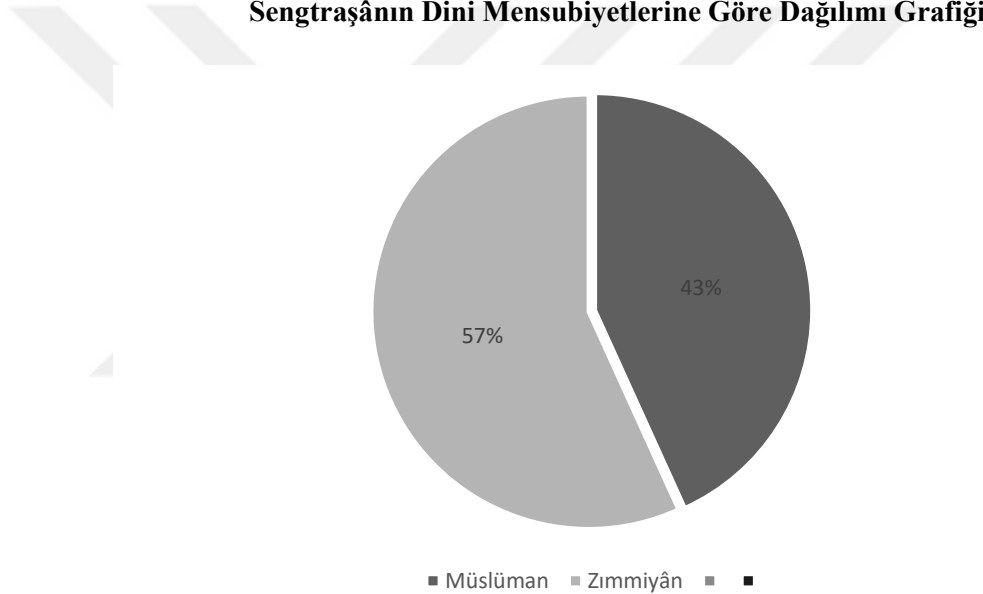
Tablo 4**Şâkirdân-ı Sengtırâşânın 32 Hafta Boyunca Çalıştığı İş Günü ve Ücretlerinin Haftalık Tablosu**

Hafta	Çalışma Günü Başına Ücret (akçe)	Çalışanların Toplam Çalışma Günleri (eyyâm)	Toplam Ücret (akçe)
1. Hafta	-	-	-
2. Hafta	-	-	-
3. Hafta	-	-	-
4. Hafta	-	-	-
5. Hafta	-	-	-
6. Hafta	20	44	880
7. Hafta	20	17	340
8. Hafta	20	24	480
9. Hafta	20	16	320
10. Hafta	20	20	400
11. Hafta	20	16	320
12. Hafta	20	25	500
13. Hafta	20	19	380
14. Hafta	20	7	140
15. Hafta	-	-	-
16. Hafta	20	7	140
17. Hafta	20	23	460
18. Hafta	20	4	80
19. Hafta	-	-	-
20. Hafta	-	-	-
21. Hafta	-	-	-
22. Hafta	-	-	-
23. Hafta	-	-	-
24. Hafta	-	-	-
25. Hafta	-	-	-
26-27. Hafta	-	-	-
28. Hafta	-	-	-
29. Hafta	-	-	-
30. Hafta	-	-	-
31. Hafta	-	-	-
32. Hafta	-	-	-
Yekûn: 4440 akçe			

Tablo 5
Sengitrâşânın Dinî Mensubiyetlerinin Belirtildiği Haftalara Göre İş Günü
Miktarı ve Ücret Dağılımı Tablosu
(Altıncı ve Yirmi Dördüncü Haftalar Arası)

Müslümân		Zımmiyân	
Eyyâm	Akçe	Eyyâm	Akçe
5578	223.120	7329	293.160
İki grupta da bir iş gününde alınan birim ücret (fi): 40 akçe			

Şekil 1:
Sengitraşânın Dini Mensubiyetlerine Göre Dağılımı Grafiği

2.1.2. Neccârân

"Neccâr" Arapça "kesmek" manasına gelen "necr" kelimesinden türemiş olup, "doğramacı, dülger, marangoz" olarak anılan sınıfı¹¹⁷ ifade etmektedir.¹¹⁸ Ancak ilerleyen kısımlarda değinilecek olan ve "doğramacıyân" şeklinde defterlerde yer alan başka bir grup bulunmaktadır. Bu sebeple Enderun Kütüphanesi inşâsı esnasında

¹¹⁷ Ehl-i Hiref teşkilâtından Neccârân-ı Hâssa sınıfı ve neccarların 17.yüzyıldaki sayıları ve özellikleri hakkında daha detaylı bilgiler için bkz. Sakine Akcan, "17. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Ehl-i Hiref-i Hâssa Teşkilatı Birimleri ve Yapısal Özellikleri", **Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE, Tarih Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı**, İstanbul 2018, s. 113.

¹¹⁸ **Kâmûs-ı Türkî**, s. 1454, 1455.

alışan neccârların, doğramacılarından ayrı ve diğer ahşap işçiliklerini yürüten çalışanlar olduklarını düşünmek daha doğru olacaktır.

Neccârlar, Enderun Kütüphanesi inşasında ilk haftadan başlamak üzere çalışmaya başlamışlar ve 29. haftaya kadar çalışmaya devam etmişlerdir. Aldıkları ücret, çalıştıkları iş günü başına 40 akçe olup sengtırâşlarla aynı miktardadır. Neccârların aldıkları ücret toplamı, ilk iki haftasında kalfa ücretleri de dahil olmak üzere 44.560 akçedir.

İnşada alışan neccâr sınıfı arasında Karlı Kalfa adında bir neccâr kalfasının bulunduğu da görölmektedir. Karlı Kalfa günlük 60 akçe gibi yüksek bir ücretle çalışmış olup, otuz iki hafta boyunca çalışan sınıflar ve kalfaların hepsinden daha fazla günlük ücret almıştır. Karlı Kalfa'nın haftalık çalışma günleri ise neccâr sınıfının genelini takip etmekte, çoğu zaman haftada altı gün esasına göre devam etmektedir. Bunun neticesinde inşâ esnasında tek başına 9000 akçe toplam ücret almıştır.¹¹⁹ Bu miktar, diğer sınıflardaki kalfaların toplamda en yüksek ödeme yapılanından %15.56 daha fazladır.

Neccâr sınıfının en yoğun çalıştığı hafta, inşânın onuncu haftasına denk gelmektedir. On yedinci haftadan itibaren ise inşâ çalışmaları içerisinde neccâr sınıfının çalışma yoğunluğunun azalarak devam ettiğini söylemek mümkündür. Bu azalma yirmi dokuzuncu haftaya kadar sürmüş, inşânın tamamlanmasından üç hafta önce hem neccârların hem de Karlı Kalfa'nın çalışması sona ermiştir.

Neccârlar ve Karlı Kalfa inşâ çalışmalarından tüm haftalar boyunca toplamda 53.560 akçe ücret almışlardır.

¹¹⁹ Karlı Kalfa'nın aldığı bu toplam ücrete, inşânın bir ve ikinci haftasındaki ödemeler diğer çalışanlarla birlikte verildiğinden dolayı dahil edilememiştir.

Tablo 6**Neccârânın 32 Hafta Boyunca Çalıştığı İş Günü ve Ücretlerinin Haftalık Tablosu**

Hafta	Çalışma Günü Başına Ücret (akçe)	Çalışanların Toplam Çalışma Günleri (eyyâm)	Toplam Ücret (akçe)
1. Hafta (Karlı kalfa ile)	40	30	1200
2. Hafta (Karlı kalfa ile)	40	26	1040
3. Hafta	40	29	1160
4. Hafta	40	78	3120
5. Hafta	40	38	1520
6. Hafta	40	54	2160
7. Hafta	40	42	1680
8. Hafta	40	12	480
9. Hafta	40	48	1920
10. Hafta	40	170	6800
11. Hafta	40	39	1560
12. Hafta	40	60	2400
13. Hafta	40	22	880
14. Hafta	40	65	2600
15. Hafta	40	47	1880
16. Hafta	40	52	2080
17. Hafta	40	73	2920
18. Hafta	40	31	1240
19. Hafta	40	29	1160
20. Hafta	40	23	920
21. Hafta	40	24	960
22. Hafta	40	27	1080
23. Hafta	40	34	1360
24. Hafta	40	22	880
25. Hafta	40	10	400
26-27. Hafta	40	11	440
28. Hafta	40	8	320
29. Hafta	40	10	400
30. Hafta	-	-	-
31. Hafta	-	-	-
32. Hafta	-	-	-
Yekûn: 44.560 akçe			

Tablo 7**Neccâr Karlı Kalfa'nın 32 Hafta Boyunca Çalıştığı İş Günü ve Ücretlerinin****Haftalık Tablosu**

Neccâr Karlı Kalfa'nın 32 Hafta Boyunca Çalıştığı İş Günü ve Ücretlerinin Haftalık Tablosu			
Hafta	Çalışma Günü Başına Ücret (akçe)	Çalışanların Toplam Çalışma Günleri (eyyâm)	Toplam Ücret (akçe)
1. Hafta	-	-	-
2. Hafta	-	-	-
3. Hafta	60	5	300
4. Hafta	60	6	360
5. Hafta	60	6	360
6. Hafta	60	6	360
7. Hafta	60	6	360
8. Hafta	60	3	180
9. Hafta	60	6	360
10. Hafta	60	6	360
11. Hafta	60	6	360
12. Hafta	60	6	360
13. Hafta	60	5	300
14. Hafta	60	6	360
15. Hafta	60	6	360
16. Hafta	60	6	360
17. Hafta	60	7	420
18. Hafta	60	6	360
19. Hafta	60	6	360
20. Hafta	60	6	360
21. Hafta	60	6	360
22. Hafta	60	6	360
23. Hafta	60	6	360
24. Hafta	60	6	360
25. Hafta	60	5	300
26-27. Hafta	60	7	420
28. Hafta	60	6	360
29. Hafta	60	4	240
30. Hafta	-	-	-
31. Hafta	-	-	-
32. Hafta	-	-	-
Yekûn: 9.000 akçe			

2.1.3. Hamamcıyân

Hamamcıyân sınıfı, inşâ ve inşâyâ yönelik yapı işçiliği ıstılahında, bilinen ve ilk akla gelen anlamının dışında bir çalışan grubuna işaret etmektedir. Hamamcıların, yapı işlerinde çalışan ve alanında uzmanlık düzeyi yüksek duvarcı ustalarına verilen bir isimdir. Çoğunlukla kârgir hamam yapılarında çalıştıkları için "*hamamcı*" ismini aldıkları anlaşılmaktadır.¹²⁰ Bu sınıfın inşâyâ yönelik tutulan arşiv kayıtlarında daha çok "*bennâ*", "*duvarcı*" gibi isimlerle anıldığı bilinmektedir.¹²¹ Çalışan sayılarının hayli yüksek miktarlarda oluşu da hamamcı sınıfının iş alanını bu diğer anlamıyla düşünmeye yönlendirmektedir. Bu isimlendirmenin her zaman tercih edilmediği anlaşılrsa da, 18. yüzyıl sonrasında inşâyâ yönelik çalışan sınıfların anıldığı listeler arasında *hamamcı* sınıfının da yer aldığı görülmektedir.¹²²

Böylelikle inşâ esnafı arasında yerini saptayabildiğimiz hamamcılar ve kalfaları, Enderun Kütüphanesi inşâsı esnasında iki ayrı safhaya bölünmüş halde çalışmışlardır. Bunlardan ilki, birinci ve on dokuzuncu haftalar arasında olan ve inşânın başlangıcından ortasına kadar süren çalışma dönemidir. Hamamcılar, bu dönemin ardından üç hafta kadar çalışmalarına ara vermişlerdir. Bu aranın ardından yirmi üç ve yirmi dördüncü haftalarda tekrar ikinci bir çalışma dönemine girerek yapıdaki işlerini tamamlamışlardır.

Bahsedilen ilk çalışma dönemi, çalışan sayısı ve haftalık toplam iş günü miktarı açısından en yoğun dönemi meydana getirmektedir. Özellikle dördüncü haftada bu yoğunluk günde 41 çalışana varabilen kişi sayısı ve haftalık 208 iş gününe yaklaşan çalışmayla göze çarpmaktadır. Bu yoğunluk, dördüncü haftanın ardından azalma eğilimine girerek devam etmiştir.

Hamamcıların çalışmalarına ücret kayıtlarında "*Hamamcı Kasber Kalfa*", veya sadece "*Kasber Kalfa*" gibi isimlerle anılan Kasber Kalfa eşlik etmiş ve birinci haftadan başlayarak yirmi beşinci haftanın sonuna kadar çalışmıştır. Kasber Kalfa'nın çalışma süresi hamamcıların çalıştığı haftalardan daha uzun bir zaman dilimindedir.

¹²⁰ Celal Esad, *İstilahât-ı Mi' mârîyye*, s. 32.

¹²¹ Ömer L. Barkan, *Süleymaniye Cami ve İmareti İnşaatı*, s. 10, 238.

¹²² Cengiz Orhonlu, "Şehir Mimarları", *Osmanlı Araştırmaları*, sayı 2, İstanbul 1981, s. 26.

Hamamcılarının çalışmadığı üç haftalık dönemde ve hamamcılarının çalışmaları bittikten bir hafta sonra da Hamamcı Kasber Kalfa inşâ çalışmalarında yer almıştır. Kasber Kalfa'nın aldığı günlük ücret 50 akçe olup diğer hamamcılardan 10 akçe kadar daha fazladır ve çalıştığı haftalar boyunca değişim göstermemektedir. Böylelikle çalıştığı yirmi beş haftanın sonunda toplamda 6.650 akçe ücret ödemesi almıştır.

Hamamcılarının aldığı ücret ise bir çalışma günü başına 40 akçe olup, diğer önemli inşâ sınıflarıyla aynı seviyededir ve çalışma süresi boyunca sabit kalmıştır. Çalışılan haftaların toplamında 51.400 akçe ödeme almışlardır.

Hamamcılar ve kalfa ücretleri toplamı Enderun Kütüphanesi inşâ faaliyetleri boyunca 58.050 akçe olmuştur.

Tablo 8
Hamamcıânın 32 Hafta Boyunca Çalıştığı İş Günü ve Ücretlerinin Haftalık
Tablosu

Hafta	Çalışma Günü Başına Ücret (akçe)	Çalışanların Toplam Çalışma Günleri (eyyâm)	Toplam Ücret (akçe)
1. Hafta (Kasber kalfa ile)	40	7	280
2. Hafta (Kasber kalfa ile)	40	34	1360
3. Hafta	40	87	3480
4. Hafta	40	208	8320
5. Hafta	40	112	4480
6. Hafta	40	57	2280
7. Hafta	40	66	2640
8. Hafta	40	33	1320
9. Hafta	40	70	2800
10. Hafta	40	108	4320
11. Hafta	40	74	2960
12. Hafta	40	76	3040
13. Hafta	40	72	2880
14. Hafta	40	77	3080
15. Hafta	40	76	3040
16. Hafta	40	32	1280
17. Hafta	40	21	840
18. Hafta	40	33	1320
19. Hafta	40	18	720
20. Hafta	-	-	-
21. Hafta	-	-	-
22. Hafta	-	-	-
23. Hafta	40	18	720
24. Hafta	40	6	240
25. Hafta	-	-	-
26-27. Hafta	-	-	-
28. Hafta	-	-	-
29. Hafta	-	-	-
30. Hafta	-	-	-
31. Hafta	-	-	-
32. Hafta	-	-	-
Yekûn: 51.400 akçe			

Tablo 9**Hamamcı Kasber Kalfa'nın 32 Hafta Boyunca Çalıştığı İş Günü ve Ücretlerinin Haftalık Tablosu**

Hamamcı Kasber Kalfa'nın 32 Hafta Boyunca Çalıştığı İş Günü ve Ücretlerinin Haftalık Tablosu			
Hafta	Çalışma Günü Başına Ücret (akçe)	Çalışanların Toplam Çalışma Günleri (eyyâm)	Toplam Ücret (akçe)
1. Hafta	-	-	-
2. Hafta	-	-	-
3. Hafta	50	5	250
4. Hafta	50	6	300
5. Hafta	50	6	300
6. Hafta	50	6	300
7. Hafta	50	6	300
8. Hafta	50	3	150
9. Hafta	50	6	300
10. Hafta	50	6	300
11. Hafta	50	6	300
12. Hafta	50	6	300
13. Hafta	50	5	250
14. Hafta	50	6	300
15. Hafta	50	6	300
16. Hafta	50	6	300
17. Hafta	50	7	350
18. Hafta	50	6	300
19. Hafta	50	6	300
20. Hafta	50	6	300
21. Hafta	50	6	300
22. Hafta	50	6	300
23. Hafta	50	6	300
24. Hafta	50	6	300
25. Hafta	50	5	250
26-27. Hafta	-	-	-
28. Hafta	-	-	-
29. Hafta	-	-	-
30. Hafta	-	-	-
31. Hafta	-	-	-
32. Hafta	-	-	-
Yekûn: 6650 akçe			

2.1.4. Lağımcıyân

Lağımcılar, sözlük manasıyla "*girizleri açıp temizleyen*" çalışan sınıfını ifade etmektedir.¹²³ "*Giriz*" in bu manası "*temizlenecek yer*" anlamında olabildiği gibi, lağımcıları "*girizme*" kelimesinin de işaret ettiği "*yeni açılan arazinin yabanî kökler çıkarılmak üzere derin kazılması; iki veya üç bel derinliğinde kazma yapmak*" tanımıyla birlikte düşünmek bu sınıfın faaliyetlerini açıklamaya daha uygun düşmektedir.¹²⁴

Lağımcıların inşâ faaliyetleri esnasında yaptıkları işler arasında başlıcası temel kazma olmak üzere, taş ocaklarından yapının inşâsında kullanılmak üzere taş çıkarılmasının da bulunabildiği anlaşılmaktadır. Enderun Kütüphanesi'ne taş temini için de *lağımcılar*'boğaziçi' ismiyle bilinen taş ocaklarına gönderilmişlerdir.¹²⁵

Lağımcıların yaptıkları temel kazma işi doğrultusunda bakıldığında ilk iki haftada karşılaşılan yoğunluk lağımcıların görev sahasıyla örtüşmektedir. Lağımcıların ilk iki hafta içerisindeki iş yoğunlukları, çalışılan diğer haftalardaki iş yoğunluklarının toplamından daha fazladır. Bu durum ilk iki hafta esnasında temel kazma çalışmalarının yoğun biçimde devam ettiğini gösterir niteliktedir. Özellikle ikinci haftada, lağımcı sınıfının günde en fazla 64 kişiye ulaşan bir sayıyla çalıştıkları göze çarpmaktadır. Karşılaştırmalı düşünüldüğünde, ikinci haftada tüm sınıflardaki çalışan sayıları, o haftada en fazla çalışanın bulunduğu *hamamcılar* içerisinde günlük 19 kişiyi aşmamaktadır.

Lağımcılar inşâ çalışmalarında toplamda sekiz hafta görev almışlardır. Bu süre boyunca, çalışma günü başına bir lağımcının aldığı ücret 30 akçe kadardır ve bu rakam inşâ faaliyetleri devam ettiği müddetçe hep aynı kalmıştır. Lağımcıların Enderun Kütüphanesi inşâsı tamamlandığında almış oldukları toplam ücret 15.120 akçedir.

¹²³ **Kamûs-ı Türkî**, s. 1242.

¹²⁴ **Kamûs-ı Türkî**, s. 1161.

¹²⁵ "*Bir kere dahi boğaziçine lağımcı göndermeğe, 80 akçe*" (TS.MA.d. 2003. 1, vr. 17a) Burada bahsedilen "*boğaziçi*" nin, boğaziçi taş ocakları adıyla geçen başlıca taş çıkarma sahası olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 10**Lağımcıyânın 32 Hafta Boyunca Çalıştığı İş Günü ve Ücretlerinin Haftalık Tablosu**

Lağımcıyânın 32 Hafta Boyunca Çalıştığı İş Günü ve Ücretlerinin Haftalık Tablosu			
Hafta	Çalışma Günü Başına Ücret (akçe)	Çalışanların Toplam Çalışma Günleri (eyyâm)	Toplam Ücret (akçe)
1. Hafta	30	96	2880
2. Hafta	30	310	9300
3. Hafta	30	41	1230
4. Hafta	-	-	-
5. Hafta	-	-	-
6. Hafta	30	14	420
7. Hafta	30	20	600
8. Hafta	30	8	240
9. Hafta	-	-	-
10. Hafta	-	-	-
11. Hafta	30	4	120
12. Hafta	-	-	-
13. Hafta	-	-	-
14. Hafta	-	-	-
15. Hafta	-	-	-
16. Hafta	-	-	-
17. Hafta	-	-	-
18. Hafta	-	-	-
19. Hafta	-	-	-
20. Hafta	-	-	-
21. Hafta	-	-	-
22. Hafta	-	-	-
23. Hafta	30	11	330
24. Hafta	-	-	-
25. Hafta	-	-	-
26-27. Hafta	-	-	-
28. Hafta	-	-	-
29. Hafta	-	-	-
30. Hafta	-	-	-
31. Hafta	-	-	-
32. Hafta	-	-	-
Yekûn: 15.120 akçe			

2.1.5. Humpâreciyân

Kelime manası itibariyle *humbara* veya inşâyâ dair kayıtlarda geçtiği haliyle "*humpâre*", Farsça bir kelime olup "*demirden içi boş mermi*" ve "*kumbara*" kelimesine de anlamını verecek olan "*topraktan yapılan yuvarlak, para biriktirmeye yarayan zarf*" anlamlarına gelmektedir.¹²⁶ Elbette inşâyâ yönelik bir sınıf olarak humbaracıları, yukarıdaki kavramlardan ilkiyle ilintili sahada çalışmalarına rağmen bu tanımlar üzerinden düşünmek yeterli değildir. Humbaracılar, mimârî tarihi üzerine çalışmalarda inşâ sınıfları arasında anılmamakta ve Enderun Kütüphanesi inşâsından önce veya sonra inşâ defterleri üzerine yapılmış ve yayınlanmış olan başlıca çalışmalarda görev aldıklarına dair bilgiye rastlanmamaktadır.

Bu durum, humbaracıların uzmanlık alanları ve teşkilatlanmaları üzerinden inşâ içerisindeki konumlarını düşünmeye sevketmekte ve inşâ içerisindeki faaliyetlerini açıklama lüzumunu doğurmaktadır. 18. yüzyıl başlarında humbaracılık sahasına duyulan eğilimle birlikte bir bakış konuyu daha anlamlı kılabilir. O zamana kadar ihmal edilmiş olan humbaracılığın bu dönemde yeniden ihya edilmesine yönelik çalışmalar olduğu bilinmektedir.¹²⁷

Lağımcılarla birlikte Kapıkulu halkından olan humbaracıların bir kısmının cebeci ocağına, bir kısmının topçu ocağına bağlı olduğu ve 17. yüzyıldan itibaren etkinliğini kaybeden bir kısmının ise timarlı oldukları bilinmektedir.¹²⁸ Yine humbaracıların "*cemaat-i rih-teciyân-ı humbara*" adı verilen 21 kişilik bir sınıfının olduğu anlaşılmaktadır.¹²⁹ "*Rih-te*" kelimesi Farsça olup "*dökülmüş*" anlamına gelmekte, humbaracıların metal malzemenin dökümü üzerine ihtisaslaşmış sınıfına işaret etmektedir.¹³⁰ Bu sınıf, inşâda görevli olan humbaracıları aşağıda açıklanacak sebeplerle meydana getirmiş olmalıdır.

Malzeme üzerine değerlendirme yapılırken bahsedilecek olan metal malzeme olan demir, kurşun ve bakır humbaracıların doğrudan ilişki içerisinde oldukları bilinen

¹²⁶ **Kâmûs-ı Türkî**, s. 588.

¹²⁷ M. Cavid Baysun, "Kumbaracı", **İslam Ansiklopedisi**, c. VI, s. 983.

¹²⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devlet Teşkilatından Kapıkulu Ocakları**, c. II, TTK Yayınları, Ankara 1988, s.118.

¹²⁹ Uzunçarşılı, **Kapıkulu Ocakları**, c. II, s. 8.

¹³⁰ **Kâmûs-ı Türkî**, s. 677; Ahmet Halaçoğlu, "Humbaracı", **DİA**, c.18, İstanbul 1998, s. 349.

"cebe-i amire" ve "tophâne"den tedarik edilmiştir.¹³¹ Demir malzemenin yapı alanında kullanımında *dökme* ve *dövme* demir olmak üzere iki farklı kullanım alanı bulunduğu bilinmektedir.¹³² Tüm bunlar sonucunda dövme demir malzemeye yönelik işçilik, inşâda görev alan bir başka sınıf olan *ahengerlere* isnad edilerek düşünüldüğü takdirde, diğer metal malzeme ve dökme demirin hazırlanmasında *humbaracıların* görev almış olduğu belirginleşmektedir.¹³³ *Bakır* ve *kalayın* alaşımından oluşan ve çoğunlukla top yapımında da kullanıldığı bilgisine¹³⁴ rastlanan *tunç* imaline dair işaretler de inşâyâ dair kayıtlarda görülmektedir.¹³⁵ Humbaracıların Enderun Kütüphanesi inşâsında çalıştıkları dönem, inşâ için erken sayılabilecek olan 2 ila 9. haftalar arasında gerçekleşmiştir. Bu durum temel bir yapısal birim olarak dökme demirin kullanımını akla getirmektedir. Ancak, dökme demirin "*strüktürel*" maksatla kullanımına Osmanlı mimârîsinde rastlanmadığını anmak bu noktada önemli gözükmemektedir.¹³⁶ Humbaracılar bu sebeple diğer metal malzeme gerektiren çevresel yapı birimlerinin imali ve dökümünde yer almış olmalıdır.

Humbaracılar, Enderun Kütüphanesi inşâsı boyunca önce ikinci hafta içerisinde, ardından da beşinci haftadan itibaren dokuzuncu haftaya kadar toplamda altı hafta kadar çalışmış ve günlük 40 akçe yevmiyye almışlardır. Çalışma günü miktarları haftada toplam 28 iş günü olan ilk hafta haricinde sabit kalmış, 8. haftada bir düşüş yaşanmasına rağmen son çalışma haftasında yeniden eski miktara yükselerek sona ermiştir. Humbaracıların toplam çalışma süreleri boyunca aldıkları ücret 4560 akçe kadardır.

¹³¹ "Mermer sütunların başlıklarına ve 'alemler için mevcûd tophâneden bâ-ferman-ı 'alî gelüb masraf olan nuhas külçe" (TS.MA.d., 2003.1, vr. 1b) ; "Yine bâ-fermân-ı 'âlî mevcûd cebehâne-î âmireden alınub kenarlara sarf olunan külçe-i kurşun" TS.MA.d., 2003.1, vr. 1b.

¹³² Celal Esad, **Yapı Malzemesi**, Matbaa-i Ahmed İhsan, İstanbul 1323, s. 124.

¹³³ Humbaracıların demir malzeme dökümü ile ilişkisi için ayrıca bkz. **Kapukulu Ocakları**, c. II, s. 56.

¹³⁴ Celal Esad, **Yapı Malzemesi**, s. 128.

¹³⁵ "Bakıra mevzu' kalay, fî 96, 36 kıyye, 3264 akçe" (, TS.MA.d., 2003.1, vr. 13b)

¹³⁶ Gülsün Tanyeli, **Osmanlı İnşaat Teknolojisi Tarihi**, Akın Nalça Kitapları, İstanbul 2017, s. 276.

Tablo 11**Humpâreciyânın 32 Hafta Boyunca Çalıştığı İş Günü ve Ücretlerinin Haftalık****Tablosu**

Humpâreciyânın 32 Hafta Boyunca Çalıştığı İş Günü ve Ücretlerinin Haftalık Tablosu			
Hafta	Çalışma Günü Başına Ücret (akçe)	Çalışanların Toplam Çalışma Günleri (eyyâm)	Toplam Ücret (akçe)
1. Hafta	-	-	-
2. Hafta	40	27	1080
3. Hafta	-	-	-
4. Hafta	-	-	-
5. Hafta	40	18	720
6. Hafta	40	18	720
7. Hafta	40	18	720
8. Hafta	40	15	600
9. Hafta	40	18	720
10. Hafta	-	-	-
11. Hafta	-	-	-
12. Hafta	-	-	-
13. Hafta	-	-	-
14. Hafta	-	-	-
15. Hafta	-	-	-
16. Hafta	-	-	-
17. Hafta	-	-	-
18. Hafta	-	-	-
19. Hafta	-	-	-
20. Hafta	-	-	-
21. Hafta	-	-	-
22. Hafta	-	-	-
23. Hafta	-	-	-
24. Hafta	-	-	-
25. Hafta	-	-	-
26-27. Hafta	-	-	-
28. Hafta	-	-	-
29. Hafta	-	-	-
30. Hafta	-	-	-
31. Hafta	-	-	-
32. Hafta	-	-	-
Yekûn: 4560 akçe			

2.1.6. Rencberân

İnşa esnafından olan *rencberânın*, çıkan toprağın ve yapı malzemelerinin taşınması ve genel anlamda "kaba" işlerin yürütülmesini sağladıkları anlaşılmaktadır.¹³⁷ Ancak kendi içlerinde de on dokuzuncu yüzyılda "*tekneçi*", "*harççı*", "*hamal*" olmak üzere farklı birimler halinde gruplandıkları ifade edilmektedir.¹³⁸ Bu iş alanları bağlamında düşünüldüğünde, diğer gruplar arasında harç işleriyle ilgilenme ihtimali bulunan "*hamamcı*" ve "*sıvacı*" sınıflarının sahaları dışında kalan harç işlerini de yapmış olabilecekleri göz ardı edilmemelidir. Bunlar doğrultusunda rencberlerin, diğer sınıflardaki gibi teknik bir uzmanlık sahibi olmaktan daha çok "*işgücü*" yönüyle yapı işçiliğinde varlık gösterdiğini düşünmenin uygun olduğu anlaşılmaktadır.

Enderun Kütüphanesi inşâsı esnasında rencberler, ikinci haftadan başlamak üzere yirmi yedinci haftanın sonuna kadar varlık göstermişlerdir. Bu süreçte hem çalışma miktarları hem de ücretleri değişkenlik göstermektedir. Haftalık çalışma günleri açısından ihtiyaç duyuldukça kişi sayısının artıp azaldığı anlaşılmaktadır. Hafta içerisinde bir gün 12 kişi çalışırken bir başka gün 6, bir başka gün ise 7 rencber inşâ çalışmalarına katılabilmektedir.¹³⁹ Bu durum haftalar açısından da değişiklik göstermiştir, ancak 18. haftada çalışma miktarı açısından bir değişim yaşanmıştır. Bu haftada çalışma günü sayısı o esnaya kadar görülmemiş olan bir değerle haftada 105 çalışma günü ve günde 16-17 kişi arasında değişen çalışan sayısına erişmiştir.

Rencberlerin aldıkları günlük ücretler de iki ayrı kısımda değerlendirilebilir. Bunların ilki, inşânın başlangıcından 18. hafta da dahil olmak üzere iş günü başına 24 akçe alınan dönem ve 19 ile 27. haftalar arasında olup iş günü başına 30 akçe alınan diğer dönemdir. Bu ikinci dönemde gerçekleşen çalışma miktarının düşük olmasıyla birlikte rencberler toplamda 25.536 akçe ödeme almışlardır. 28. haftadan itibaren ise rencberlerin Enderun Kütüphanesi inşâsına dair çalışmaları sona ermiştir. Buradan

¹³⁷ *Kâmûs-ı Türkî*, s. 671.

¹³⁸ Celal Esad, *İstilahât-ı Mi' mârîyye*, s. 29.

¹³⁹, TS.MA.d., 2002.1., vr. 2a. (27 Ra 1131/ 17 Şubat 1719 - 15 Za 1131/29 Eylül 1719)

yola çıkarak, 28. haftadan itibaren artık inşânın "ağır işgücüne" dayanan safhasının sona erdiği düşünülebilir.

Tablo 12
Rencberânın 32 Hafta Boyunca Çalıştığı İş Günü ve Ücretlerinin Haftalık
Tablosu

Hafta	Çalışma Günü Başına Ücret (akçe)	Çalışanların Toplam Çalışma Günleri (eyyâm)	Toplam Ücret (akçe)
1. Hafta	-	-	-
2. Hafta	24	31	744
3. Hafta	24	46	1104
4. Hafta	24	46	1104
5. Hafta	24	55	1320
6. Hafta	24	64	1536
7. Hafta	24	36	864
8. Hafta	24	21	504
9. Hafta	24	54	1296
10. Hafta	24	55	1320
11. Hafta	24	34	816
12. Hafta	24	30	720
13. Hafta	24	25	600
14. Hafta	24	28	672
15. Hafta	24	64	1536
16. Hafta	24	33	792
17. Hafta	24	77	1848
18. Hafta	24	105	2520
19. Hafta	30	68	2040
20. Hafta	30	27	810
21. Hafta	30	20	600
22. Hafta	30	41	1230
23. Hafta	30	28	840
24. Hafta	30	12	360
25. Hafta	30	5	150
26-27. Hafta	30	7	210
28. Hafta	-	-	-
29. Hafta	-	-	-
30. Hafta	-	-	-
31. Hafta	-	-	-
32. Hafta	-	-	-
Yekûn: 25.536 akçe			

2.1.7. Ahengerân

Ahengerler, Farsça "*demir*" manasına gelen "*ahen*" işleyen kişiler, demircilerdir.¹⁴⁰ Demir malzemenin yapı alanında kullanımında dökme ve dövme demir olmak üzere iki farklı kullanım alanı bulunduğu daha önce de işaret edilmişti.¹⁴¹ Humbaracı ve ahenger sınıflarının metalle ilişkileri üzerine Enderun Kütüphanesi inşâsı özelinde yapılan bu ayırım, ahengerlerin humbaracılara nazaran daha çok bu ikinci imalat sahasında, yani dövme demir malzeme ve işlenmesi üzerine faaliyet gösterdiğine işaret etmektedir. Ahengerlerin dövme demir üzerine çalışma sahaları malzemeye dair bölümde ele alınacağı üzere, binanın temel birimlerinde olabileceği gibi bunun dışındaki sahalarda da olabilmektedir.

Ahenger sınıfı, Enderun Kütüphanesi inşâsı boyunca 4. haftadan başlamak üzere aralıksız olarak 28. haftanın sonuna kadar çalışmıştır. Bu süre boyunca haftalık çalışma yoğunlukları değişkenlik göstermiş, ancak genel olarak başlangıç haftasından inşânın tamamlanışına kadar bu çalışma yoğunluğu azalma eğiliminde olmuştur. Çalışma yoğunlukları diğer sınıflarla karşılaştırıldığında ortalamanın üzerinde seyretmekte ve bu durum ahenger sınıfının aldığı toplam ücrete de yansımaktadır.

Ahengerler, çalıştıkları 24 hafta boyunca toplamda 38.280 akçe ücret almışlardır. Çalıştıkları iş günü başına aldıkları ücret ise 40 akçe kadardır. Ahengerlere yapılan ödemenin en büyük kısmını ise 6. haftada alınan 3.960 akçe meydana getirmektedir. Diğer haftalarda alınan ücretler genel ortalama itibarıyla bunun yarısı miktarındadır.

¹⁴⁰ *Kâmûs-ı Türkî*, s. 59.

¹⁴¹ Celal Esad, *Yapı Malzemesi*, s. 124.

Tablo 13
Ahengerânın 32 Hafta Boyunca Çalıştığı İş Günü ve Ücretlerinin Haftalık
Tablosu

Hafta	Çalışma Günü Başına Ücret (akçe)	Çalışanların Toplam Çalışma Günleri (eyyâm)	Toplam Ücret (akçe)
1. Hafta	-	-	-
2. Hafta	-	-	-
3. Hafta	-	-	-
4. Hafta	40	62	2480
5. Hafta	40	69	2760
6. Hafta	40	99	3960
7. Hafta	40	73	2920
8. Hafta	40	46	1840
9. Hafta	40	83	3320
10. Hafta	40	47	1880
11. Hafta	40	37	1480
12. Hafta	40	42	1680
13. Hafta	40	23	920
14. Hafta	40	24	960
15. Hafta	40	32	1280
16. Hafta	40	34	1360
17. Hafta	40	42	1680
18. Hafta	40	31	1240
19. Hafta	40	30	1200
20. Hafta	40	30	1200
21. Hafta	40	18	720
22. Hafta	40	23	920
23. Hafta	40	31	1240
24. Hafta	40	31	1240
25. Hafta	40	23	920
26-27. Hafta	40	22	880
28. Hafta	40	5	200
29. Hafta	-	-	-
30. Hafta	-	-	-
31. Hafta	-	-	-
32. Hafta	-	-	-
Yekûn: 38.280 akçe			

2.1.8. Kâtib

Defterlerde kimi zaman "*kâtib*", kimi zaman ise "*Katib Ali*" şeklinde anılan bir görevli kâtip de inşâ süresince görev yaparak gerekli kayıtları tutmuştur. Yapı inşâlarında bir veya daha fazla kâtibin yer alarak, süreci kayıt ve tâkip altında tuttuğu bilinmektedir.¹⁴²

Katib, genellikle inşânın sürdüğü günler olan 6 gün esasına göre çalışmış olup bu miktar inşâ çalışmalarının yoğunluğuna göre bazen haftada 7 güne çıkabilmekte, bazen de 5 güne inebilmektedir. Çalıştığı gün başına 40 akçe yevmiyye alan kâtibin ücreti inşâ süresinde değişmemiştir. İlk defa kaydına 6. haftada rastlanan kâtib, 30. haftaya kadar çalışarak toplamda 6.320 akçe ödeme almıştır.

¹⁴² Diğer örnekleri için bkz. Ömer L. Barkan, *Süleymaniye Cami ve İmaretî İnşaatı*, s. 42-43. Ayrıca Aras Neftçi, "Laleli Külliyesi'nin İnşaat Süreci", *Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi SBE, Sanat Tarihi Anabilim Dalı*, İstanbul 2002, s. 119.

Tablo 14
Kâtibin 32 Hafta Boyunca Çalıştığı İş Günü ve Ücretlerinin Haftalık
Tablosu

Hafta	Çalışma Günü Başına Ücret (akçe)	Çalışanların Toplam Çalışma Günleri (eyyâm)	Toplam Ücret (akçe)
1. Hafta	-	-	-
2. Hafta	-	-	-
3. Hafta	-	-	-
4. Hafta	-	-	-
5. Hafta	40	6	240
6. Hafta	40	6	240
7. Hafta	40	6	240
8. Hafta	40	5	200
9. Hafta	40	6	240
10. Hafta	40	6	240
11. Hafta	40	6	240
12. Hafta	40	6	240
13. Hafta	40	5	200
14. Hafta	40	6	240
15. Hafta	40	6	240
16. Hafta	40	6	240
17. Hafta	40	7	280
18. Hafta	40	6	240
19. Hafta	40	6	240
20. Hafta	40	6	240
21. Hafta	40	6	240
22. Hafta	40	6	240
23. Hafta	40	6	240
24. Hafta	40	6	240
25. Hafta	40	6	240
26-27. Hafta (Kâtibân)	40	12	480
28. Hafta	40	7	280
29. Hafta	40	7	280
30. Hafta	40	7	280
31. Hafta	-	-	-
32. Hafta	-	-	-
Yekûn: 6320 akçe			

2.1.9. Löküncü

Lökün, "*kireç ile zeytin yağı veya bezir yağından dökülerek yapılan bir nev'i macun*" olup özellikle çeşme, musluk ve su borularında *yalıtım malzemesi* olarak kullanıldığı bilinmektedir.¹⁴³ Löküncüler de bu malzemeyi hazırlayıp uygulayan inşâ sınıfını meydana getirmektedir. Enderun Kütüphanesi inşâsında löküncülerin bu tanımın biraz daha dışında da görev yapabildikleri anlaşılmaktadır. "*Hesâb-ı revgân-ı bezîr berây-ı lökün vaz'ı mermerhâ*" şeklinde yer alan kayıta mermerlerin yerleştirilmesi esnasında da yalıtım malzemesi olarak lökünün kullanılabildiğine rastlanmaktadır.¹⁴⁴

İnşâda çalışan löküncünün tek bir kişi olduğu anlaşıp, sadece bir hafta olmak üzere 6 gün süresince çalıştığı görülmektedir. Bu 6 gün boyunca günlük 40 akçe yevmiyye alan löküncü, haftanın sonunda toplamda 240 akçe ödeme alarak çalışmasını tamamlamıştır.

Tablo 15
Löküncünün İnşâ Sürecinde Çalıştığı Tek Hafta ve Ücretlerinin Haftalık
Tablosu

Hafta	Çalışma Günü Başına Ücret (akçe)	Çalışanın Toplam Çalışma Günleri (eyyâm)	Toplam Ücret (akçe)
11. Hafta	40	6	240
Yekûn: 240 akçe			

2.1.10. Errekeşân

"Erre" kelimesi "*tahta kesen dişli büyük alet*" anlamına gelip "*testere*"nin büyük boylarda olanını ifade etmektedir.¹⁴⁵ Errekeşler de bu aleti kullanarak ahşap malzemeyle çalışan inşâ sınıfını meydana getirmektedirler. Errekeşlerin, gerek tanımı gerekse defterlerde ayrıma gidilmesi yoluyla *doğramacı* sınıfına nazaran daha "kaba" bir ahşap kesim işiyle uğraştıklarını söylemek mümkündür.

¹⁴³ Celal Esad, *Istılahât-ı Mi'mâriyye*, s. 78. Ayrıca bkz. *Kâmûs-ı Türkî*, s. 1247.

¹⁴⁴ TS.MA.d. 2003. 1, vr. 12b. (27 Ra 1131/ 17 Şubat 1719 - 9 Za 1131/23 Eylül 1719)

¹⁴⁵ *Kâmûs-ı Türkî*, s. 91.

İnşa boyunca haftalık düzen açısından kesintili olarak çalışmış olan *errekeş* sınıfı, 11 ile 23. haftalar arasında aralarda kesintiler olmak kaydıyla varlık göstermiştir. Bu süre boyunca çalıştıkları gün başına 40 akçe ücret almışlardır. Başlangıçta haftada 6 gün, daha sonra çoğunlukla haftada toplam 12 çalışma günü kadar çalışmış olup, 23. haftanın sonunda inşâ çalışmalarındaki görevleri sona ermiştir. Bu haftalar boyunca aldıkları toplam ödeme 3.680 akçe kadardır.

Tablo 16
Errekeşânın 32 Hafta Boyunca Çalıştığı İş Günü ve Ücretlerinin Haftalık
Tablosu

Hafta	Çalışma Günü Başına Ücret (akçe)	Çalışanların Toplam Çalışma Günleri (eyyâm)	Toplam Ücret (akçe)
1. Hafta	-	-	-
2. Hafta	-	-	-
3. Hafta	-	-	-
4. Hafta	-	-	-
5. Hafta	-	-	-
6. Hafta	-	-	-
7. Hafta	-	-	-
8. Hafta	-	-	-
9. Hafta	-	-	-
10. Hafta	-	-	-
11. Hafta	40	6	240
12. Hafta	40	6	240
13. Hafta	-	-	-
14. Hafta	40	6	240
15. Hafta	-	-	-
16. Hafta	-	-	-
17. Hafta	40	12	480
18. Hafta	40	12	480
19. Hafta	40	12	480
20. Hafta	40	12	480
21. Hafta	40	12	480
22. Hafta	40	4	160
23. Hafta	40	10	400
24. Hafta	-	-	-
25. Hafta	-	-	-
26-27. Hafta	-	-	-
28. Hafta	-	-	-
29. Hafta	-	-	-
30. Hafta	-	-	-
31. Hafta	-	-	-
32. Hafta	-	-	-
Yekun: 3680 akçe			

2.1.11. Sıvacıyân

"Sıva", "*duvar ya da bağdadî duvar üzerine sürülen ketenli veya ketensiz harc*" olup, bu işi yapan inşâ sınıfına "*sıvacı*" adı verilmektedir.¹⁴⁶ Enderun Kütüphanesi inşâsında da sıvacıların çok defa "*keten*" malzeme kullandıkları, miktar ve birim fiyatlarıyla birlikte görülmektedir.¹⁴⁷

Sıvacı sınıfı kütüphane inşâsı esnasında 17. ila 25. haftalar arasında çalışmıştır. Bu haftalarda duvar inşâlarının tamamlanma dönemine girdiği özellikle hamamcıların iş yoğunluğunun azalmasından anlaşılmaktadır. 17. haftadan itibaren artık duvarlara sıva hazırlanması ve uygulanmasına geçilmiştir.

Sıvacı ustalarının bu çalışma süreleri boyunca işgünü başına aldıkları ücret, 40 akçe kadardır. Çalışma yoğunlukları ise önce yoğun biçimde artan, ancak sonrasında azalarak sona eren bir eğride devam etmiştir.

Sıvacılara çalışmaları esnasında şâkirdleri yardım etmiş, sıvacıların yarısı kadar bir ücretle 20 akçe yevmiye olarak çalışmışlardır. Çalıştıkları haftalar ve yoğunlukları sıvacı ustalarından farklı olup bir düzenlilik göstermemektedir. 20. ve 21. haftalarda sıvacı ustaları çalışırken, şâkirdlerinin inşâda bulunmadığı anlaşılmaktadır. Sıvacı şâkirdlerinin aldıkları ücretlerin toplamı 1.960 akçe miktarındadır.

¹⁴⁶ Celal Esad, *Istilahât-ı Mi'mâriyye*, s. 51.

¹⁴⁷ "Sıva keteni, fi 5, 200 kırye, 1000 akçe", TS.MA.d., 2003.1, vr. 17b. (27 Ra 1131/ 17 Şubat 1719 - 9 Za 1131/23 Eylül 1719)

Tablo 17
Sıvacıyânın 32 Hafta Boyunca Çalıştığı İş Günü ve Ücretlerinin Haftalık
Tablosu

Sıvacıyânın 32 Hafta Boyunca Çalıştığı İş Günü ve Ücretlerinin Haftalık Tablosu			
Hafta	Çalışma Günü Başına Ücret (akçe)	Çalışanların Toplam Çalışma Günleri (eyyâm)	Toplam Ücret (akçe)
1. Hafta	-	-	-
2. Hafta	-	-	-
3. Hafta	-	-	-
4. Hafta	-	-	-
5. Hafta	-	-	-
6. Hafta	-	-	-
7. Hafta	-	-	-
8. Hafta	-	-	-
9. Hafta	-	-	-
10. Hafta	-	-	-
11. Hafta	-	-	-
12. Hafta	-	-	-
13. Hafta	-	-	-
14. Hafta	-	-	-
15. Hafta	-	-	-
16. Hafta	-	-	-
17. Hafta	40	61	2440
18. Hafta	40	546	21840
19. Hafta	40	350	14000
20. Hafta	40	236	9440
21. Hafta	40	115	4600
22. Hafta	40	223	8920
23. Hafta	40	88	3520
24. Hafta	40	16	640
25. Hafta	40	3	120
26-27. Hafta	-	-	-
28. Hafta	-	-	-
29. Hafta	-	-	-
30. Hafta	-	-	-
31. Hafta	-	-	-
32. Hafta	-	-	-
Yekun: 65.520 akçe			

Tablo 18

**Şakirdân-ı Sıvacıyânın 32 Hafta Boyunca Çalıştığı İş Günü ve Ücretlerinin
Haftalık Tablosu**

Hafta	Çalışma Günü Başına Ücret (akçe)	Çalışanların Toplam Çalışma Günleri (eyyâm)	Toplam Ücret (akçe)
1. Hafta	-	-	-
2. Hafta	-	-	-
3. Hafta	-	-	-
4. Hafta	-	-	-
5. Hafta	-	-	-
6. Hafta	-	-	-
7. Hafta	-	-	-
8. Hafta	-	-	-
9. Hafta	-	-	-
10. Hafta	-	-	-
11. Hafta	-	-	-
12. Hafta	-	-	-
13. Hafta	-	-	-
14. Hafta	-	-	-
15. Hafta	-	-	-
16. Hafta	-	-	-
17. Hafta	20	3	60
18. Hafta	20	32	640
19. Hafta	20	24	480
20. Hafta	-	-	-
21. Hafta	20	21	420
22. Hafta	20	18	360
23. Hafta	-	-	-
24. Hafta	-	-	-
25. Hafta	-	-	-
26-27. Hafta	-	-	-
28. Hafta	-	-	-
29. Hafta	-	-	-
30. Hafta	-	-	-
31. Hafta	-	-	-
32. Hafta	-	-	-
Yekun: 1.960 akçe			

2.1.12. Sandıkçıyân

İçine ya da üzerine eşya koymaya mahsus, üzeri açık ya da kapalı olabilen ahşap malzemenin üretimiyle görevli olan sınıftır. Enderun Kütüphanesi inşâsı esnasında sandıkçılar farklı ahşap malzemelerden çoğu zaman iç mekâna dair imalatta bulunmuşlardır. Bunlardan başlıcaları çekmece ve bazı pencere kanatlarının imal edilmesi gibi işlerdir.¹⁴⁸ Ayrıca sandıkçıların, Enderun Kütüphanesi'nin farklı mekanlardan getirildiği bilinen kâşîlerinin getirileceği mekanlardan sökülmesiyle de görevli oldukları anlaşılmaktadır.¹⁴⁹ Sökülen bu kâşîler, yine sandıkçıların kendi imal ettikleri yirmi adet sandığa konularak saraya taşınmış ya da saklanmış olmalıdır, *"Kâşîler vaz'ı için müceddeden yirmi aded sandık yapıldı"* ifadesi bu durumu açıklamaktadır.¹⁵⁰

Sandıkçılar inşâ çalışmalarında 20. haftadan itibaren bulunmaya başlamışlar ve faaliyetlerini 32. haftanın sonuna dek sürdürmüşlerdir. Bu süre boyunca iş günü başına 40 akçe ücret alan sınıfın ücretleri inşâ esnasında değişim göstermemektedir. Çalıştıkları tüm haftaların toplamında 23.640 akçe alan sandıkçıların çalışma yoğunlukları başlangıçta yüksek olup sona doğru genel bir azalma eğilimi göstermektedir.

¹⁴⁸ TS.MA.d., 2003.1, vr. 13a. (27 Ra 1131/ 17 Şubat 1719 - 9 Za 1131/23 Eylül 1719)

¹⁴⁹ *"Üç def'a kâşî sökmeğe giden sandıkcılara kayık, 360 akçe"* (TS.MA.d., 2003.1, vr. 18a)

¹⁵⁰ TS.MA.d., 2003.1, vr. 17b. (27 Ra 1131/ 17 Şubat 1719 - 9 Za 1131/23 Eylül 1719)

Tablo 19
Sandıkçıyânın 32 Hafta Boyunca Çalıştığı İş Günü ve Ücretlerinin Haftalık
Tablosu

Hafta	Çalışma Günü Başına Ücret (akçe)	Çalışanların Toplam Çalışma Günleri (eyyâm)	Toplam Ücret (akçe)
1. Hafta	-	-	-
2. Hafta	-	-	-
3. Hafta	-	-	-
4. Hafta	-	-	-
5. Hafta	-	-	-
6. Hafta	-	-	-
7. Hafta	-	-	-
8. Hafta	-	-	-
9. Hafta	-	-	-
10. Hafta	-	-	-
11. Hafta	-	-	-
12. Hafta	-	-	-
13. Hafta	-	-	-
14. Hafta	-	-	-
15. Hafta	-	-	-
16. Hafta	-	-	-
17. Hafta	-	-	-
18. Hafta	-	-	-
19. Hafta	-	-	-
20. Hafta	40	85	3400
21. Hafta	40	62	2480
22. Hafta	40	48	1920
23. Hafta	40	57	2280
24. Hafta	40	46	1840
25. Hafta	40	34	1360
26-27. Hafta	40	54	2160
28. Hafta	40	44	1760
29. Hafta	40	49	1960
30. Hafta	40	55	2200
31. Hafta	40	21	840
32. Hafta	40	36	1440
Yekun: 23.640 akçe			

2.1.13. Destereci-i Sıvacıyân

Şehremini Ebubekir ve Abdullah Ağa'nın tuttuğu defterlerde "*destereci-i sıvacıyân*", dülbend ağasının tuttuğu defterde "*kâşî için destereciyân*" şeklinde isimleri geçen bu çalışan grubu, benzer alet ve ahşap malzemelerle çalışan *errekeşler*, *doğramacılar*, *sandıkçılar* ve *neccârlardan* ayrı olarak anılmaktadırlar. Kaşî sökülmesi esnasında çalıştıkları anlaşılan bu sınıf, inşâ için farklı türleri ve kullanım sahaları bulunan testerelelden¹⁵¹ birini kullanarak kâşîlerin sökülmesinde çalışmışlardır.¹⁵²

İnşanın 22. ve 23. haftalarında iki hafta kadar çalışan *destereciler*, çalıştıkları süre boyunca iş günü başına 40 akçe ücret almışlardır. Çalıştıkları haftanın ilki olan 22. haftada toplam 6 işgünü, 23. haftada ise toplam 4 işgünü çalışan sınıf bu haftaların sonunda 400 akçe ücret almıştır.

¹⁵¹ Bu testere türleri için bkz. Celal Esad, *İstilahât-ı Mi'mâriyye*, s. 35.

¹⁵² Kâşîlerin sökülmesi bahsini ele alan kayıtlar tutulurken eklenen bu malzeme ücreti de, sınıfın kâşî söküm işlemi esnasında çalıştığını destekler niteliktedir: "*sıvacılara destere, fi:80, 2 adet, 160 akçe*" (TS.MA.d., 2003.1, vr. 17b)

Tablo 20
Destereci-i Sıvacıyânın 32 Hafta Boyunca Çalıştığı İş Günü ve Ücretlerinin
Haftalık Tablosu

Hafta	Çalışma Günü Başına Ücret (akçe)	Çalışanların Toplam Çalışma Günleri (eyyâm)	Toplam Ücret (akçe)
1. Hafta	-	-	-
2. Hafta	-	-	-
3. Hafta	-	-	-
4. Hafta	-	-	-
5. Hafta	-	-	-
6. Hafta	-	-	-
7. Hafta	-	-	-
8. Hafta	-	-	-
9. Hafta	-	-	-
10. Hafta	-	-	-
11. Hafta	-	-	-
12. Hafta	-	-	-
13. Hafta	-	-	-
14. Hafta	-	-	-
15. Hafta	-	-	-
16. Hafta	-	-	-
17. Hafta	-	-	-
18. Hafta	-	-	-
19. Hafta	-	-	-
20. Hafta	-	-	-
21. Hafta	-	-	-
22. Hafta	40	6	240
23. Hafta	40	4	160
24. Hafta	-	-	-
25. Hafta	-	-	-
26-27. Hafta	-	-	-
28. Hafta	-	-	-
29. Hafta	-	-	-
30. Hafta	-	-	-
31. Hafta	-	-	-
32. Hafta	-	-	-
Yekun: 400 akçe			

2.1.14. Râh-âbyân

"Râh-âb", Farsça "yol" manasına gelen "râh" ve "su" manasına gelen "âb" kelimelerinden oluşan bir tamlama olup "su yolu" demektir. Bunun yapımıyla görevli olan inşâ sınıfına ise râh-âbyân adı verilmektedir. Su yolları, binaların altından geçen ve genellikle kurşun ya da demirden imal edilerek suyun gelmesi ve giderilmesini sağlayan borulardır.¹⁵³

Râh-âbyân sınıfı kütüphanenin su tesisâtının gerçekleştirilmesini sağlamış, çeşme ve boruların döşenmesinde görev almışlardır. Çeşitli *borular*, *lökün*, *lüle-i darb*¹⁵⁴, *kalay* gibi kullandıkları malzemeler de bu iş alanlarını açıkça göstermektedir.¹⁵⁵

Su-yolcular, inşânın 22. ve 23. haftalarında çalışmışlar ve çalıştıkları iş günü başına 40 akçe ödeme almışlardır. İş yoğunlukları bu iki hafta boyunca ciddi bir değişikliğe uğramamasına rağmen ikinci haftada daha fazla çalıştıkları gözükmektedir. Çalıştıkları bu iki haftanın sonunda toplamda 3.400 akçe ödeme alarak işlerini tamamlamışlardır.

¹⁵³ Celal Esad, **Istilahât-ı Mi'mâriyye**, s. 50.

¹⁵⁴ "Darb lülesi" adıyla da anılıp, suyun akıp-kesilmesine yarayan büyük veya orta boylu, boruya bağlı musluklara denmektedir. (Celal Esad, **Istilahât-ı Mi'mâriyye**, s. 51)

¹⁵⁵ TS.MA.d., 2003.1, vr. 17b. (27 Ra 1131/ 17 Şubat 1719 - 9 Za 1131/23 Eylül 1719)

Tablo 21
Râh-âbyânın 32 Hafta Boyunca Çalıştığı İş Günü ve Ücretlerinin Haftalık
Tablosu

Hafta	Çalışma Günü Başına Ücret (akçe)	Çalışanların Toplam Çalışma Günleri (eyyâm)	Toplam Ücret (akçe)
1. Hafta	-	-	-
2. Hafta	-	-	-
3. Hafta	-	-	-
4. Hafta	-	-	-
5. Hafta	-	-	-
6. Hafta	-	-	-
7. Hafta	-	-	-
8. Hafta	-	-	-
9. Hafta	-	-	-
10. Hafta	-	-	-
11. Hafta	-	-	-
12. Hafta	-	-	-
13. Hafta	-	-	-
14. Hafta	-	-	-
15. Hafta	-	-	-
16. Hafta	-	-	-
17. Hafta	-	-	-
18. Hafta	-	-	-
19. Hafta	-	-	-
20. Hafta	-	-	-
21. Hafta	-	-	-
22. Hafta	40	39	1560
23. Hafta	40	46	1840
24. Hafta	-	-	-
25. Hafta	-	-	-
26-27. Hafta	-	-	-
28. Hafta	-	-	-
29. Hafta	-	-	-
30. Hafta	-	-	-
31. Hafta	-	-	-
32. Hafta	-	-	-
Yekun: 3.400 akçe			

2.1.15. Doğramacıyân

Doğramacılar, bir yapının ahşap aksamı, kapı mahalleri ve pervazları, pencere kenarları ve teferruatı, ahşap merdivenler gibi yapı birimlerini imal eden inşâ sınıfıdır.¹⁵⁶ Bunun yanında malzeme bahsinde ele alınacak olan ve ahşap malzemeyle çalışmayı gerektiren "*çilingir*" işlerinin de doğramacılar tarafından yapıldığı, çilingirlerin ayrıca bir ücret kaydının bulunmamasından anlaşılmaktadır. Bu durum *doğramacılık* üzerine hususî olarak yazılmış olan eserlerde de ele alınmakta, *çilingirlik* ve doğrama ahşabıyla ilintili metal aksamlar ile bunların üretimleri hakkında bilgiler verilmektedir.¹⁵⁷

Doğramacılar inşâ çalışmalarına 19. haftadan itibaren dahil olarak 30. haftanın sonuna kadar devam etmişlerdir. Bu süre boyunca çalışma yoğunlukları özellikle 20. haftada yoğunlaşmış ancak bunu takip eden haftalarda azalma göstermiştir. İş günü başına 40 akçe ücretle çalışmalarına devam eden doğramacı sınıfının ücretlerinde bu haftalar içerisinde bir değişim bulunmamaktadır. 30. haftanın sonuna gelindiğinde çalışmaları sona eren sınıf toplamda 27.440 akçe ödeme almıştır.

¹⁵⁶ Ali Talat, *Sınai-i İnşaiyye ve Mi'mâriyyeden Doğramacılık, Marangoz ve Silicilik İmalâtına Dair Mebahis*, Demir Yollar Matbaası, İstanbul 1928, s. 4.

¹⁵⁷ Ali Talat, *Sınai-i İnşaiyye ve Mi'mâriyyeden Doğramacılık*, s. 5.

Tablo 22**Doğramacıyânın 32 Hafta Boyunca Çalıştığı İş Günü ve Ücretlerinin Haftalık Tablosu**

Doğramacıyânın 32 Hafta Boyunca Çalıştığı İş Günü ve Ücretlerinin Haftalık Tablosu			
Hafta	Çalışma Günü Başına Ücret (akçe)	Çalışanların Toplam Çalışma Günleri (eyyâm)	Toplam Ücret (akçe)
1. Hafta	-	-	-
2. Hafta	-	-	-
3. Hafta	-	-	-
4. Hafta	-	-	-
5. Hafta	-	-	-
6. Hafta	-	-	-
7. Hafta	-	-	-
8. Hafta	-	-	-
9. Hafta	-	-	-
10. Hafta	-	-	-
11. Hafta	-	-	-
12. Hafta	-	-	-
13. Hafta	-	-	-
14. Hafta	-	-	-
15. Hafta	-	-	-
16. Hafta	-	-	-
17. Hafta	-	-	-
18. Hafta	40	49	1960
19. Hafta	40	124	4960
20. Hafta	40	84	3360
21. Hafta	40	71	2840
22. Hafta	40	84	3360
23. Hafta	40	92	3680
24. Hafta	40	24	960
25. Hafta	40	10	400
26-27. Hafta	40	5	200
28. Hafta	40	33	1320
29. Hafta	40	25	1000
30. Hafta	40	85	3400
31. Hafta	-	-	-
32. Hafta	-	-	-
Yekun: 27.440 akçe			

2.1.16. Nakkaşân

İnşâ ve mimârlığa dair nakkaşlık, diğer sanatlardaki benzerî içerikli kullanımlarından farklı olarak, binaların duvar, tavan ve çeşitli birimlerindeki boyamalar, motifler, süslemeler gibi işçiliklerinden sorumlu olan sınıfı ifade etmektedir.¹⁵⁸

Çalışmaları esnasında kendileri için özellikle temin edildiği belirtilen malzeme "pamuk" olan nakkaşların, bunların yanında alınan diğer boyaları da kullanan sınıf olduğu düşünülebilir. Bunlar arasında "*lacuverd*", "*sarı*", "*kırmız*", "*aşı boya*", "*lotur*" gibi boya ve boya imali uygulamasında kullanılan, malzeme bahsinde ayrıca ele alınan malzemeler, nakkaşlar tarafından kullanılmış olmalıdır.

Nakkaş sınıfı 19. haftadan itibaren, 32. haftanın sonuna kadar Enderun Kütüphanesi inşâ sürecinde yer almış, bu haftalardan ilk üçünde çalışmalarını yoğun biçimde sürdürmüşlerdir. Takip eden haftalarda ise bahsedilen yoğunluğun azaldığı görülmektedir. Çalıştıkları süre boyunca kişi başına 50 akçe yevmiyye alan nakkaşların ücretleri, diğer inşâ sınıflarının ücret ortalamalarından göze çarpan miktarda fazladır. 25. Haftada, haftalık ücretler hesaplanırken iş günü başına verilen miktar olan 50 akçenin sehven 40 akçe olarak yazıldığı anlaşılmaktadır. Sonuç olarak işlem esnasında kâtib tarafından bu rakam 50 akçe olarak hesap edilmiş, toplam akçe miktarı doğru ücret olan 50 akçeye göre hesaplanmıştır. Buna göre çalıştıkları haftaların tümü boyunca nakkaşların aldıkları toplam ücret 38.350 akçe kadardır.

¹⁵⁸ Kâmûs-ı Türkî, s. 1467.

Tablo 23
Nakkaşânın 32 Hafta Boyunca Çalıştığı İş Günü ve Ücretlerinin Haftalık
Tablosu

Hafta	Çalışma Günü Başına Ücret (akçe)	Çalışanların Toplam Çalışma Günleri (eyyâm)	Toplam Ücret (akçe)
1. Hafta	-	-	-
2. Hafta	-	-	-
3. Hafta	-	-	-
4. Hafta	-	-	-
5. Hafta	-	-	-
6. Hafta	-	-	-
7. Hafta	-	-	-
8. Hafta	-	-	-
9. Hafta	-	-	-
10. Hafta	-	-	-
11. Hafta	-	-	-
12. Hafta	-	-	-
13. Hafta	-	-	-
14. Hafta	-	-	-
15. Hafta	-	-	-
16. Hafta	-	-	-
17. Hafta	-	-	-
18. Hafta	-	-	-
19. Hafta	50	62	3100
20. Hafta	50	164	8200
21. Hafta	50	127	6350
22. Hafta	50	35	1750
23. Hafta	50	27	1350
24. Hafta	50	20	1000
25. Hafta	40 [Hatalı, 50]	21	1050
26-27. Hafta	50	27	1350
28. Hafta	50	62	3100
29. Hafta	50	58	2900
30. Hafta	50	47	2350
31. Hafta	50	50	2500
32. Hafta	50	67	3350
Yekun: 38.350 akçe			

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ENDERUN KÜTÜPHANESİ'NİN İNŞA MALZEMELERİ

3.1. Enderun Kütüphanesi'nin İnşâ Malzemeleri

Enderun Kütüphanesi inşâsında kullanılan malzemeler ve kayıtları, çalışan sınıflar ve kullanım süreçleriyle birlikte düşünüldüğünde gerek yapı malzemesi gerekse de inşânın safhaları hakkında tutulan ve daha önce tanıtılmış olan defterler değerlendirme yapılmasını olanaklı kılmaktadır. (TS.MA.d. 2002.1, d. 2003.2, d. 2003.1, d. 2004'e göre.) İnşa esnasında temin edilen ve kullanılan her bir malzeme bu defterler doğrultusunda değerlendirilmiştir.

Defterlerde bu malzeme türlerinin ne amaçla kullanıldıkları veya kim tarafından temin edildiklerine sıklıkla rastlanmaktadır. Hatta bu gibi özellikler malzemenin kayıt esnasında gruplandırılışında rol oynamışlardır. Bazen de kullanım amacı ve temin edilme biçimi yerine, ilgili yapı malzemesinin türü gruplandırmada esas alınmıştır. İlgili malzemenin, o malzemeyi kullanacak olan yapı işçisi sınıfına isnad edilerek verildiği örneklerle de rastlanmaktadır. Bu kayıtlar üzerinde değerlendirme yaparken yeni sınıflandırmalar üretmektense, mümkün oldukça defterde yer alan orijinal sıralama ve gruplandırmalar takip edilmeye çalışılmıştır. Bu yöntem bazen inşânın bir safhasını, bazen bir çalışan sınıfını, bazen ise malzemenin türünü işaret etse de inşa adına farklı noktalardan bütünlüklü bir bakış sunuyor olması önemli gözükmektedir.

Defterlerde malzemenin kullanımına dair başlıkların geniş tutulduğu kayıtlara da rastlanmaktadır. Bu gibi durumlarda ilgili malzemenin kaydında yer alan, kullanım veya temin biçimine işaret eden ibarelerden yola çıkarak değerlendirme yoluna gidilmiştir.

Malzeme tedarikinde, ilgili malzemenin türüne göre *çarşı* ve *pazar* gibi sivil müesseseler tercih edilmiştir. Belirli durumlarda da *Cebêhâne*, *Tophâne* veya aynı malzemenin de tutulduğu hazine birimleri gibi mîrî müesseselerin kullanıldığı

görülmektedir. Taş, mermer, demir gibi bazı ham malzemelerde ise malzemenin doğrudan çıkarıldığı ocak ya da madene işâret eden kayıtlara rastlanmaktadır.¹⁵⁹

Enderun Kütüphanesi inşasında kullanılan bazı malzemeler, daha önceden farklı yapılarda kullanılmış veya bu yapılardan inşa sırasında sökülerek temin edilen "devşirme" malzeme özelliği taşımaktadır. Bu tekrar kullanılan malzemelerin bir kısmı *kurşun* gibi metal yapı malzemesi türünden olabildiği gibi aynı zamanda *kâşi* gibi tezyinâta yönelik malzemenin de mevcut yapılardan temin edilerek yeniden kullanımına rastlanmaktadır.

Malzemenin boyut ve ölçü miktarları da yine türüne göre değişkenlik göstermektedir. "*kebir*", "*sagır*", "*vasat*" gibi ölçütler genellikle ahşap malzemede kullanılmıştır. Bunlar, türlerine göre uzunluk-kalınlık ve genişlikleri ile fiyatları narh defterleriyle sabit olan materyallerdir.¹⁶⁰ Bunun dışında metal, taş, mermer, çivi, boya ve türlü inşa malzemelerinin ölçü ve ağırlıkları "*kıyye*", "*kile*", "*dirhem*", "*zira*" ile verilmektedir. Malzemenin cinsine göre "*aded*", "*kıt'a*", "*deste*" türünden kaydedilmiş olanlarına da rastlanmaktadır. Yine iki adet kullanılması gereken "pencere kanadı" gibi malzemelerde miktarı "*çift*" olarak verilen kayıtlar da yer almaktadır.

3.1.1. Kütüphane'de Yer Alan Çeşitli Yapı Birimlerinin Üzerinde Kullanılan Altın Yıldızlar

Tezyinat amaçlı kullanılan altın yıldızlar, sütunların başlık, diplik ve çenberleri, 'alemlerin üzerleri, direklerin üstünde yer alan 'alemler gibi yapı birimlerinde kullanılmışlardır. Altın yıldızların iç mekana yönelik kullanımı defterlerde ayrıca başka gruplar altında da yer almaktadır.

Altın yıldızlar "aded" hesabıyla verilmişlerdir. Temin ediliş yolları hakkında ise ayrıca bir bilgiye rastlanmamaktadır. Bunlardan 20 adet sütunun başlık, çenber ve dipliklerine her bir sütuna 7 adet olmak üzere toplamda 150 adet, büyük 'alemin yıldızına 30 adet, kubbelerde yer alan 3 'alem için her birine 20 adet sarf edilerek

¹⁵⁹ "*Hesâb-ı taşcıyân ada-i Marmara gayr-ı ez-mevcûd mermerhâ*" (TS.MA.d. 2003. 1, vr. 12b.) ve ayrıca "*Def'a taşçıları taşlar bakmağa boğaziçilerine gönderildi*" (TS.MA.d. 2003. 1, vr. 16b.) gibi ifadeler yapı malzemesinin kaynağından doğrudan teminine örnek teşkil etmektedir.

¹⁶⁰Yapı malzemeleri arasında narh defterlerinde de yer alan kayıtların detaylarıyla verildiği örnekler için bkz. Mübahat S. Kütükoğlu, **Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri**, Enderun Yayınları, İstanbul 1983, s. 83.

toplamda 60 adet, "taşra kapı" üzerinde yer alan 3 adet 'alem için her birine 10 adet olmak üzere toplamda 30 adet, büyük kubbenin etrafındaki direklerde¹⁶¹ yer alan 8 adet 'aleme herbiri için 8 adet olmak olmak üzere toplamda 64 adet altın yaldız kullanılmıştır.

Böylelikle toplamda 334 adet altın, her bir adedi 360 akçe olmak üzere 120.240 akçe ücretle bahsedilen malzemeler üzerine işlenmiştir. Ayrıca bu 334 adet altının yaldız haline getirilmesinde her bir altın için 80 akçe ücret ödenmiş, toplamda 26.820 akçe harcanmıştır. Bu harcamaların tümünün toplamında altın yaldızlama işlemine 147.060 akçe ödenmiştir.

3.1.2. Enderun Kütüphanesi İnşasında Kullanılan Kurşun Malzeme

İşlemesi ve şekillendirmesi kolay bir malzeme olan kurşun, boruların imali, kubbe ve çatıların kaplamaları gibi sahalarda, taş ve mermerlerin birbirine tutturulmasında inşa malzemesi olarak sıkça kullanılmaktadır.¹⁶² Kütüphane inşasında kullanılan kurşunlar kayıt esnasında "atik" ve "cedid" olmak üzere iki ayrı çeşit olarak kaydedilmiştir. "Atik" kurşunların daha önce farklı amaçlarla başka yerlerde kullanılmış olduğu anlaşılmaktadır.

Kullanılan bu eski kurşunların başlıca temin yerleri *Fazlı Paşa Sarayı* ve *Kara Bali Kasrı*'dir. Ancak burada daha önemli bir malzeme temin noktası yer almaktadır. Topkapı Sarayı'nın üçüncü avlusunda, kütüphanenin bulunduğu alanda daha önce yer alan havuzlu kasırdan alınan kurşunlar da Enderun Kütüphanesi'nin inşasında tekrar kullanılmıştır.¹⁶³ Böylelikle kütüphane, enderun avlusunun eski yapısından kalma izleri dışarıdan belli olmayacak bir halde de olsa taşır hale gelmiştir.

Kullanılan bu eski ve yeni kurşunlar "kıyye" üzerinden hesaplanmışlardır. Fazlı Paşa Sarayı'ndan üç ayrı parça halinde 1572 kıyye, 4177 kıyye ve 1757 kıyye atik

¹⁶¹ Bu direklerde yer alan 'alemler için bkz. Resim 16.

¹⁶² Celal Esad, *İstilahât-ı Mi'mâriyye*, s. 64.

¹⁶³ "Kitabhâne-i Hümâyûn mahallinde mukaddema olan kasırdan teslim olan kurşun-ı atik" (TS.MA.d. 2003. 1, vr. 11.a.) Bu kayıt aynı zamanda kütüphane alanı ve üçüncü avlunun daha önceki durumuna dair işaretler içeriyor olması yönüyle değerli gözükmektedir. Bahsedilen havuzlu köşkten temin edilen kurşunun miktarı 2.221 kıyye olup, diğer bahsedilen mahallerden temin edilen kurşunlara nazaran az miktarda değildir.

kurşun, Kara Bali Kasrı'ndan 1794 kıyye atik kurşun, *Su Kulesi*'nden 3009 kıyye atik kurşun, kütüphane yerinde bulunan eski havuzlu kasırdan 2221 kıyye atik kurşun kullanılmıştır. Böylelikle toplamda 15.101 kıyye eski kurşun kullanılmıştır.

Yeni kurşunlar ise kullanım alanlarına göre kayıt edilmiştir. Bunlar ücretleri karşılığında alınarak farklı alanlara sarf edilen kurşunlardır. Cedit kurşunların önce dökülmüş bir birim olarak "tahta" adetleri verilmiş ardından kıyye olarak miktarları gösterilmiştir. Kütüphanenin çatısına kaplanan kurşun 12.741 kıyye, dört üzerine yaptırılan 60 adet boru için kullanılan 348 kıyye, beş üzerine yaptırılan 70 adet boru için ise 252 kıyye yeni kurşun alınıp sarf edilmiştir.

Kullanılan bu yeni kurşunların her bir kıyyesi için 1,5 akçe ödenmiştir, hepsinin toplamında ise 13.849 kıyye cedit kurşuna 20.773 akçe ödeme yapılmıştır.

3.1.3. İskele, Temel ve Kemer Kalıplarının İmalî İçin Kullanılan Keresteler

"İskara"¹⁶⁴, *iskele* ve *kemer* kalıplarında kullanılan bu keresteler inşa öncesi ve esnasında yapı üzerinde inşa sınıflarının çalışmasını olanaklı kılmış ve aynı zamanda özellikle temelde bir yapısal öge olarak da kullanılmışlardır. Farklı ağaç türlerinden imal edilmiş çeşitli boyut ve türlerde kerestelerden Enderun Kütüphanesi inşasında istifade edilmiştir. Bu keresteler inşa esnasında tutulan defterlerde ağaç türü ve boyutlarına göre sıralanmışlardır.

Bu amaçlarla inşa esnasında kullanılan başlıca kereste türleri, boyutları "*kebir*", "*sagir*" ve "*vasat*" olmak üzere üç ayrı boyda *verdinar*¹⁶⁵, "*çifte inebolu*", tek ve çift

¹⁶⁴Zayıf zeminlerde temel inşası esnasında duvarların altında kullanılan ve "*ızgara*" kelimesiyle hem ortak etimolojik kökte olup hem de ifade ettiği anlamla benzer görsel plana sahip olan inşa birimidir. Daha detaylı bilgi için bkz. Celal Esad, *İstilahât-ı Mi'mâriyye*, s. 9.

¹⁶⁵Kelimenin okunuşunun birden fazla biçimi olmasından dolayı "*vürdunar*", "*vürdinar*" şeklinde de olabileceğine dair görüşün detaylı bir açıklaması için bkz. Mübahat S. Kütükoğlu, **Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri**, s. 82. Ayrıca hem "*verdinar*" kelimesi üzerinde hem de malzeme konusunda tercih edilen terminoloji ve okuma biçimleri ile bunların çalışmalarda kullanımları hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Deniz Mazlum, **Osmanlı Mimarlık Belgelerinin Transkripsiyonunda Karşılaşılan Terminoloji Sorunları**, Sanat Tarihinde Terminoloji Semineri I (Mimari ve Mimari Süsleme), Ankara 2005, s. 84.

"onurgalık"¹⁶⁶, "elvac-ı aga", "bartın çiftesi", "sütun-ı sakarya", "sütun-ı divân", "tobac-ı sakarya", "çifte dolab", "taban-mâne", "çifte çubuk", "çûb-ı pedavra", "elvac çam kanadlık", "taban ıhlamur", "biçilmiş ıhlamur", "elvac ıhlamur", "sıralık gönder", "taban-ı vergeh", "kemerlik sakarya kara ağaç tahtası" gibi türlü ahşap malzemeden meydana gelmektedir.¹⁶⁷

Bu malzemelerden "ıhlamur" ya da "kara ağaç" gibi bazılarının imal edildiği ağaç belirli olsa dahi diğerlerinin menşeyini tesbit etmek için defterler dışında diğer bir grup kaynağın kullanılması gerekli olmuştur. Celal Esad'ın "*Yapı Malzemesi*" eserinin sonunda verdiği tablolara göre "tek dolab" ve "çift dolab" gürgen ve kestane ağaçlarından, "onurgalık" çam ağacından imal edilmektedir.¹⁶⁸

Cinsleri yukarıda belirtilen bu keresteler defterde adet hesabıyla verilmiş, en, boy, yükseklik gibi değerleri bu malzemenin boyutları narh defterleri yoluyla belirlenmiş olduğundan defterde ayrıca belirtilmemiştir. Adet ücretleri akçe cinsinden hesaplanan 4710 adet keresteye toplamda 154.926 akçe ödeme yapılmıştır.¹⁶⁹

Bu keresteler bargirlerle taşınmış, taşıma ücretleri kerestelerin boyutları ve ağırlıkları ile kullanılan bargir miktarına göre farklılık göstermiştir. Taşıma işlemlerine toplamda 12.183 akçe ödeme yapılmıştır. Neticede inşaya kereste tedariki bu taşıma ücretleriyle birlikte 167.109 akçe tutmuştur.

¹⁶⁶ Bu ahşap malzeme genellikle "*çift omurgalık*" ya da "*tek omurgalık*" adıyla kullanılmaktaysa da Enderun Kütüphanesi inşası için tutulan defterlerde yer alan orijinal yazılış olan "*onurgalık*" ya da "*oğurgalık*" bu çalışma boyunca tercih edilmiştir.

¹⁶⁷TS.MA.d. 2003. 1, vr.11.b. (27 Ra 1131/ 17 Şubat 1719 - 9 Za 1131/23 Eylül 1719)

¹⁶⁸Celal Esad, *Yapı Malzemesi*, s. 149-152.

**İskele, Temel ve Kemer Kalıplarının İmali İçin Kullanılan Kerestelerin Cins,
Miktar ve Ücretlerini Gösterir Tablo**

70

3.1.4. İskele, Temel, Kalıplar ve Diğer İşler İçin Kullanılan Çiviler

"Mismar" yani "çivi" özellikle yapının ahşap unsurlarının birbirlerine tutturulması için kullanılmaktadır ve dökme ya da dövme demirden imal edilebilmektedir.¹⁷⁰ Binanın genelinde farklı amaçlarla, temelde, iskelede ve kalıpların imalinde kullanılan ahşapların tutturulmasında istifade edildiği anlaşılan çiviler, inşa kayıtlarında kullanım alanlarına göre isimlendirilerek verilmiştir.

Çiviler bazıları "kıyye", bazıları ise "aded" üzerinden alınarak kaydedilmiştir. Bunlardan isimlendirmesi üzerinden geniş kullanım alanına sahip olduğu düşünülebilecek olan "mismar-ı mütenevvia" ve "mismar-ı şâyika" kıyye ile alınan çivilerdendir. Oluk, kayık, pedavra, sâyiş, pervaz ve şişe mismarları ise aded üzerinden birimlendirilmiştir.

Adedi verilenlerden en fazla sayıda kullanılanı "mismar-ı oluk" olup, adedi 0.12 akçe ücretle toplamda 25.500 adet kullanılmış ve bu miktarda çiviye 3.060 akçe ödeme yapılmıştır. Oluklarda kullanılan bu çivilerin miktarı, sayısı ile malî değerleri düşünüldüğünde küçük boyutlu çiviler olduklarını söylemek mümkündür.

Ücret üzerinden değerlendirildiğinde en yüksek miktardaki harcama türü ve kullanım alanı kesin biçimde belirtilmemiş olan "mismar-ı mütenevvia", 22.965 akçe ücretle çiviler arasındaki en geniş harcama kalemini meydana getirmektedir. Bu "türlü çiviler"in toplam ücretine karşın bir kıyyesi başına düşen ödeme açısından "mesamîr-i şâyika" kıyye başına 45 akçe ödemeye inşaada kullanılan en değerli çividir.

¹⁷⁰Celal Esad, *İstilahât-ı Mi' mârîyye*, s. 32.

Tablo 25

İskele, Temel, Kalıplar ve Diğer İşler İçin Kullanılan Çivilerin Cins, Miktar ve Ücretlerini Gösterir Tablo

Çivi İsmi ve Türü	Birim Başına Ücret	Miktar	Ücret
Mismar-ı mütenevvia	30 akçe	765 kıyye	22.965 akçe
Mesamir-i şayika	45 akçe	77 kıyye	3487 akçe
Mismar-ı oluk	0.12 akçe	25.500 aded	3060 akçe
Mismar-ı kayık	0.110 akçe	7500 aded	720 akçe
Mismar-ı pedavra	-	1000 aded	50 akçe
Mismar-ı sâyiş	0.13 akçe	7000 aded	910 akçe
Mismar-ı pervaz	0.07 akçe	5000 aded	350 akçe
Mismar-ı şişe	0.45 akçe	2000 aded	90 akçe
Toplam ücret: 31.732 akçe			

3.1.5. Kubbe İnşası İçin Kullanılan Tuğlaların Türleri, Miktarları ve Ücretleri

Enderun Kütüphanesi'nin kubbesi örülürken kullanılan tuğlalar, temin edilme biçimi¹⁷¹ ve boyutlarına göre kaydedilmiş olup dört farklı türdedir. Bunlar çarşıdan temin edilen büyük tuğlalar olduğu anlaşılan "tuğla-i beylik çarşı"¹⁷², "tuğla-i harcî çarşı", "tuğla-i tobac" ve beylik tuğlanın yarısı kadar olan "tuğla-i beylik nime" dir. Kubbe örülmesi için alınan tuğlalara dair kayıta "*gayr-ı ez-mevcûd*" ifadesinin bulunması kubbe için kullanılan tuğlaların miktarının sadece bunlardan ibaret olmadığına işaret etmektedir.

Bunlardan "tuğla-i harcî çarşı" ve "tuğla-i beylik çarşı" en fazla miktarın alındığı ve yine en fazla harcamanın yapıldığı tuğla türüdür. Tuğlaların tümü toplamda 11.900 adet olup, alınan bu tuğlalara 13.055 akçe ödeme yapılmıştır.

¹⁷¹Çarşıdan temin edilen tuğlaların ayrıca belirtilmiş olması, mirî yolla tuğla üretiminin bu esnada devam ettiğini gösterir niteliktedir. Bu türden mirî tuğlalara dair kayıtlara Mübahat S. Kütükoğlu tarafından yayımlanan *1640 Tarihli Narh Defteri*'nde de rastlanmaktadır. İnşa esnafının kullandığı bu tuğla türlerinin miktar ve fiyatları için bkz. Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*, s. 299.

¹⁷²TS.MA.d. 2003. 1, vr. 12a'da "*beylik*"ın yazılışı "*beylik taban*" olduğu bilinen kerestenin TS.MA.d. 2003. 1, vr. 11.b'deki yazılışıyla aynı olduğundan kelime bu biçimde okunmuştur. Bu tuğla türünün Ömer L. Barkan, *Süleymaniye Cami ve İmareti İnşaâtı*, s. 17'deki masraf defterinde yer alan "*tuğla-i büzürk*"ün daha geç dönemli kullanımı olması mümkündür, zira "*beylik*" kelimesi kerestelerde de büyüklük belirtir biçimde kullanılmaktadır. Yine bu iki büyük tuğla türü de yarım halde kullanılabilmektedir.

Tablo 26
Kubbe İnşası İçin Kullanılan Tuğlaların Cins, Temin Biçimi, Ücretlerini
Belirtir Tablosu

Tuğla İsmi	Temin Biçimi	Birim Başına Ücret	Miktar	Ücret
Tuğla-i beylik	Çarşı	1.5 akçe	6000 adet	9000 akçe
Tuğla-i harcî	Çarşı	0.8 akçe	4000 adet	3200 akçe
Tuğla-i tobac	-	0.45 akçe	1000 adet	450 akçe
Tuğla-i beylik nime	-	0.45 akçe	900 adet	405 akçe
Toplam ücret: 13.055 akçe				

3.1.6. Enderun Kütüphanesi İnşasında Kullanılan Kireçler ve Türleri

Defterlerde "*gec-i seng*" ve "*gec-i mermer*" adıyla yer alan malzeme kireçtir. Kireç, imal edildiği malzemeye veya yere bağlı olarak bu isimleri alabilmektedir.¹⁷³ Harç yapımında kullanılan bir malzeme olan kireç, taşların kırılıp yakılması yoluyla elde edilmektedir.¹⁷⁴

Bu amaçla Enderun Kütüphanesi inşasında taş ve mermer kireci olmak üzere iki tür kireç kullanılmıştır. Bunlardan "*gec-i seng*" kantar birimi üzerinden "*gec-i mermer*" ise *kile* üzerinden alınmıştır. Bu iki malzemeden daha çok kullanılanı ise taş kirecidir. Her kantarı 30 akçe fiyatında olan taş kirecinden 3.249 kantar alınmış ve toplamda 97.485 akçe ödenmiştir. Mermer kireci ise kile başına 8 akçe fiyat ile 129 kile alınmış ve 10.320 akçe ücret ödenmiştir. Toplamda kireçlere ödenen ücret 107.805 akçedir.

¹⁷³İlknur Aktuğ. "16. Yüzyılda Kullanılan Bazı İnşaat Malzemeleri ve Kullanım Yerleri", **II. Uluslararası Türk-İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi, 16. Yüzyılda Türk ve İslam Bilim ve Teknolojisi Bildiriler**, c. I, İTÜ. Bilim ve Teknoloji Tarihi Araştırma Merkezi Yayınları, 1986, s. 74.

¹⁷⁴Celal Esad, *İstilahât-ı Mi' mâriyye*, s. 77.

Tablo 27
Enderun Kütüphanesi İnşasında Kullanılan Kireçlerin Türleri,
Miktarları ve Ücretlerini Gösterir Tablo

Kireç İsmi	Birim Türü	Birim Başına Ücret	Miktar	Ücret
Gec-i seng	Kantar	30 akçe	3249	97485 akçe
Gec-i mermer	Kile	8 akçe	129	10320 akçe
Toplam ücret: 107.805 akçe				

3.1.7. Harç ve Sıva Malzemeleri

İnşada harç malzemesi olarak halis ve rakik olmak üzere *horasan* kullanılmıştır. Bunun yanında başlıca kullanım alanı cam işlemleri ve revzenler olan *cam alçısı*nın kaydı da horasanla birlikte gözükmektedir. Horasanın miktarı kile ve aynı zamanda kantar ile, alçının miktarı ise kile ile verilmiştir. 19.720 kile horasan için 177.480 akçe, 396 kile cam alçısı ise her bir kilesi 40 akçe olmak üzere 15.860 akçe ücret ödenmiştir.

Bu iki malzeme kalemi için yapılan toplam ödeme 193.340 akçe miktarındadır.

Tablo 28
Kütüphane İnşasında Kullanılan Harç ve Sıva Malzemelerinin Cins,
Miktar ve Ücretlerini Gösterir Tablo

Malzeme İsmi	Birim Türü	Birim Başına Ücret	Miktar	Ücret
Horasan halis rakik	Kantar	180 akçe	976	177480 akçe
Alçı-i cam ma'a ocak	Kile	40 akçe	396	15860 akçe
Toplam ücret: 193.340 akçe				

3.1.8. Mermerler

Enderun Kütüphanesi'nde kullanılan mermerlerin çoğunu Marmara Adası mermerleri oluşturmaktadır. Yapının dış cephesinin mermer kaplı olduğu düşünüldüğünde kullanılan yüksek miktarda mermerin sarfı anlamlı hale gelmektedir.

Kütüphane için Marmara Adası'ndan 582 zira' mermer getirilmiştir ve getirilen bu mermerlerin her bir zira' 100 akçedir. Bu grupta yer alan mermerler için toplamda 58.550 akçe ücret ödenmiştir. Gelecek olan mermerlere bakmak için Marmara Adası'na bir haseki gönderilmiş, harc-ı râh olarak 1.440 akçe hasekiye verilmiştir.¹⁷⁵ Bunun dışında temin edildiği saha belirtilmemiş olan 74 zira' mermer de yine her bir zira' 100 akçe olmak üzere toplam 7.400 akçe ücretle alınmıştır.

Mermerlerin Enderun Kütüphanesi inşasında uygulandığı esnasında lökün kullanılmıştır.¹⁷⁶ Lökün kireç ve bezir yağından imal edilen macun formunda bir malzeme olup özellikle su yalıtımı amacıyla kullanılmaktadır.¹⁷⁷ Bu amaçla birincisinde 150 kıyye revgan-ı bezirin 1 kıyyesi 19 akçe olmak üzere toplam 2.850 akçe, ikincisinde ise 777 kıyye revgan-ı bezirin 1 kıyyesi 18 akçe olmak üzere toplam 13.986 akçe ücretle bezir yağı alınmış ve mermerlerin yerleştirilmesinde kullanılmıştır.

İki ayrı tür mermer, harc-ı rah ücreti, gelen mermerlerin yerleştirilmesinde kullanılan lökünün imali amacıyla kullanılan malzemelere toplamda 84.226 akçe ödeme yapılmıştır.

3.1.9. Enderun Kütüphanesi Çeşmeleri İçin Tesis Edilen Su Yolları

Kütüphane'nin Marmara Denizi'ne bakan cephesi'nde bulunan ve Topkapı Sarayı'nın üçüncü avlusuna bakan kapısı önünde yer alan iki çeşme bulunmaktadır.¹⁷⁸ Bu çeşmelerin ve gerekli su yollarının tesisatı için çeşitli ebatta *kurşun borular*, *çeşme aksamı*, borular için yalıtım maksatlı malzemeler kullanılmıştır.

Yapılarda kullanılan bu gibi kurşun su borularının dökme usuluyla ve farklı ebatlarda üretildikleri bilinmektedir.¹⁷⁹ Boruların kurşunları hal-i hazırda mevcut olup,

¹⁷⁵TS.MA.d. 2003. 1, vr. 17a. (27 Ra 1131/ 17 Şubat 1719 - 9 Za 1131/23 Eylül 1719)

¹⁷⁶"*Revğân-ı bezîr berây-ı lökün vaz'-ı mermerhâ*" ifadesinden mermerleri yerleştirmede kullanılan lökünün bezir yağıyla hazırlandığı anlaşılmaktadır.(TS.MA.d. 2003. 1, vr. 12b.)

¹⁷⁷Lökün hazırlanmasında diğer bir seçenek de zeytin yağı kullanımıdır, bu konuda daha detaylı bilgi için bkz.Celal Esad, *İstilahât-ı Mi' mârîyye*, s. 78.

¹⁷⁸Enderun Avlusu'na bakan çeşme için bkz. Resim 17.

¹⁷⁹Hasan Tevfik, *Usul-i Keşf-i İnşaat*, Mühendishane-i Berri-i Hümayûn, İstanbul 1303, s. 238.

ayrı bir kalem olarak ele alınan kurşunlar arasından kullanılmış olmalıdır. Bu sebeple bahsedilen boruların maliyetinin sadece mevcut malzemeden boru imalini kapsadığını söylemek mümkündür.

Çeşmelere ulaşan su yolu için kullanılan borular, dört üzerine ve beş üzerine olmak üzere iki ayrı grupta imal edilmiştir. Borular "*aded*" birimi üzerinden, bu kapsamdaki diğer malzemeler ise "*kıyye*" üzerinden hesaplanmışlardır. Bu kapsamda 60 adet dört üzerine kurşun boru, bir adedi 109 akçeden 6.540 akçe ücretle üretilmiştir. 70 adet beş üzerine kurşun boru ise bir adedi 60 akçeden 4.200 akçe ücretle imal edilmiştir. Borulara toplamda 10.740 akçe ödeme yapılmıştır.

Boruların dirseklerle birleştirilmesinde lehim işlemi uygulanmıştır. Bu amaçla lehim için miktarı belirtilmemiş olan *kalay* 55 akçe ödeme yapılarak temin edilmiştir.

Borular yine yalıtım malzemesi olarak kullanılan lökünlerle izole edilmiş, lökün imali amacıyla *revgan-ı bezir*, *keten kenevir* gibi malzemeler alınmıştır.

Boru aksamı üzerine ise "*darb lülesi*" adı verilen ve boruya bağlı olacak şekilde suyun akımını kontrol eden musluk aksamından kullanılmıştır.¹⁸⁰ Bu "*lüle-i darb*"lardan, her biri 1 kıyye ağırlığında olan 3 adet alınmış, bir adetine 240 akçe verilerek toplamda 720 akçe ödeme yapılmıştır. Yine 3 adet kullanılan ve her birine 30 akçe olmak üzere toplam 90 akçe ödeme yapılan "*tuc-ı kamış*", miktar ve malzemesi düşünüldüğünde darb lüleleri olarak adlandırılan çeşmelerin ucunda yer alarak *tunçtan* imal edilen ve suyun doğru yöne akmasını sağlayan ince borular olmalıdır. Günümüzde de rengi yoluyla diğer boru aksamından ayrılan bu boruları tesbit edebilmek mümkündür.

¹⁸⁰Kullanım biçimi hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Celal Esad, *İstılahât-ı Mi'mâriyye*, s. 51.

Tablo 29
Enderun Kütüphanesi'nin Suyolları İçin Kullanılan Malzemenin Adını,
Miktarını ve Ücretini Gösterir Tablo

Malzeme Adı	Birim Fiyatı	Birim	Miktarı	Ücret
Dört üzerine kurşun boru	109 akçe	Adet	60	6540 akçe
Beş üzerine kurşun boru	60 akçe	Adet	70	4200 akçe
Çeşme	240 akçe	Adet	3	720 akçe
Tunç kamış	30 akçe	Adet	3	90 akçe
Lökün	12 akçe	Kıyye	181	2172 akçe
Keten kenevir	24 akçe	Kıyye	56	1344 akçe
Bezir yağı	18 akçe	Kıyye	30	630 akçe
Lehim için kalay	-	Kıyye	-	55 akçe
Su yolları için ödenen toplam ücret: 15.751 akçe.				

3.1.10. Pencere İçin Kullanılan Ahşap Doğrama Malzemeler

Enderun Kütüphanesi, *fevkani* planlı bir yapıdır.¹⁸¹ Bundan dolayı *bodrum* pencereleri, alt sırada yer alan pencereler ve üst sırada yer alan pencereler olmak üzere üç ayrı hatta yer alan pencere düzenine sahiptir.¹⁸² İnşa esnasında bu üç ayrı pencere grubu için farklı malzemeler tercih edilmiştir. Ahşap malzemelerden *ıhlamur* pencere kanatları "*çift*" olarak, *ceviz* ve *gürgen* cam çerçeveleri ise "*adet*" üzerinden alınmıştır.

Bodrum pencerelerinde farklı malzeme kullanımı özellikle göze çarpmaktadır ve burada *gürgen* ağacı tercih edilmiştir. Diğer ağaçlara nazaran daha sert, suya dayanıklılığı yüksek ve aynı zamanda içerdiği su miktarı düşük¹⁸³ olan *gürgen* ağacı, mahzen pencerelerinde dış ortam koşullarına dayanıklılığı sebebiyle kullanılmış olmalıdır. Mahzen katında kullanılan *gürgen* çerçevelerden, bir adedi 60 akçe olmak üzere 14 adet alınmış ve 840 akçe ücret ödenmiştir.

Kullanılan diğer cam çerçevelerinin tümü *ceviz* ağacından imal edilmişlerdir, "*iki yüzlü ve çift telli*" olarak tarif edilen bu cam çerçevelerinden 20 adet

¹⁸¹Zeynep Tarım Ertuğ, "Topkapı Sarayı", **DİA**, c. 41, İstanbul 2012, s. 259.

¹⁸²Bu üç katlı pencere formasyonunu gösterir resimler için bkz. Resim 14 ve Resim 24.

¹⁸³Celal Esad, **Yapı Malzemesi**, s. 108-109.

kullanılmıştır. Her bir adedi 300 akçe olan çerçevelere toplamda 6000 akçe ödeme yapılmıştır.

Pencerelerde kullanılan ahşap malzemelerde "cevizi mevcûd" gibi ifadelere rastlanması, kerestelerin alındığı kalem altında bu malzemelerin daha önce tedarik edildiği, daha sonra ise doğramacı esnafı tarafından imal edildiğine işaret etmektedir.

Kütüphanede kullanılan pencere kanatları ise ıhlamur ağacından elde edilmiştir. Çift olarak alınan bu pencere kanatları, her bir çifti 300 akçe olacak biçimde 20 çift alınmış ve toplada 6.000 akçe ödeme yapılmıştır. Hepsinin toplamında ise tüm pencerelerin ahşap aksamlarına ödenen miktar 12.840 akçe tutmuştur.

Tablo 30

Pencereler İçin Kullanılan Ahşap Doğrama Malzemelerin Cins, Miktar ve Ücretlerini Gösterir Tablo

Malzeme Adı	Birim Fiyatı	Birim	Miktarı	Ücret
İhlamur pencere kanadı	300 akçe	Çift	20	6000 akçe
İki yüzlü çifte telli ceviz cam çerçevesi	300 akçe	Adet	20	6000 akçe
Mahzen pencerelerine gürgen çerçeve	60 akçe	Adet	14	840 akçe
Pencereler için ödenen toplam ücret: 12.840 akçe.				

3.1.11. Enderun Kütüphanesi'nin Ahşap Aksanı, Kapı Pencere ve Bazı Dolapları

Sandıkçı esnafı tarafından imal edilen bu detaylı ahşap işçiliğine sahip kısımlar, kapı, kemikkâri işlemeli iç pencere kanatları ve ıhlamur ağacından imal edilen çekmecelerden meydana gelmektedir.

Kütüphanenin giriş kapısı 1 adet olup 5640 akçe ücretle üretilmiştir. Daha öncesinde doğramacı esnafı tarafından imal edilen 20 adet pencere için, iç mekanda yer alan pencere kanatları kemikkâri işlemlerle tezyin edilmiş ve bunlara bir adedi

2400 akçeden toplam 48.000 akçe ücret ödenmiştir. Kapıya 8 adet yaldızlı halka takılmış ve bunun için 1 adedi 30 akçe olmak üzere 240 akçe ödeme yapılmıştır.

Defterlerde "*Kitaphâne-i hümayûnların tahtına sade ıhlamur çekmece*" ifadesiyle geçen çekmecelerin sayısı 60 adet olup, adedi 60 akçeden toplam 3600 akçe ücretle imal edilmiştir. Bu çekmecelerin sayısı günümüzde kütüphanede yer alan kapakları telli kitaplık dolapların sayısından çok daha fazladır. Dolaplar, camcılarının imal ettiği pirinç kapak tellerine ödenen ücretler verilirken açıkça zikredilmiştir. Ancak çekmecelere 60 adet yaldızlı küçük "*dolap halkası*" takıldığına ve bu halkalara bir adedi 15 akçe olmak üzere toplam 900 akçe ödendiğine dair kayıt da mevcuttur.¹⁸⁴ Mevcut kitaplık dolaplar, üst bölümleri üç raf, alt bölümleri birer raf ve her bir kitaplık bölmesini kapatan 4 kanatlı telli kapak olacak şekildedir.¹⁸⁵ Bunların her birinin bir "çekmece" olarak değerlendirilmiş olması mümkün olduğu gibi, kütüphane inşa edildiğinde mevcut olan kitap saklama düzeninin farklı olması ihtimali de göz önünde tutulabilir.

Bu kitaplıkların kilitlenebilir oldukları, her biri için üretilen 64 adet "*çift başlı yaldızlı maymuncuk*" olarak tarif edilen anahtarlara adedi 10 akçe olmak üzere toplamda 640 akçe ödenmiş olmasından anlaşılmaktadır. Günümüzde mevcut olan kitaplık kapaklarının ortalarında bu amaçla kullanılan mandallar bulunmakta ve kapakların aksi istenmedikçe kapalı kalması sağlanmaktadır.

¹⁸⁴TS.MA.d. 2003. 1, vr. 13b. (27 Ra 1131/ 17 Şubat 1719 - 9 Za 1131/23 Eylül 1719)

¹⁸⁵ Günümüzde mevcut olan telli kapaklı dolaplar için bkz. Resim 31.

Tablo 31

Enderun Kütüphanesi'nin Ahşap Kapı, Pencere ve Çekmecelerinin Miktarı ve Ücretini Gösterir Tablo

Malzeme Adı	Birim Fiyatı	Birim	Miktarı	Ücret
Kapı	5640 akçe	Adet	1	5640 akçe
Kemikkâri pencere kanadı	2400 akçe	Çift	20	48.000 akçe
Sade ıhlamur çekmece	60 akçe	Adet	60	3600 akçe
Sandıkçılar tarafından üretilen ahşap aksam için ödenen toplam ücret: 57.240 akçe.				

3.1.12. Pencere Camları ve Revzenler

Enderun Kütüphanesi'nin pencere camlarının form ve ebatları farklılık göstermektedir. Bu nedenle kullanılan cam çeşitliliği fazladır, camların yanında pencere telleri ve iç mekanda yer alan dolap kanatlarının telleri de camcılar tarafından imal edilmişlerdir.

"Revzen-i menkuş" adıyla da bilinen cam işçiliği, Osmanlı döneminde üst pencerelerde önce dış cephede renksiz cam, ardından onu takip eden iç pencerede ise renkli cam kullanılıp etrafına alçı örgü uygulanmasıyla yapılmaktadır.¹⁸⁶ Enderun Kütüphanesi'nin üst pencerelerinde de bu yol izlenerek iç mekanın tezyinatına katkı sağlanmıştır¹⁸⁷ Bu amaçla 20 çift astarlı cam duvar, kütüphanenin üst pencerelerini meydana getirecek biçimde bir çifti 1.800 akçeden toplam 36.000 akçe ücretle yapılmıştır. Revzenli üst iç mekan pencereleri için ise 5 ayrı renkte, her bir pencereye 10 cam olmak üzere toplam 200 adet renkli cam alınmıştır. Bu renkli camlar için her biri 110 akçe ücretle toplamda 22.000 akçe ödeme yapılmıştır.

Mahzen pencerelerine her bir zira'ı 100 akçe olmak üzere 20 zira'ı pirinç tel yaptırılarak 2000 akçe ücret ödenmiştir. Kütüphanenin iç mekanında yer alan dolaplara 227 zira'ı pirinç tel takılmış, bunun her bir zira'ına 170 akçe ödenerek toplamda 39.812 akçe ödeme yapılmıştır. Cam çerçeveleri yerleştirilirken kullanılan

¹⁸⁶Üzlifat Özgümiş, "Cam", *DiA*, c. 7, İstanbul 1993, s. 40.

¹⁸⁷ İç mekanda yer alan bu revzenli camlar için bkz. Resim 25.

pirinç ve demir tellere ise kıyyeyle alınmasına rağmen miktarı ve birim fiyatı belirtilmeyen 170 akçe ödeme yapılmıştır. Tüm bu cam ve çerçeve tellerinin toplamına yapılan ödeme ise 101.282 akçedir.

Pencere ve kapı aksamının metal menteşe takımları çilingir esnafı tarafından imal edilmiştir. Çilingirlerin ürettiği bir diğer malzeme ise *"iki miftahlı kufl-ı frengi"* gibi anahtar türü araçlardır.

Cam çerçeveleri için orta ve büyük boylarda 138 adet yaldızlı rahtlar imal edilmiş, bunlara bir adedi 270 akçe olmak üzere 37.260 akçe ödenmiştir.

3.1.13. Enderun Kütüphanesi İnşasında Kullanılan Dökme Bakır Malzeme

Kütüphane inşasında dökme bakır, sütun başlık, diplik ve çenberlerinde sabitleme amacıyla kullanılmışlardır. Uygulanışında kalayın da kullanılmış olduğu anlaşılmaktadır. Kütüphanenin tümünde mevcut olan 20 adet mermer sütunun başlık, diplik ve çenberlerine uygulanan bakır için toplam 60 adet dökme işleme 737 kıyye bakır kullanılmıştır. Bu bakırların her bir kıyyesi 55 akçeden alınmış olup toplamında 40.535 akçe ödeme yapılmıştır. Dökme işleminin öncesinde alınan bakırlar, "dökmeci"ye teslim edilmiş ve 34 kıyye kalay her bir kıyyesine 96 akçe ücret ödenerek bakıra uygulanmıştır. Bunun neticesinde kalay için de toplamda 3.264 akçe ödeme yapılmıştır.

Sütunlara uygulanan bakıra toplamda 43.799 akçe ödenmiştir.

3.1.14. Enderun Kütüphanesi'in 'Alemleri İçin Kullanılan Bakır

Kütüphanenin 'alemleri için daha önce alınmış olan bakırdan yaldızlı, büyük ve küçük 15 adet 'alem imal edilmiştir. Bu 'alemler toplamda 145 kıyye olup her bir kıyyesine 125 akçe ödenerek toplamda 18.125 akçe ücretle bakırcı esnafı tarafından üretilmiştir.

'Alemlerin üretilmesinden önce mevcûd olan bakır miktarı 265 kıyye olup, 145 kıyye eden 'alemlerin tesliminden sonra mevcûd bakır miktarı 120 kıyyeye düşmüştür. Bunların dışında, daha önce bir miktar 'alem yaldızlanarak üretilmiş ancak istenilen

gibi olmadığı veya üretiminde yaşanan bir aksaklıktan dolayı kullanılamamıştır. Bu kullanılamayan ‘alemler 2400 akçe ücrete mâl olmuştur. ‘Alemlerin harcamalarının toplamı 20.520 akçe tutarak üretimleri tamamlanmıştır.

3.1.15. Altın Varaklar, Miktarları ve Ücretleri

"Altın varakçı" adıyla anılan bir grup zanâatkâr tarafından üretildiği ifade edilen varakların imali için üç ayrı grupta malzeme kullanılmıştır. Malzemelerde yer alan "tefe" ifadesi, altın varakçılığında "yirmi adet desteden oluşan" birimi ifade eder.¹⁸⁸ Bu malzemelerden birincisi, "altun tefe" olup, her biri 1140 akçe olmak üzere 62 adet alınmış ve 70.680 akçe ödenmiştir. Bir diğer altın varaklama malzemesi olan "sim tefe"den, her bir tefe adedi 190 akçe olacak şekilde 29 adet alınarak toplamda 5.510 akçe ödeme yapılmıştır. Bunlara ek olarak bir adet daha "altun tefe" alınarak ayrı bir başlık altında kaydedilmiş ve buna da 1.140 akçe ödeme yapılmıştır.

Toplamda altın varak üretimi işlemleri için yapılan harcamalar 77.330 akçe tutmuştur.

Tablo 32

Altın Varakların Cins, Miktar ve Ücretlerini Gösterir Tablo

Malzeme Adı	Birim Fiyatı	Birim	Miktarı	Ücret
Altın tefe	1140 akçe	Aded	62	70.680 akçe
Sim tefe	190 akçe	Aded	29	190 akçe
Tekrar altın tefe	1140 akçe	Aded	1	1140 akçe
Altın varak üretimi için ödenen toplam ücret: 77.330 akçe.				

3.1.16. Enderun Kütüphanesi'nde Kullanılan Boyalar, Boya Malzemeleri ve Bunların Türleri ile Miktarları

Dış mekanı sade görünümlü Marmara mermerinden bir kaplamaya sahip olan Enderun Kütüphanesi, iç mekanda ise bunun aksine kuvvetli bir işçilik ve özenle seçilmiş renklerin uyumuna sahiptir. Bu renklerin meydana gelmesinde türlü *boyalar*,

¹⁸⁸İnci Ayan Birol, "Altın Varak", **DİA**, c. 2, İstanbul 1989, s. 541.

yağlar, astar ve boya malzemelerinden istifade edilmiştir. Bu yağ ve boyaların bazıları kıyye bazıları ise dirhem üzerinden hesaplanmışlardır.

Bunlardan renk için kullanılanlar *frengî sülügen*¹⁸⁹, *isfidac-ı frengî*¹⁹⁰, *zafirân*¹⁹¹, *zencefre*¹⁹², *lacuverd*, *ceviz boya*, *çivid*, *aşı boya*, *sarı*, *kırmız*, *lotur*¹⁹³ gibi boya ya da boya yapımında kullanılan malzemelerdir.¹⁹⁴

Tablo 33

Enderun Kütüphanesi'nde Kullanılan Boya ve Boya Malzemelerini Gösterir

Tablo

Malzeme Adı	Birim Fiyatı	Birim	Miktarı	Ücret
Frengî sülügen	50 akçe	Kıyye	25	1250 akçe
İsfidac-ı frengî	44 akçe	Kıyye	5,5	247 akçe
Zafirân	3 akçe	Dirhem	160	395 akçe
Zencefre	800 akçe	Kıyye	3,5	2900 akçe
Lacuverd	1,5 akçe	Dirhem	130	195 akçe
Cevizi boya	-	-	-	90 akçe
Çivid	2 akçe	Dirhem	15	30 akçe
Aşı boya	8 akçe	Kıyye	10,5	84 akçe
Sarı	100 akçe	Kıyye	1,5	150 akçe
Kırmız	10 akçe	Dirhem	110	1100 akçe
Lotur	2 akçe	Dirhem	90	180 akçe
Renk için kullanılan boya malzemelerine ödenen ücret: 6621 akçe.				

Boya işlerinde renk için kullanılanlar dışında boyanın imalinde kullanılan yağlar, uygulama için araçlar ve astar malzemeleri de bulunmaktadır. Bunların başında

¹⁸⁹Kırmızı bir boya maddesi olup demirlerin paslanmaktan korunmasını sağlar ve toz halinde satılır. Celal Esad, **Yapı Malzemesi**, s. 135'de sülügen boyasının formülü şöyle verilir: "1 kıyye nef, 1 kıyye bezir, 2 kıyye sülügen" veya "300 dirhem beyaz boya, 5 kıyye sülügen, 1 kıyye bezir, 1 kıyye nef". Bu iki formül için de gerekli boya malzemeleri Enderun Kütüphanesi inşa masraflarında mevcuttur.

¹⁹⁰Bu malzeme "*üstübec*" adıyla da bilinen beyaz boyadır. (James William Redhouse, **Lugat-i Osmaniyye**, Matbaa-i Amire Litografî Destgâhı, 1380, s. 20.) "*Kurşun beyazı*" olarak da bilinir. Uygulanırken yakınında bulunanlarda "*nakkaş sancısı*" adı verilen bir hastalığa sebep olabilen ve hatta boya kuruduktan sonra bile zarar verici etkisinin devam edebildiği bilinen "*üstübec*" hakkında daha fazla bilgi için bkz. Celal Esad, **Yapı Malzemesi**, s. 133.

¹⁹¹Safran, sarı renk verir. (James William Redhouse, **Lugat-i Osmaniyye**, s. 184.)

¹⁹²Kırmızı-kızıl madeni bir boyadır. (James W. Redhouse, **Lugat-i Osmaniyye**, s. 186.)

¹⁹³Ağaçtan elde edilen kırmızı renkte boya maddesidir. Bu malzeme hakkında daha önce gelişen terminoloji farklılıkları için bkz. Deniz Mazlum, **Osmanlı Mimarlık Belgelerinin Transkripsiyonunda Karşılaşılan Terminoloji Sorunları**, s.84.

¹⁹⁴ Bir kısmı bitkisel kaynaklı olan bu boya malzemeleri hakkında detaylı malumat için bkz. Mehmet Canatar, "Osmanlılarda Bitkisel Boya Sanayii ve Boyahaneler Üzerine", **Osmanlı Araştırmaları VIII**, İstanbul 1998, s. 89.

"revgan-ı neft", "sandoloz ardıç", "çam sakızı", "tutkal", "sarı tutkal", "fırça" gibi malzemeler gelmektedir.

Tablo 34

Boya Uygulamasında Kullanılan Malzemelerin İsim, Miktar ve Ücretlerini Gösterir Tablo

Malzeme Adı	Birim Fiyatı	Birim	Miktarı	Ücret
Revgan-ı neft	270 akçe	Kıyye	43	12.040 akçe
Sandoloz ardıç	140 akçe	Kıyye	40	5600 akçe
Çam sakızı	12 akçe	Kıyye	7	84 akçe
Tutkal	45 akçe	Kıyye	17	714 akçe
Sarı tutkal	60 akçe	Kıyye	8	480 akçe
Fırça	-	Dirhem	100	75 akçe
Boya, astar için yağlar ve uygulama malzemelerine ödenen ücret: 18.993 akçe.				

3.1.17. Demir Pencere Çerçeveleri, Pencere Demirleri ve Kemer Demirleri

Ahengerler tarafından imal edilen bu malzemeler, bazen binanın pencere aksamında bazen de yapısal öge olarak kemerlerde kullanılmışlardır.

Bu amaçla üretilen pencere demirleri, bir kıyyesi 40 akçe ücretle toplam 303 kıyye ve 7 aded olmak üzere alınarak 13.635 akçe ödeme yapılmıştır. Buna ek olarak önce 147 kıyye miktarında 7 pencere demiri daha alınmış, ardından "*Ömer Ağa yediyle gelen*" 6 adedi 198 kıyye miktarında olan atik pencere demiri kullanılmış ve bu nedenle ücretlendirilmemiştir. Böylece 20 pencere için de gerekli olan demir tedariki tamamlanmıştır.

Üst pencerelerin astarlı duvar camlarına bir kıyyesi 40 akçe olacak şekilde, 798 kıyye demir cam çerçevesi yapılmış ve bu çerçevelere toplamda 12.996 akçe ödenmiştir.

Kemer demirleri için ise mevcûd demirlerden 17 aded kemer demiri imal edilmiş, her bir kıyyesi 18 akçe üzerinden 616,5 kıyye kemer demirine hesaplamanın içerisinde yer alan 'alem demirleri çıkarıldığında 8.060 akçe ödeme yapılmıştır.

Ahengerlerin imal ve sarf ettiği tüm bu demir malzemelerin toplamı için 34.691 akçe ödeme yapılmıştır.

Bunun yanında ahengere kömür tedariki için "*engüşt çam*" kömürleri 1 çuval adedi 1140 akçeye imal edilmiş ve bunun için 70.680 akçe ödeme yapılmıştır.

3.1.18. Enderun Kütüphanesi'nde Kullanılan Çiniler

Kütüphanenin iç mekanı farklı çinilerle bezeli olmasına rağmen inşa esnasında tutulan defterlerde çinilerin imali ya da ücretlerine dair diğer malzemelerde olduğu gibi toplu bir kayıt bulunmamaktadır. Bunun sebebi kütüphanede kullanılan çinilerde daha önce farklı yapılarda kullanılmış malzemenin tekrar kullanımı yoluna gidilmesidir.

Böylesine önemli bir mekanda devşirme malzeme tercih edilmesinin sebeplerini bulmak ise zor değildir. Bu esnada İstanbul'da yer alan çeşitli önemli yapılar için çini sıkıntısı yaşanmakta, hatta bu amaçla İznik'teki çini fabrikalarının yeniden işler hale getirilmesi istenmektedir.¹⁹⁵ Bu sebeple olmalıdır ki Enderun Kütüphanesi'nin çinilerinden tesbit edilebilenler, *Kara Mustafa Paşa Yalısı* başta olmak üzere "*kandilli bağçesi*" ve "*ıstavroz bağçesi*"nde mevcut ancak ismi verilmemiş yapılardan temin edilmiştir. Bu grupta gelen çiniler defterlerde genellikle "*boğaziçinden gelen kâşiler*" şeklinde anılmaktadır.

Kara Mustafa Paşa Yalısı'nın Eyüp'te olduğu ve yalının bir dönem, Enderun Kütüphanesi inşasında etkisi yadsınamaz olan Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın damadı Kaymak Mustafa Paşa'nın annesi olan Fatma Hanım'a ait olduğu bilinmektedir.¹⁹⁶ İşte bu yalıdan getirilen "*kâşiler*" diğerlerinde olduğu gibi "*kayık akçesi*" verilmediğinden anlaşılacağı üzere kara yoluyla Topkapı Sarayı'na ulaştırılmış olmalıdır. Toplamda iki defada kâşi getirmeye giden kişilere her defasında 300 akçe ödeme yapılmış, Kara Mustafa Paşa Yalısı'ndan getirilen çiniler 600 akçe ücretle temin edilmiştir.

¹⁹⁵Ahmet Refik, *Hicrî On İkinci Asırda İstanbul Hayatı (1100-1200)*, s. 64.

¹⁹⁶Abdülkadir Özcan, "Merzifonlu Kara Mustafa Paşa", *DİA*, c. 29, İstanbul 2004, s. 248.

Boğaziçi'nden gelen kâşilerde ise iki hasbahçe olan "kandilli bağçesi" ve "ıstavroz bağçesi" zikredilmektedir. Buralarda mevcut olan yapılara "*sıvacılar*" ve "*sandıkçılar*" "*boğaziçi'nden kâşi sökmeğe*" gönderilmişlerdir. Bunun için üç defa giden sandıkçılara 360 akçe kayık akçesi, bir defa giden sıvacılara 120 akçe kayık akçesi, "kandilli bağçesinden gelen kaşilere" 240 akçe kayık bedeli ödenmiştir. Boğaziçi'nden gelen çinilere ödenen kayık akçeleri için toplamda 720 akçe ödeme yapılmıştır.

Çinilerin sökülmesi işleminde uygulanan yöntem için sünger kullanıldığı görülmektedir. Süngerin varlığı işlem esnasında çinilere zarar vermeden çıkarabilmek amacına işaret etmekte¹⁹⁷, "kaba" ve "kebir" sünger olmak üzere iki ayrı cinsten kullanılmaktadır. Büyük süngerden bir adedi 30 akçe olmak üzere 2 adet alınarak 60 akçe ödenmiştir. Kaba süngerden ise bir adedi 10 akçe olacak şekilde 25 adet alınmış ve 250 akçe ödeme yapılmıştır.

Sökülen bu çinilerin konulması için sandıkçılar tarafından 20 adet sandık yapılmıştır. Sandıkçıların ürettiği bu sandıklara yerleştirilen çiniler taşınmış ya da yeni mekanları olan Enderun Kütüphanesi'ne yerleştirilmelerine kadar korunmuşlardır.

3.2. Malzeme Masrafları

Enderun Kütüphanesi'nin inşasında sarf edilen tüm bu malzemelere ödenen ücretler, harcamaların toplamı olan masraflardan çalışanlara verilen ücretlerin toplamı olan 8.408 kuruş çıkarıldığında kalan 7.752 kuruş olup, akçe hesabıyla 930.240 akçe miktarındadır. Bu 7.752 kuruşun 6.500 kuruşu, Hazine Kethüdası Ağa'dan alınarak esnafa verilmiştir ve malzeme masraflarını içermektedir. Geriye kalan 1.252 kuruşu ile de üçyüz otuzdört yaldız alınmıştır.

¹⁹⁷ Ahmet Vefa Çobanoğlu'ndan alınan şifahi bilgiyle malzemenin bu şekilde kullanılmış olabileceği kanaati edinilmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İNŞA SONRASI SÜREÇ, MEKAN VE TEŞKİLÂT

4.1. Kütüphanenin Açılışı ve Aynı Gün Yapılan Derse Başlama Töreni

Enderun Kütüphanesi'nin inşasına Rebiülahir 1131/ Şubat 1719 tarihinde başlanmış, bundan 9 ay sonra 10 Muharrem 1132/ 23 Kasım 1719 tarihinde yapı tamamlanmıştır. Bu gün içerisinde yapılan kütüphanenin açılış töreninde, devrin önde gelen meşayihinden olan Fazıl Süleyman Efendi¹⁹⁸ ve Mehmed Efendi tarafından dualar edilmiştir.¹⁹⁹ Dua eden Fazıl Süleyman Efendi ve Mehmed Efendi'ye, her birine 20 kuruş olmak üzere toplam 40 zolta²⁰⁰ kuruş silahdar ağa eliyle ihsan olarak verilmiştir.²⁰¹

Yine aynı gün içerisinde, Enderun Kütüphanesi'nin inşasında emeği geçen Karlı Kalfa, I'yan Kalfa, Kasber Kalfa, Çilingirbaşı Abdullah, Haseki Hacı İbrahim²⁰² gibi kalfalara ve inşatta çalışan bazı görevlilere ihsanlar verilmiştir. Haseki Hacı İbrahim, Haseki Kadızâde İbrahim, Haseki Kethüdazâde Mustafa, Bostancı Mehmed, Taşçı Hacı Abdullah 25 zolta kuruş; Çilingirbaşı Abdullah 15 zolta kuruş; Neccar Karlı Kalfa 60 zolta kuruş; Taşçı I'yan Kalfa 30 zolta kuruş ve Hamamcı Kasber Kalfa 20 zolta kuruş kadar ihsan almışlardır. İnşa çalışanlarının aldıkları bu ihsanlar, inşa esnasında aldıkları yevmiyye ücretlerinin dışındadır. Verilen ihsanların miktarları, inşanın devam ettiği haftalardaki çalışma sürelerinin uzunluğu gözetilerek belirlenmiş olmalıdır. Neccar Karlı Kalfa inşa çalışmaları sırasında takip edilebilen en uzun sürede çalışmış olan kalfadır, bunu I'yan Kalfa ve Hamamcı Kasber Kalfa takip

¹⁹⁸ Vaiz ve Ayasofya kürsü şeyhidir, 1130/1718'de saray hocalığı görevine gelmiştir. İbrahim Hatiboğlu, *"Süleyman Fâzıl Efendi"*, DİA, c. 38, İstanbul 2010, s. 86.

¹⁹⁹ Sabık Üsküdar kadısı olan *"Fazıl Selim Efendi"*'nin de 200 akçe ile kütüphaneye dersi'am tayin olduğu, duaların edildiği bu gün orada bulunduğu ayrıca bahsedilmektedir. Daha önce anılan *"Fazıl Süleyman Efendi"* ile karıştırılmamalıdır. Bu konuda daha detaylı malumât için bkz. Raşid Mehmed, *Tarih-i Raşid*, c. V, İstanbul 1865, s. 176.

²⁰⁰ "Zolta", Polonya para birimi olan "zloti" ye isnaden Osmanlı Devleti'nde kullanılan ve 30 paraya denk olan gümüş para birimidir. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. III, İstanbul 1994, s. 664.

²⁰¹ TS. MA. d. 2363, 2.b. (29 M 1131/ 12 Aralık 1719)

²⁰² Bilhassa inşa esnasında Boğaziçi taş ocaklarından taş getirmek ve Marmara Adası'ndan mermer getirmek için hasekilerin faaliyetlerine rastlanmıştır.

etmektedir. İhsanların miktarlarında da yine bu çalışma yoğunluğu sıralaması gözetilmiştir.

Kütüphane'nin inşası sürecinde çalışanlar için verilen ihsanların miktarlarının toplamı 250 zolta kuruştur. Kütüphane'nin yapımında ve açılış töreninde emeği geçenlerin tümüne, dua eden meşayihe verilen 40 zolta kuruş ile birlikte 290 zolta kuruş ihsan verilmiştir.

Kütüphane'nin tamamlandığı ve ihsanların dağıtıldığı 10 Muharrem 1132/ 23 Kasım 1719 tarihi Enderun Kütüphanesi için önemli bir gün olmuştur. Bu gün aynı zamanda Kütüphane'nin işlevine uygun olarak kullanıldığı ilk gündür. *Raşid Mehmed Efendi* tarafından "*ibtidâ-i ders der-kitabhâne-i saray-ı hümayûn*" başlığıyla detaylı anlatısı yapılan bu derse başlama töreniyle birlikte Enderun Kütüphanesi faaliyete geçmiştir.

Yapılacak olan bu tören öncesinde bazı hazırlıkların yapıldığı ve davetlilere haber verildiği görülmektedir. Bu hazırlıklara Sultan III. Ahmed ve Sadrazam Nevşehirli İbrahim Paşa doğrudan müdahil olmuşlardır. 12 Kasım 1719²⁰³ tarihinde, sadrazamın telhisiyle törenin yapılacağı gün olan ve bir hafta sonraki haftanın perşembe gününe denk gelen 10 Muharrem 1132/23 Kasım 1719 günü kararlaştırılmıştır. Şeyhülislam, sadreyn efendiler, nakibüleşraf ve meşayihden katılacaklara önceden gün ve vaktin haberinin verilmesi gibi konularda, III. Ahmed'in hatt-ı hümayûnu ile oluru alınmıştır.²⁰⁴

23 Kasım 1719 Perşembe günü, öncelikle sadrazam, şeyhülislâm, vezirler ve nakibüleşraf davet ile kütüphanede toplanmış, ardından kütüphanenin içerisine konulan tahta gelen padişah bulunanları gözüyle selamlayarak oturmuştur. Bunun ardından kütüphaneye dersi'am tayin olunan eski Üsküdar Kadısı Fazıl Selim Efendi cemiyetin ortasında, bulunanların istifadesine uygun olarak Fatiha Suresi'nin tefsirini yaparak "*hazırda bulunanların kalplerini aydınlatmış*" ve ardından hazır bulunan meşayih hep birlikte dua etmeye başlamıştır. Duanın sona ermesinin ardından

²⁰³ 29 Zilhicce 1131

²⁰⁴ AE., SAMD. III. 232. 22215. (29 Z 1131/12 Kasım 1719)

sadrazam, sadreyn efendiler, şeyhülislam ve nakibüleşrafa, III. Ahmed tarafından verilen samur kürkleri giydirilmiş, meşâyih de para keseleri ihsan olarak verilmiştir.²⁰⁵

4.2. Enderun Kütüphanesi'nin Mefruşâtı

Kütüphane inşa edildiğinde yapının tümü, iç mekan mobilyaları, tezyinâtı dahil olmak üzere tamamlanmış vaziyettir. Yapının işler hale gelmesi için geriye türlü kumaşlar, yastıklar, minderler, bu malzemelerin dolgu ve süslemeleri gibi türlü mefruşat malzemeleri kalmıştır. Bunun yanında iskemle, kütüphane hocalarının oturmasına mahsus minderler, yastıklar ve keseler mefruşat kayıtları arasında yer almaktadır.

Kütüphanenin iç mekanında işlevi sağlamak amacıyla kullanılacak yastık ve minderler ile bunların imal edildiği malzemeler farklı yerlerden temin edilmiştir. Silahdar ağa vasıtasıyla, *Harem-i Şerif* tarafından geldiği belirtilen 2 çift Bursa yastığı önce 54 kıyye pamukla doldurulmuş, sonra 11,5 zira' uzunluğunda olduğu belirtilen kırmızı astarlarla kaplanmıştır. "*Mevcûd hazineden*" 2 adet iki tarafı sarı yüzlü ve 30 zira' uzunluğunda minderler her bir kıyyesi 66 akçe olan 40 kıyye miktarında pamukla doldurulup oturma alanına yastıklarla birlikte "*gılaflık astar*"lar kaplanarak döşenmiştir. Minderler ve yastıklara kaplanan 6,5 top "*gılaflık astar*"a her bir topu 100 akçe olmak üzere toplamda 5 kuruş 10 akçe ödenmiştir. Yine oturma alanları için "*kırmızı mâ'hud çuka mak'adlar*" 3 top kırmızı astar bezle kaplanmış, her bir topuna 210 akçe ödenerek toplamda 5 guruş 30 akçeye imal edilmiştir. Bu yastık, minder ve oturmalişler *ibrişim saçaklarla* süslenmiştir. Bu amaçla, 221 zira' ibrişim saçak, her bir zira'ı 13 akçe olmak üzere 23 kuruş 53 akçe ücretle alınarak oturma alanlarına işlenmiştir.²⁰⁶ Kütüphanede, hocaların oturmaları için yastıklar ve minderler yapılmıştır. İki yüzü kırmızı kadife yastıklar ve bunları doldurmak için gerekli miktarda pamuk temin edilmesi gerekmiştir. Bunun için "*3 aded kırmızı kadife yastık*", yastıkları doldurmak için ise 5 kıyye pamuk bir adedi 66 akçe olmak üzere toplam 3 kuruş ücretle alınmıştır. Tüm bu kumaş, pamuk, astar, saçak gibi oturma

²⁰⁵ *Tarih-i Raşid*, c. V, s. 176-177.

²⁰⁶ TS. MA. d. 2363, vr. 7.a. (29 M 1131/ 12 Aralık 1719)

alanlarında kullanılan malzemelerin Enderun Kütüphanesi'nde kullanılmak üzere temin edilişi ve üretimi için harcanan ücret 119,5 kuruş 32 akçe miktarındadır.

Bunların dışında başka bazı mefruşat malzemeleri de kütüphanede kullanılmak üzere imal edilmiştir. Bunlardan biri "*miiftah kesesi*" olup, anahtar koymak amacıyla 2 zira‘ uzunluğunda kadife kumaştan 1 adet yaptırılarak dülbend ağasına teslim edilmiştir.²⁰⁷

Mefruşat kayıtları arasında sadece kumaş türünden malzemeler yer almamaktadır, bir adet sedefkârî iskemle silahdar ağa tarafından alınıp Enderun Kütüphanesi'ne yerleştirilmiştir. Alınan bu iskemle astar kumaşla kaplanmış, bunun için 2 kuruş ödeme yapılmıştır.

4.3. Enderun Kütüphanesi'nin Dış ve İç Mekan Özellikleri

Arz Odası'nın arkasında yer alan geniş alanda, Arz Odası'yla simetrik planda olmasa da onu takip edecek şekilde Enderun Kütüphanesi'nin arka cephesiyle karşılaşmaktadır.

Bu dış cephe mermerleri Marmara Adası mermeri olup²⁰⁸, açık gri renklidir. Kütüphane'nin planı, önündeki revaklı alan da dahil edildiğinde "+" şeklinde ele alınmıştır. Ancak Kütüphane'nin iç mekanı, orta mekana eklenen üç kanattan meydana gelmektedir.²⁰⁹ Taşıyıcı sütunlarla çevrili orta mekan üzerinde yükselen bir büyük kubbesi ile bu orta mekanı ön cephesi haricindeki diğer üç cephede kapatan üç adet tekne kubbesi bulunmaktadır.²¹⁰ Bu kubbelerin üzerlerinde büyük ve küçük boylarda toplam 15 adet ‘alem bulunmaktadır.

Kütüphanenin avluya bakan ön cephesinde yer alan revaklı giriş alanının üç kubbeli çatısı, sekiz adet başlıkları mukarnaslı sütun üzerinde yer alan kemerleri takip ederek yükselmektedir. Bu sütunlar, yapının dış cephesinde kullanılan mermerlerle

²⁰⁷ TS. MA. d. 2363, vr. 8.a. (29 M 1131/ 12 Aralık 1719)

²⁰⁸ TS. MA. d. 2003. 1, vr. 17a. (27 Ra 1131/ 17 Şubat 1719 - 9 Za 1131/23 Eylül 1719)

²⁰⁹ Bir ana mekana eklenen yan kanatların kütüphane planlarında kullanılması daha sonra Fatih Kütüphanesi'ne de örnek teşkil edecek, Enderun Kütüphanesi'nde mevcut olan üç yan kanat sayısı Fatih Kütüphanesi'nde dörde çıkacaktır. Bu konuda daha detaylı bilgi için bkz. Soner Şahin, "Değişim Sürecinde Osmanlı Mimarlığı III. Ahmed ve I. Mahmud Dönemi (1703-1754)", **Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı**, İstanbul 2009.

²¹⁰ Bu iki türden kubbenin de dışarıdan görülebileceği bir resim için bkz. Resim 16.

uyum içindedir. Dökme bakırla sabitlenmiş olan bu sütunların başlık, diplik ve çenberleri altın yaldızlıdır. Sütunların diplikleri en geniş noktasında bir kenar uzunluğu 41 cm olacak şekildedir. Sütunların yarıçapları 16 cm, çevre uzunlukları ise 97 cm kadardır.

Kütüphanenin önünde yer alan revaklı alanda iki adet çeşme bulunmaktadır. Bunlardan biri merdivenle çıkılan mekanda bulunan ve kütüphane kapısına bakan çeşme, bir diğeri ise avluya bakan büyük çeşmedir. Çeşmeler 18. yüzyıl üslûbuna uygun olarak kabartmalarla süslü ve nakışlıdır. Çeşmenin yalağı dilimli yapıdadır. Ayna taşı ise bir dizi kıvrımlı dal ve çiçek motifleriyle süslüdür. Kemerli mukarnaslı sonlanan çeşmenin iki yanında, iki adet musluğu vardır. Bu muslukların ayna taşları da yine kıvrımlı dal ve çiçek motifleriyle süslenmiştir.²¹¹ Avluya bakan çeşmenin kitabesi şu şekildedir:

*"Sordum ol âb-ı latîfî çeşmeden,
Hâl-i dille dedi-kim Han Ahmed'in,*

*Hayrîyım hem ecirîm mahşerde Hakk,
Ecrin i 'tâ eyleye ol emcedin,*

*Ayn-ı ibretle nazar kıl ey lebîb,
Bâ 'is-i gufrânına ol erşedin,*

*Eyle bu tarihi beş vaktine zamm
Abdest al sünnetiyle Ahmedin"* ²¹²

Çeşmenin arkasında revaklı alanın içerisinde, daha küçük bir çeşme daha bulunmaktadır. Bu çeşme 86 cm eninde olup tezyinat açısından daha sade olsa da, 18. yüzyıl özelliklerini taşır biçimde dilimli bir yalağa ve yuvarlak bir kemere sahiptir. Bu

²¹¹ Çeşmelerde yer alan motifler için bkz. Resim 18.

²¹² Necdet Sakaoğlu, *Tarihi Mekanları, Kitabeleri ve Anıları ile Saray-ı Hûmayun Topkapı Sarayı*, İstanbul 2002, s. 201.

çeşmenin kitâbesinde İsrâ Suresi'nde geçen "Hasbüke târihan li-mâ, fihi şifâun ve rahmetün" yani "Tarih düşmek için sana içerisinde 'Şifa ve rahmet vardır' yeter" ifadesi bulunmaktadır.²¹³ Bu kitabede Kütüphane'nin inşa tarihi olan 1131 senesi ebced ile düşülmüştür.

Kütüphanenin mahzen katında dikdörtgen planlı, doğramacı esnafı tarafından gürgen ağacından imâl edilmiş²¹⁴ olan pencereleri bulunmaktadır.²¹⁵ Bu pencereler, önlerinde yer alan kare bölmeli ve kesişim noktaları lokmal demirlerle muhafaza edilmektedir. Mahzen pencereleri, Seferli Koğuşu'na bakan cephede iki adet, Arz Odası'na bakan cephede altı adet, Ağalar Camii'ne bakan cephede üç adet, ön cephede ise bir adettir.²¹⁶ Yine Seferli Koğuşu'na bakan cephede bir adet bodrum kat kapısı bulunmakta ve bu alana sadece bu kapı vasıtasıyla giriş yapılabilmektedir.²¹⁷ Ayrıca bodrum katta Enderun avlusuna bakan cephede merdiven altında çeşmenin arkasında kalan kapalı bir çıkış kısmı bulunmaktadır

Kütüphane'nin ilk sıra pencereleri dikdörtgen formda olup bodrum kat pencerelerinin aksine simetrik bir örüntüyle yerleştirilmiştir. İlk sıradaki bu pencereler, söveleri hariç olacak biçimde 107 cm genişliğe ve 181 cm uzunluğa sahiptir. Ön cephede, ikisi avluya bakan revaklı alandaki kapının iki yanına gelecek şekilde olmak üzere toplamda altı pencere bulunmaktadır.²¹⁸ Arz Odası'na bakan cephede sekiz adet, Seferli Koğuşu ve Ağalar Camii'ne bakan cephelerde ise üçer adet ilk kat penceresi mevcuttur. Toplamda yirmi adet olan bu pencereler, inşa esnasında ıhlamur ağacından imâl edilmiştir. İlk kat pencerelerinin her birinde, bodrum kat pencerelerinde olduğu gibi kare bölmeli ve kesişim noktaları lokmal demir şebekeler bulunmaktadır.

²¹³ Sakaoğlu, **Topkapı Sarayı**, s. 202.

²¹⁴ TS. MA. d. 2003. 1, vr. 13a. (27 Ra 1131/ 17 Şubat 1719 - 9 Za 1131/23 Eylül 1719)

²¹⁵ Günümüzde mevcut pencereler, bodrum kat ve ilk sırada aynı malzemeden imal edilmiştir.

²¹⁶ Kütüphanenin inşa edilişi esnasında yaptırılan pencerelerin 14 adet olduğu görülmektedir. Günümüzde revaklı alanın merdivenlerinden sadece Ağalar Camii'ne bakan merdivenin arkasında mahzen penceresi bulunmaktadır. İncelenen tadilat kayıtlarında mahzen pencerelerinin kapatılmasına dair bir husus bulunmadığından, inşa esnasında bu iki pencere yerleştirilmemiş olmalıdır.

²¹⁷ Bu cephedeki pencere ve kapılar için bkz. Resim 23.

²¹⁸ Ön cephe pencereleri için bkz. Resim 13.

Kütüphane'nin üst sıra pencerelerinin formu ise ilk sırada yer alan pencerelere göre farklılıklar göstermektedir. Bu pencereler, uca doğru sivrilen kemerleri bulunmakla birlikte yuvarlatılmış hatlara ve bina üzerinde simetrik bir dizilime sahiptir. Yirmi adet olan üst sıra pencereleri, ilk kat pencerelerinde olan örüntüyle dizilmişlerdir. Bu pencerelerin kemerli forma sahip olmaları haricinde diğerlerinden farkı, iç ve dış cephelerinde iki ayrı cam kullanılmış olmasıdır. Dış cephede alçı ile örülü camlar kullanırken iç mekanda beş renk camdan imâl edilen revzenli pencereler bulunmaktadır.²¹⁹ Dış mekana bakan camlar ise 24 adet dikdörtgen dilimden meydana gelmektedir.

Kütüphane'nin kapısı inşa esnasında sandıkçı esnafı tarafından imâl edilmiş ancak daha sonra tadilat görmüştür. Revaklı alana açılan ve iç mekana tek giriş imkanını sunan kütüphane kapısı çeşmeyle karşı karşıyadır. Kütüphane'nin kapısı iki kanatlı olup 121 cm genişliğe ve 217 cm uzunluğa sahiptir. İç mekana doğru yönelindiğinde sol kapı kanadı 61 cm, sağ kapı kanadı ise 63.5 cm genişliğindedir. Kapının geniş kanadı, kilitlenmesini sağlayan aksam nedeniyle diğeri üzerine çıkıntı yapan 2,5 cm uzunluğunda bir kısma sahiptir.

Kütüphane kapısının kenarı boyunca, alt cephesi hariç olmak üzere çevreleyen ve üzerinde gri ve beyaz olmak üzere iki renk taştan sıralı, üst kısmı kemerli kapı sövesi yer almaktadır. Kapı sövesinin devamında yükselen, hem avluya hem de kapıya bakan çeşmenin yalağında örnekleri izlenebilen dilimli istiridye motifini andıran bir işleme bulunmaktadır. Dilimlerinin başlangıç noktası yuvarlak ve çiçek motifine sahip olup yaldızlı bir işlemedir. Bunu takiben ise yapının kapı kitabesi olan ve inşa sebebini anlatan: *"İnşâ dâren Melik Ahmed Camiaten li'l-kütübi'l-kayyime bi-nefsihi bâşere te'sîsihâ bi-niyyetin sâdikatin mülheme mürevvicen li'l-ilmi terviceten kâsiyeten li-ehlihî tekrimeten erşedüllâhu bi-nûri'l-Hüdâ muhalliden devletuhu'd-dâimen ve dâafallâhu lehû ecruhû, mesubeten min indihî mün'ame yekfike fî tarihiha Faiza Beyânun fihâ kütübün kayyime"* yani *"Sultan Ahmed bir bina yaptırdı, kıymetli kitapları toplamak için, bizzat kendisi tesisine girdi, içine doğan sadık niyet ile, ilmin kıymet ve itibârını arttırmak için, ilim sahiplerine hürmetinden dolayı, Allah nuru ile*

²¹⁹ TS. MA. d. 2003. 1, vr. 13a. (27 Ra 1131/ 17 Şubat 1719 - 9 Za 1131/23 Eylül 1719) İç mekan pencereleri için ayrıca bkz. Resim 25.

ona doğru yolu göstereyin, devletine hiç zeval vermesin, ve Allah onun ecrini arttırsın, kendi katındaki nimetlerinden versin, onun tarihini düşürmek için sana yeter 'içinde çok kıymetli kitaplar vardır" ifadeleri yer almaktadır.²²⁰ Kütüphane'nin inşa sebebi ile III. Ahmed'in kitaplara ve ilme verdiği önemi gösteren bu ifadeler, kütüphaneye girenleri karşılaması ve yapının işlevini tanıtmaya yönüyle önemli durmaktadır.

Kütüphane kapısının iç kısmında ise Tâhâ Suresi'nden "*Teallem bi-ciddin Habibi ve kul Rabbi zidnî ilmen*" yani "*Dostum ilmi ciddiyetle öğren ve de ki; 'Rabbim ilmimi arttır'*" âyeti bulunmaktadır. Kapıdan girildiğinde, kütüphanenin 12 sütun üstünde kemerlerle taşınan ana kubbesinin altındaki orta mekanına ulaşılmaktadır. Bu büyük kubbeli ana mekan üç ayrı bölüme açılmaktadır. Kubbe çiçek motifli kalem işleriyle süslüdür.²²¹

Kapının karşısında bu bölümün tefsir ve hadis okunması için tahsis edilmiş olduğunu ifade eden ve kemerli dört sütunun ardında yer alan III. Ahmed'in hattıyla:

*"Eşhedu en lâ ilâhe illâllah
Yapdım bu makamı limerzâtillâh
Okundukça tefâsir u ehâdis
Şefaattir ümidim ya Resulallah"*²²²

yazılı bölüm bulunmaktadır.²²³ Bu kitabenin üzerinde yer alan tekne kubbenin iç süslemeleri vazo ve içerisinde yer alan çiçeklerden meydana gelen dikdörtgen panolarla başlamakta ve bu panoların ardından yaldızlı çiçek ve dallardan meydana gelen bitki motifleriyle devam etmektedir. 18. yüzyıl süslemelerinin önde gelen öğelerinden olan çerçeveler içerisine alınmış vazo ve çiçek motiflerine Topkapı

²²⁰ Bu Arapça kitabenin Türkçe karakterlerle okunuşu ve anlamı 30.07.2019 tarihinde Topkapı Sarayı Müzesi'nin bilgilendirme yazısında yer alan metin esas alınarak verilmiştir.

²²¹ Ana kubbenin süslemeleri için bkz. Resim 28.

²²² Sakaoğlu, **Topkapı Sarayı**, s. 201.

²²³ Kitabe için bkz. Resim 30.

Saray'ının III. Ahmed Yemiş Odası, Hünkâr Sofası, III. Selim Odası gibi mekanlarda da rastlanmaktadır.²²⁴

Orta mekanın üç yanında bulunan alanların tekne kubbe içleri çiçek motifli malakârî süslemelere sahiptir ve altlarında oturma-okuma alanları olan minderler bulunmaktadır. Bu minderlerin arkalarında kütüphaneyi çevreleyen nişlere oturan kitap dolapları, bir sıra pencere bir sıra dolap dizilimini takip etmektedir. Dışları tel örgülü kapaklara sahip dolaplar bazen çift, bazen ise tek kapalıdır.

İlk sıra pencerelerin iç kanatları, kemikkârî işlemeye sahip olup etrafları kütüphanenin tümünde kullanılan mermerden sövelidir. Üst sıra camlarının boşluklarını ise çiniler doldurmaktadır. Kütüphanede kullanılan çiniler, malzemeye dair bölümde ele alınırken belirtildiği gibi kütüphane için imâl edilmediğinden birbirinden farklıdır. Ancak iç mekanın sütunlarla dört ayrı kısma bölünmüş olması bu farklılığı ve geçişleri belirsiz hale getirmektedir.

Kütüphanenin orta mekanının çinileri iki ayrı formdadır. Biri kare yapıda olup 32x32 cm boyutunda, bu kare çinilerin kenarlarında yer alan dikdörtgen şekile sahip çiniler ise uzun kenarı 32 cm, kısa kenarı ise 13,5 cm ebatındadır. Çiniler, yapı için imal edilmediğinden zemin, tavan ve pencere sövelerine denk gelen kısımlarında desen örüntüsünü bozabilecek şekilde yerleştirmelere rastlanmaktadır.

Kütüphanenin bodrum katına, katın kapısı ardından takip edilen 3 sıra merdivenle inilmektedir. Bu kat tezyinâtsiz ve sıvalıdır. Sıvalar, üzerinde yer alan bazı duvar yazılarındaki tarihlerden anlaşıldığı kadarıyla 19. yüzyıl içerisinde yenilenmemiştir. Kapıdan mekan içerisine girildiğinde, güneydoğu-kuzeybatı aksında, kütüphanenin dikdörtgen uzunluğu boyunca ilerleyen 3 sıra halinde ve her bir sırada yer alarak yapıyı taşıyan 5 filayağı ile karşılaşılmaktadır. Bu taşıyıcıların her biri kemerlerle birbirine bağlıdır. Toplamda 15 adet olan bu filayaklarından Ağalar Camii cephesinde yer alan son 3 adedi diğerlerinden genişçedir. Bunun sebebi, "+" planlı Kütüphane'nin bu kanadının karşıt kanadından daha geniş olması olmalıdır. Bu son 3

²²⁴ 18. yüzyıla ait bu süslemeler üzerine olarak hazırlanmış bir tez için bkz. Sühendan Kumcu, "Topkapı Sarayı Harem Dairesindeki Onsekizinci Yüzyıl, Batı Etkili Çiçek Buketleri", **Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE, Sanat Tarihi Anabilimdalı**, İstanbul 1989.

sütunun bulunduğu alana tekrar üç basamaklı bir merdivenle inilebilmektedir. Bu alanda zemin ile tavan arasındaki yükselti, mekanın geri kalanına göre daha fazladır.

Bodrum katta, güneydoğu-kuzeybatı yönünde ilerlendiğinde sağdan üçüncü sütundan başlayarak revaklı alanın altından ilerlemek suretiyle çeşmeye ulaştığı anlaşılan bir girinti bulunmaktadır. Bu alan, çeşmenin işlerlik sahibi olduğu dönemde arkasında yer alan boru ve aksamın kontrolü amacıyla kullanılmış olmalıdır. Mevcut durumda, bu girintinin çeşme arkasına açıldığı düşünülen sonu, zemine en yakın noktasında daha eski tarihli olduğu anlaşılan bir horasan harçla, devamı ise farklı malzemelerle sıvanmış ve kapalı haldedir.

Bodrum kat boyunca filayakları üzerinde bazıları yazılmış, bazıları ise duvara kazınmış yazılar bulunmaktadır. Bu duvar yazılarının içeriklerinden Enderun halkı, ağaları veya saray ağaları tarafından yazılmış olabilecekleri anlaşılmaktadır. "Numan Ağa 1222", "Arab Ağa", "1230 Hamid", "Bu mahal Arnavud İbrahimindir", "Bu mahal Kuşçu Ali Ağanındır" gibi ifadeler yer alan yazı örneklerinden bazılarıdır.

4.4. Kütüphaneyi Tasvir Eden Eserler ve Resimler

Enderun Kütüphanesi bazı minyatür, gravür ve 19. yüzyılda çekilmiş erken dönemli fotoğrafa konu olmuştur. Bunların başında III. Ahmed'in dört şehzadesi için kütüphanenin inşasından bir yıl sonra 1720 senesinde yapılan sünnet törenini anlatan, Seyyid Vehbi tarafından yazılmış ve Levnî tarafından minyatürleri yapılmış olan "*Surnâme-i Vehbî*" gelmektedir. Surnâme'de kütüphaneye ilintili anlatı ve buna eşlik eden minyatürle şenlikler yapıldıktan sonra karşılaşılmaktadır. Vehbî'nin anlatısına göre, beş vezir ve o esnada beyaz kürk ve kallavi kavuk giydiği ifade edilen Vezir-i âzam Damad İbrahim Paşa önce Arz Odası'nda yapılan törende bulunmuşlardır.²²⁵ Bu esnada yanlarında Yeniçeri Ağası, Defterdâr ve Çavuşbaşı Ağa bulunmaktadır. Arz Odası kapısı önünde ise Sekbanbaşı, Kul Kethüdası ve Saksoncubaşı beklemektedir. Burada yapılan törenin ardından şehzadeler, vezirlerin ve Damad İbrahim Paşa'nın eşliğinde Sünnet Odası'na götürülmüşlerdir.²²⁶ Kütüphane'nin ve Enderun

²²⁵ Vehbî, *Surnâme*, hazırlayan Mertol Tulum, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2008, s. 689.

²²⁶ *Surnâme*, s. 689.

Meydanı'nın yer aldığı minyatür, bu esnayı resmetmekte ve metni tamamlamaktadır. Metinde Arz Odası'ndan Sünnet Odası'na yapılan bu yolculuğun anlatısı yapılmamıştır.²²⁷

Minyatürde Enderun Meydanı'nda vezir-i âzam ve vezirlerin kollarına girerek eşlik ettikleri şehzâdeler ile avlunun bir kısmı resmedilmiştir. En öndeki şehzâdenin sağ kolunda, metinde beyaz kürk ve kallavi kavuk giydiği daha önce belirtilmiş olan Nevşehirli İbrahim Paşa bulunmaktadır. Arka sıradaki şehzadelere eşlik edenler ise yine metinde "beş nefer vüzera" olarak ifade edilmiş olan diğer vezirlerdir ve onlar da kallavi kavuk giymektedir.²²⁸

Minyatürde şehzâdelerin kendilerine göre sağ tarafında önce Arz Odası, ardından ise onu takip eden Enderun Kütüphanesi resmedilmiştir. Babüssaade'yi özellikle ifade etmek amacıyla olmalıdır ki, Arz Odası kapının devamında hemen yanına konumlandırılmıştır. Bu sahnede, Enderun Meydanı'nın Babüssaade ekseninde devam eden orta kısmı seçilmiş, Arz Odası ve Enderun Kütüphanesi dışında meydanda yer alan diğer yapılar gösterilmemiştir. Enderun Kütüphanesi resmedilirken mimarî özelliklerini yansıtmaya özen gösterildiği anlaşılmaktadır. Kütüphane yüksekçe bir bodrum üzerinde ve fevkânî yapısına özellikle dikkat çekilerek resmedilmiştir. Girişteki sütunlu-revaklı alanda yer alan kapının iki tarafına iki pencere yerleştirilerek, alt sıra pencerelerinin dikdörtgen formlu ve dışı metal şebekeli yapısı açıkça gösterilmiştir. Revaklı alanın sütun başlıkları, kemerleri ve kubbeleri minyatürde aslına uygun olarak ele alınmış, yalnızca bu sütunların sayıları yapıda yer alan sütun sayısından farklı miktarda verilmiştir. Revaklı alanda bulunan kubbelerin üzerine, üst sıra pencerelerinin mevcudiyetini gösterebilmek için iki adet kemerli üst kat penceresi yerleştirilmiştir. Ön cephedeki çeşme yalağının dilimli yapısı minyatürde de yansıtılmış, çiçek motifli süslemeleriyle birlikte çeşme resmedilmiştir. Kütüphanenin orta kubbe etrafında yer alan yan kubbeleri, üzerlerinde yer alan 'alemlerle birlikte minyatürde gösterilmektedir.

²²⁷ Minyatürlü eserlerde metin ve anlatılar, genellikle onları takip eden minyatürlerle birbirini tamamlar özelliktedir. Verilen yazılı anlatı resimle devam ettirilir. Daha detaylı bilgi için bkz. Zeynep Tarım Ertuğ, "Minyatürler ve Tarihî Belge Özellikleri", **Osmanlı**, c. XI, s. 180.

²²⁸ Bkz. Resim 1.

Enderun Kütüphanesi'ne ait bir gravür, 1835 yılında İstanbul'a gelen İngiliz ressam William Henry Bartlett tarafından resmedilmiştir.²²⁹ Gravür, Miss Pardoe'nun 1836-1837 yıllarında İstanbul'a seyahati üzerine yazdığı seyahatnâmesinde Enderun Avlusu üzerine olan anlatısını tamamlar özelliktedir.²³⁰ Babüssaade'den girildiğinde "taht odası"²³¹ ve kütüphanenin bulunduğunu söyleyen Pardoe, Enderun Kütüphanesi'nin İslam Mimarîsi'ne ait zevklere uygun, zarif sütunların taşıdığı kemerli, açık peristilli köşklerle²³² kaplı bir avlu içerisinde yer aldığını söylemektedir.²³³

Bartlett'in bu anlatıyı destekler bir şekilde çizdiği gravürde kütüphane, Arz Odası'nın önünde genişçe bir toprak arazi üzerinde yükselmektedir. Kütüphane'nin planı gravürde doğru olarak gösterilmiştir. Pencere formları ve düzenleri bodrum kat haricinde gösterilmiş, revaklı alanın sütun ve kubbeleri doğru biçimde olmasa da doğru sayıda verilmiştir. Ancak ön cephede yer alan çeşme, gerçekte mevcut olan ve Osmanlı çeşmelerinde görülen üsluba aykırı olarak var olan kemer yerine üçgen formda yüksek bir bitişle resmedilmiştir. Gravürde revaklı alan için dikkat çekici bir diğer detay ise kemerlerin hizasından başlayarak bu giriş alanını kapatan bir örtünün resmedilmiş olmasıdır.

Kütüphane'nin görüntüsüne dair fikirler veren ve Avusturya İmparatoru Karl ile eşi İmparatoriçe Zita'nın 1918 senesinde İstanbul'a gerçekleştirdikleri ziyaretleri esnasında Topkapı Sarayı'nda ve Enderun Kütüphanesi'nin çevresinde çekilmiş bir grup fotoğraf bulunmaktadır. Bu fotoğraflardan biri üçüncü avlunun tümünü ve Kütüphane'yi göstermektedir. Fotoğrafta Kütüphane'nin revaklı alanını muhafaza amacıyla yapılan doğrama çerçeveler görülmekte, yapı, kubbesi ve pencereleri detaylı biçimde gözlemlenebilmektedir.²³⁴ Kütüphane'ye dair en detaylı görünüm, İmparator ve İmparatoriçe'nin Kütüphane'nin iç mekanına doğru revaklı alanda ilerledikleri fotoğrafta mevcuttur. Bu fotoğrafta Kütüphane kapısı önüne bir giriş halısı serilmiş, kapı örtüsü rulo halinde yukarı yönde katlanmış. Revaklı alan boyunca yer alan

²²⁹ Semavi Eyice, "Bartlett, William Henry", *DİA*, c. 5, İstanbul 1992, s. 90.

²³⁰ Bkz. Resim 6.

²³¹ Bu ifadeyle Arz Odası'ndan bahsedildiği anlaşılmaktadır.

²³² Avluyu çevreleyen, revaklı alana sahip koğu ve birimlerden bahsediyor olmalıdır.

²³³ Miss Pardoe, *The Beauties of the Bosphorus*, Londra 1838, s. 71.

²³⁴ Bkz. Resim 10 (Österreichische Nationalbibliothek, envanter numarası 212378 C, 20.05.1918.)

dikdörtgen cam bölmelere sahip çerçevelerin ayrıntıları rahatlıkla seçilebilmektedir.²³⁵ Bir diğer fotoğraf ise Arz Odasının avluya bakan cephesini ve Kütüphane'nin yan cephesini göstermektedir. Fotoğrafta İmparator ve İmparatoriçe Kütüphane'nin yanında ilerlemektedir. Bodrum kat pencereleri de dahil olmak üzere pencere sıralarının bu fotoğraftan takibi mümkündür.²³⁶

4.5. Enderun Kütüphanesi'nin Teşkilatı, Enderun ile İlişkisi ve Kullanımı

Enderun Kütüphanesi'nin teşkilatı hakkında bilgilere iki ayrı kaynak grubundan ulaşmak mümkün olmuştur. Bunlardan birincisi farklı tasniflerdeki arşiv evrakı ve defterler, bir diğer kaynak grubu ise dönemde yazılmış hususî tarih eserleridir. Birinci grup içerisinde yer alan kaynakların başında çoğu zaman "*enderun esâmî defteri*" adıyla anılan defterler gelmektedir. Bunlar, enderun halkının mevcûd bulunduğu oda ya da yer üzerinden başlıklandırılarak kaydının tutulduğu defterler olup bazılarında "*kütüphane halifeleri*"nin isim ve sayılarını tesbit edebilmek mümkün olmuştur. Diğer bir evrak grubu ise kütüphanenin gelir ve giderlerini gösterir kayıtlardır, bunlardan görevlilere verilen aylık ücretleri ve isimlerini tesbit edebilmek mümkündür.

Bir Osmanlı kütüphanesinde yer alan görevliler ve teşkilâtı farklı dönemlerde sayı ve görev tanımları değişmekle birlikte "*hafız-ı kütüb*", "*kâtib-i kütüb*", "*bevtab*", "*ferraş*", "*mücellid*" gibi görevlilerden meydana gelmektedir.²³⁷ Bu görevliler ve işler, Enderun Kütüphanesi'nin konumu, bir saray kütüphanesi oluşu ve Enderun teşkilatı içerisinde bir birim olarak yer alışı gibi sebeplerden dolayı olmalıdır ki diğer kütüphanelerden farklılaşan bir teşkilat yapısına sahiptir.

Tarih kaydı bulunmayan Enderun Kütüphanesi'nin aylık gelir ve giderlerini gösterir bir vesikada gider kaleminde görevliler ve aldıkları ücretler verilmiştir.²³⁸ Bu listeye göre kütüphanede bir kütüphane hocası efendi, kurra efendi, ferraş ağa,

²³⁵ Bkz. Resim 12 (Österreichische Nationalbibliothek, envanter numarası 212387 C, 20.05.1918.)

²³⁶ Bkz. Resim 11 (Österreichische Nationalbibliothek, envanter numarası 212391 C, 20.05.1918)

²³⁷ İsmail E. Erünsal, **Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik**, Timaş Yayınları, İstanbul 2015, s. 334.

²³⁸ TS. MA. E., 608. 73. (Tarih kaydı yoktur.)

halifeler, iki nefer hizmetçi²³⁹, mücellid efendi ve hafız-ı kütüb efendi hizmette bulunmaktadır.

Tablo 35
Enderun Kütüphanesi'nin Görevlileri ve Aylık Ödemeleri'ni Gösterir
Tablo (TS. MA. e, 608. 73'e Göre)

Görevli	Ücret
Kütüphane Hocası Efendiye	50 kuruş
Kurra Efendiye	40 kuruş
Halifelere	70 kuruş
Ferraş Ağaya	10 kuruş
İki nefer hizmetçilere	6 kuruş
Mücellid Efendiye	2 kuruş
Hâfız-ı Kütüb Efendiye	32 kuruş
Ödenen Aylık Toplam	220 kuruş

Enderun Kütüphanesi'nde kütüphane hocalığı görevi bazen saray içerisinden bazen de saray dışından tayinler yoluyla yapılmaktadır. 7 Safer 1275/ 16 Eylül 1858 tarihinde münhal olan kütüphane hocalığı görevine müderris, Bayezid Cami'i ders-i'amlarından Seyyid Kasım Efendi'nin getirildiği bir tayin örneğine rastlanmaktadır.²⁴⁰ Buna karşın Enderun içerisinden kütüphane hocalığı görevine tevcihlerin yapıldığı da görülebilmektedir. *Hafız Hızır İlyas'ın Tarih-i Enderûn*'da 28 Rebiülevvel 1230/5 Mart 1815 tarihine dair anlattığına göre "*kırk seneden beri saray-ı hümayûn hâceliğine me'mur ve hayli müddetdir ki zühd ve takva ile zahiri ve batını me'mur olan kitabhâne hâcesi meşhur Boluvî el-Hacc Mustafa Ağa Efendi*

²³⁹ Bu iki nefer hizmetli, kütüphanede görev yaptıkları bilinen "iki nefer zülüflü teberdâr" olmalıdır. Bu iki zülüflü teberdârların on akçeyle göreve tayini hakkında 1143/1730 senesine ait bir hatt-ı hümayûn için bkz. AE. SAMD. III., 215.20801 (15 Z 1319/ 25 Mart 1902)

²⁴⁰ TS. MA. E. 573. 3. (7 S 1275/ 16 Eylül 1761)

hazretleri"²⁴¹ vefat etmiş ve yerine Seferli Odası²⁴² hocası *Çeharşenbevî Said Efendi* kütüphane hocası tayin edilmiştir.²⁴³

"Halifeler" ya da "kütüphane halifeleri" adıyla anılan görevlilerin ise enderun halkından seçildiği görülmektedir. Enderun esâmî defterlerinde verilen listelerden anlaşıldığına göre sayıları değişmekle birlikte çoğu zaman 10'un üzerindedir. Kütüphane halifesi olarak anılan isimler arasında ayrıca hâfız-ı kütüb, kâtib, müezzin, növbetçi olduğu belirtilen isimler de yer almaktadır.²⁴⁴

Tablo 36

**1240/1824 Senesinde Kütüphane Halifelerinin Listesini Gösterir Tablo
(TS. MA. d. 96, vr.25.b)**

Mehmed Sadık Ağa Kâtib	Sergügüm	Mehmed Nesib Ağa	Es'ad Ağa Müezzin
Mustafa Ağa İhtiyar	Edhem Efendi Yazıcıefendizâde	Nu'man Ağa Tabibzâde	Mehmed Ağa Kırımîzâde
Ragıb Ağa Yedincizâde	Hafız Hüseyin Ağa	Ali Ağa Ez-galata	Ahmed Ağa ez-galata
Hüseyin Ağa Növbetçi	Hafız-ı Kütüb Salih Efendi Kâtib	Şâkir Ağa Növbetçi	Sa'adeddin Ağa ez-galata
Hafız Ahmed Ağa ez-galata	Nâzif Ağa ez-galata		

Kütüphanelerin ve vakıf eserlerin temizliğinden sorumlu olan ferrâşlar, Enderun Kütüphanesi'nde Enderun ağaları arasından seçilerek tayin edilmekte ve 1143/1730 senesinde günlük 10 akçe ücret almaktadırlar.²⁴⁵

Kütüphaneye mücellid tayinine ise III. Ahmed'in yazdığı bir hatt-ı hümayûnda karşılaşılmaktadır. Sadrazamın telhisinde, padişahın kütüphanesinde yer alan kitapların onar onar cildlenmesi ve bunun III. Ahmed'e hususî olarak normalde 40 para

²⁴¹ Hafız Hızır İlyas, **Târih-i Enderûn**, İstanbul 1859, s. 88.

²⁴² Bu tayin ardından münhal olan Seferli Odası hocalığına "*Galata sarayı hocalarından el-hacc Abdullah Efendi hazretleri*" tayin edilmiş, böylelikle açılan Galata sarayı hocalığına ise *Kerimî Mustafa Efendi* gelmiştir. bkz. Hafız Hızır İlyas, **Târih-i Enderûn**, s. 89.

²⁴³ **Târih-i Enderûn**, s. 89.

²⁴⁴ TS. MA. d. 96, v.25.b. (29 Z 1242/ 24 Temmuz 1847)

²⁴⁵ AE. SAMD. III., 215.20801.(19 R 1143/2 Ekim 1730)

ücretle yapılırken, 20 para ücretle yapılması ve bunun için bulunan mücellidin "*sairleri gibi ehl-i keyf olmayıp işine mukayyed bir adam*" oluşu sebebiyle Enderun Kütüphanesi'nde görevlendirilmesi istenmektedir.²⁴⁶ III. Ahmed de bu mücellidi on akçe ücretle kütüphane mücellidliğine tayin etmiştir. O esnada görevi Bursevî Mehmed Efendi de istemekte ancak bu durum padişah tarafından "*kitabthane vazifesin buna verelim Bursevî Mehmed istiyor lakin olmaz işine mukayyed değildir*" denilerek kabul edilmemiştir.²⁴⁷

Hâfız-ı kütübler, kütüphanelerde bulunan kitapların şartlar doğrultusunda korunması ve kullanılmasını sağlayan kişiler olup, bulundukları kütüphanenin çalışma şekline göre görev sahaları değişebilmektedir.²⁴⁸ Enderun Kütüphanesi hafız-ı kütüblüğünün belirlenmesi için 12 Safer 1275/ 21 Eylül 1858 tarihli bir iradede, mevcut hafız-ı kütüb olan Hacı Ahmed Ağa'nın vefatı sebebiyle yerine "*Mekteb-i Şâhâne birinci sınıfında bulunan İbrahim Bey*" in tayinine karar verilmiştir.²⁴⁹

Enderun Kütüphanesi'nde, bir Osmanlı kütüphanesinin sahip olduğu görevlilerin yanında aynı zamanda bir saray kütüphanesi olmanın getirdiği işleyişe yönelik bu teşkilat yapısı devletin son dönemine kadar korunmuştur.

Kütüphane asıl işlevinin yanı sıra bazı özel kullanım amaçları için de önemli bir mekan olmuştur. Sefer, savaş, cihad gibi hallerde Saray'da Enderun hocaları tarafından çeşitli dualar ve Şifâ-i Şerif²⁵⁰ okunmaktadır. 1790 senesinde süregelen Osmanlı-Rus Savaşı esnasında da Enderun'daki hattatlar Kütüphane'nin içerisinde bu eseri yazmışlardır. Eserin yazılması tamamlanana kadar ise hocalar tarafından Kur'an ve Buhâri-i Şerif de okunarak kırâatine devam edilmiştir. Şifâ-i Şerif yazılıp tamamlanmış, ardından tashih edilmiştir. Eserin tamamlanmasının ardından Kütüphane Hocası olan Seyyid Mehmed Münif Efendi tarafından dua edilmiş, hocalara ve emeği geçenlere ihsanlar dağıtılmıştır.²⁵¹

²⁴⁶ İE. HAT., 4/ 388.(29 Z 1135/ 30 Eylül 1723)

²⁴⁷ İE. HAT., 4/ 388. (29 Z 1135/ 30 Eylül 1723)

²⁴⁸ İsmail E. Erünsal, "Hâfız-ı Kütüb", **DİA**, c. 15, İstanbul 1997, s. 94.

²⁴⁹ TS. MA. E. 573. 4. (14 S 1275/23 Eylül 1858)

²⁵⁰ Kadî İyâz'ın "eş-Şifa" adıyla da bilinen eseridir, 535/1140 senesinde kaleme alınmıştır. Detaylı bilgi için bkz. M. Yaşar Kandemir, "eş-Şifâ", **DİA**, c. 39, İstanbul 2010, s. 134.

²⁵¹ Ahmed Cavid, **Hadîka-i Vekayi'**, hazırlayan Adnan Baycar, s. 172.

BEŞİNCİ BÖLÜM

ENDERUN KÜTÜPHANESİ'NİN TAMİRÂT VE TADİLÂTLARI

Enderun Kütüphanesi, 1719 senesinde inşa edilişinin ardından farklı tarihlerde ve farklı kısımlarına dair olmak üzere çok sayıda tadilat ve tamirat görerek mevcut yapısını korumuştur.

Kütüphane'de yapılan tamirler, bazen bir yapısal biriminin onarım veya bakımına yönelik olabilmektedir. Bunların bir kısmı yapının farklı kısım ve malzemelerinin zaman içerisinde eskimesine bağlı olarak yapılan tadilatdır. Çatı kaplaması veya pencere kısımlarının yenilenmesi gibi mutad tamirler bu türden onarımlara örnek oluşturmaktadır. Tamirlerin diğer bir kısmı ise Enderun Avlusu'nun çevre düzenlemesine ilişkin, kaldırım, yol, su tesisatı tamiri gibi onarım ve düzenlemeleri içeren Kütüphane ve etrafına yönelik düzenlemelerdir. Bunun haricinde doğrudan Kütüphane'nin iç ve dış mekanında yenileme ve tamirler de yapılmıştır.

Yapılan onarımlarda çoğu zaman Kütüphane, Arz Odası'yla birlikte anılmıştır. Avlu'da yapılacak tamirler tarif edilirken referans alınan mekanlar çoğu zaman Enderun odaları, Arz Odası ve Ağalar Camii olup tamirat ve yenilemelerin yapılacağı mekanlar bu alanlar üzerinden tarif edilmektedir. Enderun Kütüphanesi de çoğu zaman bu yapılara olan yakınlığı üzerinden tarif edilerek anılmaktadır. Bazı durumlarda tamirler için yapılan harcamaların Arz Odası'yla birlikte tek bir kalem altında verildiğine de rastlanmaktadır.

Kütüphane'nin inşa edildiği 1719 yılından sonra 42 sene kadar ciddi bir tamir görmediği tahmin edilmektedir. Bu durum, yapının inşa ardından belirgin bir süre boyunca tamire muhtaç olmadan işlevini devam ettirebildiğine işaret etmektedir. 1766 senesinde gerçekleşen İstanbul depreminde hasar gördüğü veya ardından tamir edildiğine dair bir bilgiye şimdiye kadar tasniflenmiş olan arşiv evrakı içerisinde rastlanamamıştır. Yapının dış ve iç mekanında yapılan gözlemler, dış mekan mermer kaplaması veya iç mekanda çinilerin kondisyon ve örüntüleri herhangi bir duvar onarımına işaret etmemektedir.

Bu onarımlar haricinde bazen mefruşat malzemelerinin yenilenmesi veya onarılması gibi düzenlemelere de yapıldığı yıldan itibaren zaman zaman rastlanılmaktadır.

Üçüncü avluda yapılan tamirler çoğu zaman şehremini veya mimar ağa eliyle hazırlanmış olan tamirâta dair defterlerde yer almıştır. Bu tamirler düzenli olarak yapıp bazen sarayın bir bölümündeki, bazen de tümüne dair mekanların onarılmasını içermektedir. Bazı durumlarda Evkaf-ı Hümayun ve Haremeyn Evkafı tamiratının kaydedildiği defterler arasında da Enderun Kütüphanesi'nin ve Topkapı Sarayı'nda mevcut diğer vakıf eserlerin tamirine rastlanmaktadır.

Bahsedilen bu tamir kayıtlarının bir kısmı keşif amaçlı defterler olabildiği gibi iradeler, tezkireler ya da hatt-ı hümayunlarda da Enderun Kütüphanesi'nin tamir ve yenilemelerine dair meseleler yer alabilmektedir.

5.1. 1762 Senesi Tamirâtı

1762 senesinde yapılan tamirat, Enderun Avlusu'nun Kütüphane de dahil olmak üzere tüm dış mekanlarını ve çevre düzenlemelerini içermektedir. Bu kapsamda Has Oda kapısından başlayarak kapıların mermer ağartması, etraftaki sütun başlık ve diplikleri, bahçe merdivenleri, boruların yenilenmesi gerçekleştirilmiştir. Daha sonra "...has oda kapusundan arz kapusuna gelince kitabhâne ve arz odası ve cami-i şerifin ve kuşhane etrafında..."²⁵² yer alan sütun başlıkları, diplikleri, boyları, mermerlerin ağartılması, Ağalar Cami'i'nin perdelerinin yenilenmesi gibi işler yapılmıştır.

Tamirat esnasında bunların yanısıra avludaki kaldırım ve taş döşemeler de yenilenmiştir. Bu işlemler için 81 kıyye isfidac 4.880 akçe ücretle, 167 kıyye sülügen 7.900 akçe ücretle, 99 kıyye revgan-ı nef 2.680 akçe ücretle, 4 kıyye revde²⁵³ 240 akçe ücretle, 35 kıyye revgan-ı ardıç 3.200 akçe ücretle, 70 kıyye frengî aş 1.340 akçe ücretle, 55 adet elvah-ı ağa tahtası 750 akçe ücretle, 70 kıyye mismar-ı mahlut 2.800 akçe ücretle, 1.000 adet mismar-ı sandal 960 akçe ücretle, 5700 kıyye beyaz ketenli kireç 6.740 akçe ücretle, 4.900 kıyye horasanlı kireç 4.900 akçe ücretle temin

²⁵² C. SM. 160. 8026 (29 L 1175/23 Mayıs 1762)

²⁵³ Sarılı halat yumağı bkz. **Kamus-ı Türki**, s. 673.

edilmiştir. Kaldırım yenilemesi için ise 300 zira kaldırım 900 akçe ücretle onarılmış ve yenilenmiştir.²⁵⁴ Sarayın tüm bölümlerinde yapılan bu tamirat Şehremini tarafından idare edilmiş olup, 324.344 akçe ve kuruş hesabıyla 2.702,5 kuruş ödeme yapılarak harcamaları tamamlanmıştır.²⁵⁵

5.2. 1792 Senesi Tamirâtı

Sarayın farklı daire, odaları ve çeşitli yerlerinde yapılan kapsamlı bir tamirat olan 1792 senesi tamiratında Enderun Avlusu'nda çeşitli yerler, Enderun Kütüphanesi, Ağalar Camii ve çeşitli harem kısımlarının tamiri yapılmıştır.²⁵⁶

Bu tamirde Kütüphane'nin bitişiğinde²⁵⁷ bulunan asmalık tamir edilmiş, asmalığın tamiri Silahdar Ağa tarafından idare edilmiştir.²⁵⁸ Tamirat için 5 rencber çalışmış, her biri 60 kuruş olmak üzere toplam 300 kuruş ücret almışlardır. Asmalık için çeşitli türden çok sayıda ahşap malzeme kullanılmıştır. Bu amaçla 5 pedavralık keresteye 500 kuruş, 4 adet Rumeli omurgasına her bir adedi 120 kuruş olacak şekilde 480 kuruş, 18 adet ağa tahtasına adedi 15 kuruş olmak üzere 270 kuruş, 6 koğuş tahtasına 132 kuruş, 9 adet kömürcü vergeh tahtasına 189 kuruş, 4 adet Kilyos omurgasına 180 kuruş, 6 adet kanadlık tahtaya 300 kuruş, 6 kıyye mahlut mismara 360 kuruş, 5 kıyye kurşuna 275 kuruş, 2 kıyye mismâr-ı perdeye 230 kuruş verilmiştir.²⁵⁹ Bu ahşap malzeme üzerinde çalışan 19 neccarın her birine 100 kuruş olmak üzere toplam 1.900 kuruş ödeme yapılmıştır. Asmalık tamiri için yapılan tüm bu harcamalar toplamda 5.149 kuruş tutmuştur.

5.3. 1807 Senesi Tamirâtı

Sultan III. Selim zamanında 1807 yılında Kütüphane'ye ulaşan su yolları tamir edilmiştir. Tamirat kapsamında Kütüphane'nin iç kısmında yer alan çeşmeye açılan su

²⁵⁴ C. SM. 160. 8026 (29 L 1175/23 Mayıs 1762)

²⁵⁵ C. SM. 160. 8026 (29 L 1175/23 Mayıs 1762)

²⁵⁶ TS. MA. d. 4467. 1. (29 Z 1206/18 Ağustos 1792)

²⁵⁷ Arz Odası veya Ağalar Camii cepheleri dar birer geçiş alanı işlevi görmektedir. Bahsedilen bu asmalığın avlu ortasına veya Seferli Odası'na bakan cephe yakınında, yapının kuzeydoğu-güneydoğu aksındaki alanda olması ihtimali vardır. Ancak Ağalar Camii cephesindeki daha dar alanı kapatmak için yapılmış olma ihtimali de mevcuttur.

²⁵⁸ "Silahdâr-ı şehriyârî saadetli ağa marifetiyle kitabhâne ittisalinde asmalık tamiri mesarîfı" (TS.MA.d. 4467.1.10)

²⁵⁹ TS. MA. d. 4467.1.10. (29 Z 1206/18 Ağustos 1792)

boruları yenilenmiştir. Bu yenileme amacıyla bir kıyyesi 660 kuruş ücretinde olan altı üzerine kurşun borulardan toplam 26 kıyye miktarında alınmış ve toplamda 17.160 kuruş ödeme yapılmıştır.²⁶⁰

5.4. 1808 Senesi Tamirâtı

IV. Mustafa döneminde yapılan bu tadilatta, yapının özellikle mefruşatının yenilenmesi hedeflenmiştir. Bunun için iki aded küçük halı ücreti dülbend ağası tarafından ödenmiş, beş aded perde yenilenmiştir.²⁶¹ Kütüphanenin alt ve üst pencerelerinin çerçeve telleri tamir edilmiş ve bütün boyaları yenilenmiştir.²⁶²

Tüm bu yenileme ve tamirât toplamda 980 kuruş ücretle yapılmıştır. Ödemenin vakıf fazlasından mı yoksa hazineden mi yapılacağı hususu IV. Mustafa'ya bir tezkire ile sorulmuş ve kendisinin yazdığı hat ile Endeun Kütüphanesi vakfının gelir fazlasından yapılmasının uygun olduğu ifade edilmiştir.²⁶³

Yine aynı sene içerisinde, Kütüphane musluğunun kurşun gerektiren kısımlarının tamiri yapılmıştır. Bu amaçla yapılan tamiratta, gerekli olan kurşunlar için 3 kuruş sarf edilmiştir.²⁶⁴

5.5. 1813 Senesi Tamirâtı

Sarayın çeşitli kısım ve dairelerinde yapılan 1813 senesinde yapılan bir tamir faaliyeti Enderun Kütüphanesi'ni ve Enderun Avlusu'nun çeşitli mekanlarını da kapsamaktadır. Tamirat dahilinde üçüncü avludaki oluk ve borular yenilenmiş, avludaki mekanlara giden su yolları tamir edilmiştir.²⁶⁵

Kütüphanenin dört ayrı cephesinde yer alan cam ve çerçeveler bu tamirat esnasında tamir edilmiş ve yenilenmiştir. Çerçevelere yeni camlar yerleştirilmesinin

²⁶⁰ TS. MA. d. 4754. 1. 3. (29 Z 1221/ 9 Mart 1807)

²⁶¹ HAT. 1504. 81 (29 Z 1222/27 Şubat 1808)

²⁶² "tahtanî ve fevkanî pencere çarçubeleri telleri ta'miri ve bi'l-cümle mücedded boyası" (HAT. 1504. 81)

²⁶³ HAT. 1504. 81 (29 Z 1222/27 Şubat 1808)

²⁶⁴ HAT. 1504. 107 (29 Z 1222/27 Şubat 1808)

²⁶⁵ TS. MA. d. 4701 (29 Z 1228/23 Aralık 1813)

haricinde bu camları yerleştirmek için pervazlar ilave edilmiş, bazı çerçeveler ise sadece camları yenilenerek düzeltilmiştir.

Bu tamirat, yenileme ve onarım işlemleri için, her biri 192 kuruş olan 12 adet "otuzluk cam" 2.304 kuruş ücret ödenerek kullanılmıştır. Bu camları yerleştirmek için 2 camcı çalışmış, her biri 80 kuruş olmak üzere toplam 160 kuruş ödeme almışlardır. Pencere çerçevelerine eklenen pervazlar için doğramacı esnafından 1 kişi çalışmış, 60 akçe ödeme almıştır. Pencere kilitleri için toplamda 80 kuruş ödenmiştir. Bazı kilitler ise yenilenmeyerek sadece tamir edilmiş ve buna 25 kuruş tamirat ödemesi yapılmıştır. Tüm işlemlere toplamda 2.629 kuruş ödeme yapılmış, Kütüphane'nin pencere çerçeveleri, camları ve kilitleri onarılmış, bazıları ise yenilenmiştir.

1813 yılındaki bu tamirat dahilinde, Üçüncü Avlu'daki tüm su boruları ve olukları yenilenmiştir. Bunun için her biri 35 kuruş ücretle 100 adet "kebir boru" toplam 3500 kuruşa, her biri 25 kuruş ücretle 90 adet "kebir oluk" 2.250 kuruşa, 1 adet "kebir sandık" 300 kuruşa yenilenmiştir. Ayrıca 1 kıyye demir tel 200 kuruş ücretle, 3 kıyye kurşun 80 kuruş ücretle, 1 kıyye "mismar-ı mahlut" 63 kuruş ücretle temin edilmiştir.²⁶⁶ Oluk ve boruların yenilenmesi esnasında 2 tenekeci esnafı 160 kuruş, 2 rencber ise 100 kuruş ücretle çalışmışlardır. Tüm bu oluk ve su borularının yenilenmesi işlemine toplam da 6.555 kuruş ödeme yapılmıştır.

5.6. 1825 Senesi Tamiri

1825 senesinde Kütüphane'nin cam ve pencereleri tamir edilmiştir. Bu tamir 58 kuruş ücretle gerçekleşmiştir.²⁶⁷ Tamirat Haremeyn Hazinesi'nden yapılan ödemeye gerçekleşmiş, aynı esnada Haremeyn Evkafı'na dahil olan bir çok cami, kütüphane ve türbenin de tamiri yapılmıştır.²⁶⁸

5.7. 1849 Senesi Tamiri

1849 yılında Saray'ın tamamında üçüncü avluyu da kapsayan geniş bir tamirat yapılmış, bu tamirat kapsamında her yapının adı anılmasa da Arz Odası ve etrafındaki

²⁶⁶ TS. MA. d. 4701. 6 (29 Z 1228/23 Aralık 1813)

²⁶⁷ "Hünkâr Sultan Ahmed Han Hazretleri'nin Enderun-ı Hümayûn'da kain kitabhâne-i latifeleri cam ve sairesi tamirine bir küt'a defter mucebince verilen, 58 gurus" (EV. HMM. d. 8854. 2)

²⁶⁸ EV. HMM. d. 8854. 2 (29 Z 1240/14 Ağustos 1825)

mahallerin çatı kurşunlarının tamiri yapılmıştır. Tamiratta avlu, Hırka-i Şerif ile Arz Odası referans alınarak değerlendirilse de Kütüphane'nin çatı kurşunlarının da yenilenmiş olması ihtimal dahilindedir.²⁶⁹

5.8. 1851 Senesi Tamirâtı

1851 senesi tamirâtı hakkında bilgiler, Evkaf-ı Hümayun Nezareti tarafından Meclis-i Valâ'ya verilen bir takrir ve sonucunda meydana gelen irade sayesinde takip edilebilmektedir. Bu çalışmalar esnasında da birden fazla alanda tamirat ve yenileme yapılmıştır.

1851 tarihinde tamire muhtaç yerlerin başında su yolları, kütüphanenin içindeki mermerlerin, pencere kanatları, kapı ve pencereler gelmektedir.²⁷⁰ Tamir gerektiren bu yerler, "*ebniyye meclisi*" tarafından tesbit edilmiş ve sorunları gidermek için su yolları tamir edilmiş, kütüphane içindeki mermerler ağırtılmış, sedefî pencere kanatları ile kapı ve pencereler onarılmıştır. Tüm bu işlemlerin toplamında 21.000 kuruş ödeme yapılmıştır.²⁷¹

5.9. 1862 Senesi Tamirâtı

Kütüphanenin geçirdiği tamirler arasında, tutulan keşf defteri sayesinde en detaylı bilgiye ulaşılabilen tamirât ve tadilat grubunu meydana getirmesi yönüyle 1862 senesi tamirâtı önemli gözükmektedir. Defter²⁷², kütüphanede çeşitli türden tamir edilecek veya yenilenecek malzeme ile onarılacak yerlerin keşfini ve bu işten sorumlu olan "*Angeli Kalfa*" nın ücretlerini içermektedir.

1862 senesi tamirâtını, çerçeve ve camların yenilenmesi, bazı mermerlerin yenilenmesi ve saçaklardan gelen oluk ve boruların yenilenmesi olmak üzere üç ayrı grupta değerlendirmek mümkündür.

²⁶⁹ HH. d. 19565. 4 (29 Z 1265/15 Kasım 1849)

²⁷⁰ I. MVL. 208. 1. (27 C 1267/29 Nisan 1851)

²⁷¹ I. MVL. 208. 2. (27 C 1267/29 Nisan 1851)

²⁷² İki varaklı, bir varak yazılı olan küçük bir defterdir, bkz. EV. d. 17831. 2. (7 Ra 1279/ 2 Eylül 1862)

Tamirat öncesinde pencere çerçeveleri harap durumda, camlar ise yenilenmesi gerekir haldedir. Bu amaçla 15 aded dış tarafı cilalı ve parlak camlar yaptırılmış, bir adedi 50 kuruş olmak üzere toplamda 750 kuruş ücret ödenmiştir.²⁷³

Kütüphane kapısının önünde yer alan sütunlu ve revaklı alanda bir dönem yer almış, giriş alanını dış etkilerden koruma amaçlı doğrama çerçeveler 1862 tarihinden önce inşa edilmiş olmalıdır. Bu tarihte "*kitabhâne-i mezkurun kapısı önünde kain sütun beynlerinde mevcûd cam ve çarçube bölmeler*"ın harap olduğundan bahsedilmektedir. Harap olan bu çerçeveler meşeden imal edilmiş olan, iki tarafı yağlı boyalı, kuvvetli ve 1,5 parmak kalınlığında çerçevelerle değiştirilmiştir. Bu yenileme işlemine toplamda 6.189 kuruş harcanmıştır. Bahsedilen çerçeveler ayrı parçalar halinde olduklarından kış şartları ve rüzgardan olumsuz etkilenecek daha çok hasar görmektedir, bu amaçla kurşun dökülerek bulundukları alanlarda demir kirişlerle kuvvetlendirilip sabitlenmişlerdir. Bu işlem için ödenen miktar ise 665 kuruş kadardır.²⁷⁴

Bu demir kirişlerin ve çerçevelerin izlerini günümüzde de gerek iki tarafta yer alan merdivenlerin sonundaki revaklı alanın başlangıcındaki oyuntulardan, gerekse revaklı alanın mermerlerinde yer alan kesilmiş demir kiriş izlerinden takip etmek mümkündür.²⁷⁵

Tamiratın yapılmasından önce iç mekanın mermer zeminleri deforme olmuş, bazı mermer parçalar yerlerinden oynamış haldedir²⁷⁶. Bunların düzeltilmesi amacıyla, 3 zira-i cedit mermer alınmış ve kullanılmayacak halde olan mermerlerle değiştirilmiştir. Yerinden oynamış olan mermerler ise "*halis harc*" ile yerlerine tekrar sabitlenmişlerdir.

1862 senesinde yapılan tamirâtın bir diğeri ise kütüphânenin saçakları etrafında yer alan oluklar ve boruları tamire muhtaç halde olduğundan, bazılarının tamiri bazılarının ise yenilenmesi olmuştur. Bu maksatla 60 zira' uzunluğunda oluk ve boru

²⁷³ Bu camlar "*terbian 4, tulen 2, arzen 1 zira*" ölçüsündedir. (EV. d. 17831. 2.)

²⁷⁴ EV. d. 17831, s. 2. (7 Ra 1279/ 2 Eylül 1862)

²⁷⁵ Çerçeveyle kapatılmış alanın kapı eşiği oyuntusu için bkz. Resim 21. Kesilmiş demir kirişlerin kalıntıları için ise ayrıca bkz. Resim 22.

²⁷⁶ "...mahall-i mezkurda zeminin mermer döşemesi tesviyyesinden çıkmış ve bazı mahalleri şikeste olmuş olduğundan..." (EV. d. 17831. 2.)

yenilenmiş, tamir edilebilecek durumda olanlar ise lehimlenerek onarılmıştır. Yenilenen 60 zira' boruya her bir zira' ı 6 kuruş olmak üzere toplam 360 kuruş, lehim uygulaması için ise 100 kuruş ücret ödenmiştir.²⁷⁷

Tamiratta kullanılan malzemelerin nakliyye ve hammaliyye ücretleri 910 kuruş tutmuştur. Tamirlerin toplam ücreti olan 10.016 kuruştan, Angeli Kalfa'ya "*tamir ve tezyini*" sebebiyle daha önce verilmiş ücret olan 1016 kuruş çıkarılmış ve 9000 kuruş ücretle çalışmalar tamamlanmıştır. Bu 9.000 kuruş ücretin 3.000 kuruşu ise hemen tamire sarf olunması gerektiği için haremeyn hazinesinden alınarak sarf edilmiştir.²⁷⁸

5.10. 1889 Senesi Tamiri

1889 senesinde Topkapı Sarayı'nın farklı bölümleri geniş bir tamir ve yenilemeden geçmiş, bu amaçla oluşturulan tamirata dair keşif defterinde²⁷⁹ Kütüphane de yer almıştır.

Üçüncü Avlu'daki tamirde Arz Odası ve Enderun Kütüphanesi birlikte ele alınmış, harcamaları tek bir kalem altında belirtilmiştir. Bu işlem sırasında Kütüphane dolaplarının tel kafesleri yenilenmiş ve iç mekanı boyanmıştır. Aynı zamanda Enderun Avlusu'nda Arz Odası'nın saçakları tamir edilmiş ve etrafının yağlı boyası yapılmış, çatı kurşunları ile su yolları yenilenmiştir.²⁸⁰

Arz Odası barakalarının tamiri, kapısının tutacak kısımlarının tamiri, Enderun Kütüphanesi'nin kitaplık dolaplarının tel kafeslerinin yenilenmesi ve Kütüphane'nin boya uygulamasına verilen ücretlerin toplamı 400 kuruş kadardır.²⁸¹

5.11. 1902 Senesi Tamirâtı

Enderun Kütüphanesi için 1902 senesinde yapılan tamiratın içeriği hakkında bilgi edinmek mevcut arşiv evrakı üzerinden mümkün olamasa da 19 Mecidi altın, kuruş hesabıyla ise 6.009 kuruş ücretle gerçekleştiği anlaşılmaktadır.²⁸²

²⁷⁷ EV. d. 17831, s. 2. (7 Ra 1279/ 2 Eylül 1862)

²⁷⁸ İ. DH. 492/33327. (4 M 1279/ 2 Temmuz 1862)

²⁷⁹ TS. MA. E. 48.7. (21 R 1307/ 15 Aralık 1889)

²⁸⁰ TS. MA. E. 48.7. 14. (21 R 1307/ 15 Aralık 1889)

²⁸¹ TS. MA. E. 48.7. 11. (21 R 1307/ 15 Aralık 1889)

²⁸² İ. EV. 30. 39. 1 ve İ. EV. 30. 39. 3. (17 Za 1319/25 Şubat 1902 ve 26 Za 1319/6 Mart 1902)

5.12. Kütüphane'nin Çilingir Tamirâtları

İhtiyaç duyulan aralıklarla yapılan tamir ve yenilemelerin dışında Topkapı Sarayı'nda yapılan tamirler esnasında düzenli olarak kütüphanenin kapı kilidi, kapı ve dolap tutacakları ve anahtarları yenilenmekte veya tamir edilmektedir.

Tamirât defterlerinin sonunda ayrıca belirtilen bu çilingir masrafları arasında "*dolap kilidi*", "*oda kapısı kilidi*", "*sade miftah*" gibi isimlerle yer alan eşyalar tamir edilmekte veya yenilenmektedir. Bunların arasında çoğu zaman "*kitaphane kapısı kilidi*" ya da "*kitaphane kilidi*" olarak ayrıca belirtilen bir kayıt daha bulunmaktadır. 1818 ve 1819 senelerinde Kütüphane'nin bir adet kilidi 100 kuruş ücretle her iki senede de yenilenmiştir.²⁸³ 1825 senesinde kütüphane ve dolaplarının kilit ve tutacakları değiştirilmiş ve buna 1740 kuruş ödeme yapılmıştır.²⁸⁴ Kilitlerin yenilenmesinin takibi ancak kullanıldığı mekan belirtildiği zaman mümkündür, çoğu zaman çilingir masrafları mekan belirtmeden yapılmaktadır.²⁸⁵

²⁸³ TS. MA. d. 9916. 36. 7 (29 Z 1232/9 Kasım 1817) ve TS.MA.d. 9916. 37. 4 (29 Ra 1233/6 Şubat 1818)

²⁸⁴ TS. MA. d. 9916. 16. 3 (29 Z 1240/14 Ağustos 1825)

²⁸⁵ Buna örnek teşkil eden, mekan belirtilmeyen tamirat örnekleri için bkz. TS. MA. d. 9916. 14. 5 (1 Mart 1824), HH. d. 15545. 3 (29 C 1245/26 Aralık 1829)

SONUÇ

Topkapı Sarayı'nın üçüncü avlusunda bulunan ve sarayın tek müstakil kütüphane binası olarak 18. yüzyılın başlarında III. Ahmed tarafından inşa ettirilen Enderun Kütüphanesi, önemini de yine bu niteliğinden almaktadır. Saray'da mevcut olan kitaplar için müstakil bir kütüphane binasının inşa edilmesi fikri Enderun Kütüphanesi'nin yaptırılışına kadar ortaya çıkmamıştır. Oysa ki 18. yüzyıl başlarına gelinceye kadar kitaplara iltifatı olan ve geniş kitap koleksiyonlarına sahip olmuş çok sayıda Osmanlı padişahı bulunmaktadır. Bu amaçla III. Ahmed döneminde hangi motivasyonların Topkapı Sarayı'nın en merkezî noktalarından birine Enderun Kütüphanesi'nin inşa edilmesine neden oluşturduğu bu çalışmada açıklanmaya çalışıldı. Bunların belki de en önemlisi, Raşid Mehmed Efendi'nin de üzerinde özellikle durduğu istifadeye sunma isteğinin daha kuvvetli hale gelmesidir. Sultan III. Ahmed'in, Saray'daki kitaplardan istifade edilememesi üzerine "*ruz-ı cezâda beyhûde mesul*" olmamak için kütüphaneyi yaptırdığı yönündeki ifade birçok açıdan önemli durmaktadır. Raşid Mehmed Efendi bu ifadesiyle belki de III. Ahmed'in bu düzeyde bir mesele için bile sorumluluk duyduğuna işaret etmiştir. Öyle dahi olsa Padişah tarafından ilgi ve sorumluluk nesnesi olarak 'kitab'ın seçilmiş olması, III. Ahmed'in çalışmada çok kısaca değinilmiş olan kişiliğiyle örtüşmektedir. Kitabın kendisinin maddi değerinin ve bu değeri meydana getiren cildi, tezyinatı, hattı gibi unsurlarının belki de çoğu zaman kitabın muhtevası kadar kıymete sahip olduğu bir dönemde tabîi olarak kitaplar hazine birimlerinde tutulmuştur. Bu yaklaşım XVII. ve XVIII. yüzyıllara kadar Avrupa saray kütüphanelerinde de görülmektedir. Fransa, İngiltere, Almanya gibi devletlerin saray kütüphaneleri değerli bir nesne olarak kitabı muhafaza etmek için tasarlanmışlar ve bu doğrultuda bir işleve sahip olmuşlardır. Ancak XVII. yüzyıldan itibaren İngiltere'de cereyan etmeye başlayan ve XVIII. yüzyılda Fransa'da yeni bir form kazanan "aydınlanma" düşüncesi kütüphanelere yaklaşım konusunda da bazı yenilikler doğurmuştur. Bu yeniliklerin başında, kitabın maddi bir obje olarak algılanmasında yaşanan değişim ve tam da bu değişimin doğurduğu "istifadeye sunma" anlayışı gelmektedir. Bu anlayışın Avrupa'da bir talep sonucu mu oluştuğu yoksa saray kütüphanelerinin sahibi olan hanedan ve kralın eğilimleriyle mi gerçekleştiği konusu başlı başına bir çalışmanın konusu olabilecek niteliktedir. Yine

de bu sorunun cevabını bahsedilen devletlerde aynı zamanlarda gelişen ortak yaklaşımlarda bulmak mümkündür. İngiltere Kraliçesi Caroline ve II. George, XIV. Louis ve dönemdaşı Alman krallıkları XVIII. yüzyılın başlarında, aynı esnada benzer hamlelere girişmişlerdir. Çoğu zaman halkın ya da yüksek eğitim alan kişilerin faydalanmasına açık kütüphaneler, şehir kütüphaneleri ve en önemlisi "kraliyet halk kütüphaneleri" kurarak bilginin insanlara ulaştırılmasını hedefleyen bu hamleler özellikle Fransa'da etkili olmuştur. Bu amaçla işleyişi düzenlenen "Bibliothèque du Roi" yani Fransız Kraliyet Kütüphanesi, ileride Bibliothèque Nationale'e dönüşecek ve tamamen kamuya açılacaktır.

Bu çalışmada ifade edilmiş olan ve XVIII. yüzyıl saray kütüphanelerinin teşkilinde ortak bir nokta oluşturan "istifadeye sunma", "kitapları hazine objeleri olma halinden çıkarma" gibi motivasyonlar, Sultan III. Ahmed'in kişiliği ve kitaba olan iltifatı ile birleştiğinden olmalıdır ki saltanâtının 16. senesi olan 1719 yılında Enderun Kütüphanesi'nin inşasını istemiştir. Bu girişimin meydana gelişinde, Padişah'ın etrafında olan zümrenin ve doğduğu şehirde yaptırdığı külliye bir kütüphane inşa ettiren Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'nın etkisi kuvvetli olmalıdır. III. Ahmed devrinin yoğun imar faaliyetleri arasında Yeni Cami Türbesi'nde bulunan III. Ahmed Kütüphanesi, Çorlulu Ali Paşa Kütüphanesi, Şehit Ali Paşa Kütüphanesi gibi kütüphaneler önemli yer tutmuştur. Bu eğilim Sultan I. Mahmud devrinde daha da artarak devam etmiştir. I. Mahmud, Ayasofya ve Fatih'de kütüphaneler yaptırmış, Eyüp'deki Hacı Beşir Ağa Kütüphanesi, Carullah Efendi Kütüphanesi, Aşir Efendi Kütüphanesi, Atıf Efendi Kütüphanesi, Nuruosmaniye Kütüphanesi gibi İstanbul'un yazma eserlerini toplayan mühim kütüphaneler bu süreçte inşa edilmiştir.

Osmanlı Devleti'nde Saray Kütüphanesi niteliğine sahip daha sonraki kütüphaneler için ise Dolmabahçe ve Yıldız Sarayı Kütüphanelerinin teşkil edilmesini beklemek gerekecektir.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Osmanlı Arşivi

Ali Emiri, Ahmed III (AE.SAMD.III)

232. 22215 ; 132. 12951; 215.20801

Bâb-ı Âsafî, Divan-ı Hümâyûn Sicillatı Mühimme Defterleri (A{DVNSMHH.d)

D. 127, hüküm 73.

Cevdet Saray (C. SM)

160.8026;

Evkâf, Evkâf Defterleri (EV. d)

17831. 2.

Evkaf, Haremeyn Muhasebeciliği Defterleri (EV. HH. d)

8854

Hatt-ı Hümâyûn (HAT)

1504. 81; 1504. 107

Hazine-i Hassa Defterleri (HH.d.)

19565; 15545

Îrâde, Dahiliye (İ.DH)

492. 33327.

Îrâde, Evkâf (İ.EV)

30. 39. 1; 30. 39. 3; 17831

İrâde, Meclis-i Vâlâ (İ.MVL)

208. 1; 208. 2

İbnülemin, Hatt-ı Hümâyûn (İE.HAT)

4/ 388

Topkapı Arşivi, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri (TS.MA.d)

d. 96; d.2002.1; d. 2003.1; d. 2003.2; d. 2004; d.2363; d.4467.1; d.4754.1;
d.4701; d.9916.16; d.9916.36; d.9916.14; d.9916.37; d.9916.3

Topkapı Arşivi, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakları (TS.MA.e)

608. 73; 573. 3; 573. 4; 48.7

**Avusturya Milli Kütüphanesi
(Österreichische Nationalbibliothek)**

212378 C; 212387 C; 212391 C

**Fransa Milli Kütüphanesi
(Bibliothèque nationale de France)**

IFN-53151756, F. 156

Kaynak Eserler

Ali Talat:

**Sınai-i İnşaiyye ve Mi‘mâriyyeden
Doğramacılık, Marangoz ve Silicilik
İmalâtına Dair Mebahis, Demir
Yollar Matbaası, İstanbul 1928.**

- Ahmed Cavid: **Hadîka-i Vekayi'**, hazırlayan Adnan Baycar, TTK 1998.
- Celal Esad: **İstilahât-ı Mi'mâriyye**, Matbaa-i Ahmed İhsan, İstanbul 1325.
- Celal Esad: **Yapı Malzemesi**, Matbaa-i Ahmed İhsan, İstanbul 1323.
- Hafız Hızır İlyas: **Târih-i Enderûn**, İstanbul 1859.
- Hasan Tevfik: **Usul-i Keşf-i İnşaat**, Mühendishane-i Berri-i Hümayûn, İstanbul 1303.
- Miss Pardoe: **The Beauties of the Bosphorus**, Londra 1838.
- Pyne, William Henry: **The History of the Royal Residences of Windsor Castle, St.James's Palace, Carlton House, Kensington Palace, Hampton Court, Buckingham House and Frogmore**, c. III, Londra 1819.
- Raşid Mehmed Efendi: **Tarih-i Raşid**, c. V, İstanbul 1865.
- Seyyid Vehbî: **Sûrnâme**, yayına hazırlayan Mertol Tulum, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2008.
- Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa: Mehmet Topal, "Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa Nusretname tahlil ve metin (1106- 1133/ 1695- 1721)", **Doktora Tezi, Marmara**

Araştırma ve İncelemeler

- Abdurrahman Şeref : "Topkapı Saray-ı Hümayûnu", **Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası**, c. II, sayı 7, İstanbul 1911, s. 393-421.
- Adıvar, Adnan: **Osmanlı Türklerinde İlim**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1982.
- Afyoncu, Erhan: "İbrahim Müteferrika", **DİA**, c. 21, İstanbul 2000, s. 324-327.
- Akcan, Sakine: "17. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Ehl-i Hiref-i Hâssa Teşkilatı Birimleri ve Yapısal Özellikleri", **Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı**, İstanbul 2018.
- Altınay, Ahmet Refik: **Hicrî On İkinci Asırda İstanbul Hayatı (1100-1200)**, Enderun Kitabevi, İstanbul 1988.
- _____ **Lâle Devri**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2016.
- Aktepe, Münir: "Ahmed III", **DİA**, c. 2, İstanbul 1989, s. 34-38.

Aktuğ, İlknur:

"16. Yüzyılda Kullanılan Bazı İnşaat Malzemeleri ve Kullanım Yerleri", **II. Uluslararası Türk-İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi, 16. Yüzyılda Türk ve İslam Bilim ve Teknolojisi Bildiriler**, c. I, İ.T.Ü. Bilim ve Teknoloji Tarihi Araştırma Merkezi Yayınları, 1986, s. 71-76.

Arıkan, Zeki:

"Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi", İstanbul 2013, **DİA**, c. 43, s. 551-552.

Avcıoğlu, Nebahat, Flood, Finbarr Barry:

"Globalizing Cultures: Art and Mobility in the Eighteenth Century", **Ars Orientalis**, Smithsonian Institution, Washington 2009, sayı 39, s. 7-38.

Balmori, Diana:

"Architecture, Landscape, and the Intermediate Structure: Eighteenth-Century Experiments in Mediation", **Society of Architectural Historians**, 1991, sayı 50, s. 38-56.

Barkan, Ömer Lütfi:

Süleymaniye Cami ve İmareti İnşaatı (1550-1557), c. I-II, TTK, Ankara 1972.

"Türk Yapı ve Yapı Malzemesi İçin Kaynaklar", **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, c. XVII, 1957, s. 3-26.

Baykal, İsmail:

"Fatih Sultan Mehmed'in Hususi Kütüphanesi ve Kitapları", **Vakıflar Dergisi**, c. 4, Ankara 1958, s. 77-79.

"Topkapı Sarayı Müzesi Kitaplıkları", **Güzel Sanatlar**, İstanbul 1949, sayı 6, s. 75-84.

Ben Aicha, Hedi:

"Mosques as Libraries in Islamic Civilization", **The Journal of Library History**, University of Texas Press, Texas 1986, sayı 2, s. 253-260.

Bette, W. Oliver:

"The Bibliothèque nationale from 1792 to 1794: Becoming a National Institution during the French Revolution", **Libraries & the Cultural Record**, University of Texas Press, 2009, sayı 42/1, s. 48-56.

Beydilli, Kemal:

İki İbrahim, Müteferrika ve Halefi, Kronik Yayınları, İstanbul 2019.

Birol, İnci Ayan:

"Altın Varak", **DİA**, İstanbul 1989, c. 2, s. 541.

Canatar, Mehmet:

"Osmanlılarda Bitkisel Boya Sanayii ve Boyahaneler Üzerine", **Osmanlı Araştırmaları VIII**, İstanbul 1998, s. 89.

Cumbur, Müjgan:

"Lale Devrinde İstanbul Kütüphaneleri", **Türk Kültürü**, 1971, sayı 100, s. 363-368.

- Çağman, Filiz, Tanındı, Zeren: "Saray Kütüphaneleri (Yeni Kütüphane)", **Sanat**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1982, sayı 7, s. 130-139.
- Çobanoğlu, Ahmet Vefa: "Yenicami Külliyesi", **DİA**, c. 43, İstanbul 2013, s. 439-442.
- Edwards, Edward: **Free Town Libraries their Formation Management and History: In Britain, France, Germany and America**, Cambridge University Press, New York 2009.
- Eldem, Sedad Hakkı, Akozan, Feridun: **Topkapı Sarayı**, İstanbul 1982.
- Emecen, Feridun: "Matruşka'nın Küçük Parçası: Nevşehirli Damat İbrahim Paşa Dönemi ve 'Lale Devri' Meselesi Üzerine Bir Değerlendirme", **Osmanlı Araştırmaları**, 2018, sayı 52, s. 79-98.
- Erbil, Bilal: "Gazanfer Ağa, Hayatı ve Yaptırdığı Eserler", **Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE, Tarih Anabilimdalı**, İstanbul 2019.
- Erünsal, İsmail E: "Damad İbrahim Paşa Kütüphanesi", **DİA**, c. 8, İstanbul 1993, s. 449.
- _____

"Galatasaray Kütüphanesi", **DİA**, c. 13, İstanbul 1996, s. 323.

"Hâfız-ı Kütüb", **DİA**, c. 15, İstanbul 1997, s. 94-98.

Erünsal, İsmail E:

Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik, Timaş Yayınları, İstanbul 2015.

Orta Çağ İslam Dünyasında Kitap ve Kütüphane, Timaş Yayınları, İstanbul 2018.

Eyice, Semavî:

"Bartlett, William Henry", **DİA**, c. 5, İstanbul 1992, s. 90.

Göncü, T. Cengiz:

"Dolmabahçe Sarayı'nın İnşa Süreci, Mekân ve Teşkilat", **Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE, Tarih Anabilimdalı**, İstanbul 2015.

Günergun, Feza:

"Mekteb-i Harbiye'de Okutulan Mimarlık ve İnşaat Bilgisi Dersleri İçin 1870'li Yıllarda Yazılmış Üç Kitap", **Afife Batur'a Armağan Mimarlık ve Sanat Tarihi Yazıları**, Literatür Yayınevi, İstanbul 2005, s. 151-163.

Halaçoğlu, Ahmet:

"Humbaracı", **DİA**, c. 18, İstanbul 1998, s. 349-350.

Hathaway, Jane:

The Chief Eunuch of the Ottoman Harem, Cambridge University Press, 2018.

- Hatiboğlu, İbrahim: "Süleyman Fâzıl Efendi", **DİA**, c. 38, İstanbul 2010, s. 86-87.
- Heffening, Willi: "Kütüphane", **İslam Ansiklopedisi**, c. 6, MEB, İstanbul 1977, s. 1128-1130.
- İpşirli, Mehmet: "Lale Devrinde Teşkil Edilen Tercüme Heyetine Dair Bazı Gözlemler", **Osmanlı İlmî ve Meslekî Cemiyetleri**, İstanbul 1987, s. 33-42.
- _____: "Medrese", **DİA**, c. 28, İstanbul 2003, s. 327-333.
- Jay, Emma: "Queen Caroline's Library and Its European Contexts", **Book History**, c. IX, Baltimore 2006, s. 31-55.
- Kandemir, M. Yaşar: "eş-Şifâ", **DİA**, c. 39, İstanbul 2010, s. 134-138.
- Kant, Immanuel: **An Answer to the Question: "What is Enlightenment"**, Königsberg 1784.
- Kiel, Machiel: "Giriş", **Müteferrika ve Osmanlı Matbaası**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2004, s. 65-70.
- Kuban, Doğan: **Batıya Göçün Sanatsal Evreleri**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014.
- Kumcu, Sühendan: "Topkapı Sarayı Harem Dairesindeki Onsekizinci Yüzyıl, Batı Etkili Çiçek Buketleri", **Yüksek Lisans Tezi**,

İstanbul Üniversitesi SBE, Sanat Tarihi Anabilimdalı, İstanbul 1989

Kuban, Doğan:

Osmanlı Mimarîsi, Yem Yayınları, İstanbul 2016.

Kütükoğlu, Mübahat S:

Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik), Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 1994.

Mackensen, Ruth Stellhorn:

Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri, Enderun Yayınları, İstanbul 1983.

"Background of the history of Moslem Libraries", **The American Journal of Semitic Languages and Literatures**, The University of Chicago Press, Chicago 1935, sayı 52, s. 114-125.

Mazlum, Deniz:

"Öncü Bir Mimarlık Sözlüğü: Celal Esad Arseven'in İstilahât-ı Mimariyye'si", **Sanat Tarihi Defterleri 9**, Ege Yayınları, İstanbul 2005, s. 9-32.

"Osmanlı Mimarlık Belgelerinin Transkripsiyonunda Karşılaşılan Terminoloji Sorunları", **Sanat Tarihinde Terminoloji Semineri I (Mimari ve Mimari Süsleme)**, Ankara 2005, s. 81-85.

- Melikoff, Irene: "Lale Devri", **The Encyclopedia of Islam (New Edition)**, c. 5, Leiden 1986, s. 641.
- Merçil, Erdoğan: **Türkiye Selçuklularında Meslekler**, TTK, Ankara 2000.
- Necipoğlu, Gülru: **15 ve 16. yüzyılda Topkapı Sarayı Mimari, Tören ve İktidar**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007.
- _____
"The Spatial Organization of Knowledge in the Ottoman Palace Library", **Treasures of Knowledge an Inventory of the Ottoman Palace Library**, editörler Gülru Necipoğlu, Cemal Kafadar, Cornell H. Fleischer, c. I, Leiden-Boston 2019, s. 1-77.
- Neftçi, Aras: "Laleli Külliyesi'nin İnşaat Süreci", **Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi SBE, Sanat Tarihi Anabilim Dalı**, İstanbul 2002.
- Orhonlu, Cengiz: "Şehir Mimarları", **Osmanlı Araştırmaları**, sayı 2, İstanbul 1981, s. 1-30.
- Oskar Ewald: **Fransız Aydınlanma Felsefesi**, DoğuBatı Yayınları, Ankara 2010.
- Özcan, Abdülkadir: "Âsım Efendi, Çelebizâde", **DİA**, c. 3, İstanbul 1991, s. 477-478.

- _____ "Beşir Ağa Hacı", **DİA**, c. 5, İstanbul 1992, s. 555.
- _____ "Mahmud I", **DİA**, c. 27, İstanbul 2003, s. 348-352.
- _____ "Merzifonlu Kara Mustafa Paşa", **DİA**, c. 29, İstanbul 2004, s. 246-249.
- _____ "Silahdar Mehmed Ağa", **DİA**, c. 38, İstanbul 2009, s. 194-197.
- Özcan, Abdülkadir: **İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları III (1648-1757)**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2018.
- Özcan, Tahsin: "Veliyyüddin Efendi", **DİA**, c. 43, İstanbul 2013, s. 40-42.
- Özgümüş, Üzlifat: "Cam", **DİA**, c. 7, İstanbul 1993, s. 38-41.
- Pakalın, Mehmet Zeki: **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, c. III, İstanbul 1994.
- Pamuk, Şevket: "Osmanlı İmparatorluğu ve Avrupa'da Ücretler", **Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2013.
- Priebe, Paul M: "From Bibliothèque du Roi to Bibliothèque Nationale: The Creation of a State Library, 1789-1793", **The**

Journal of Library History, 1982, sayı 17/4, s. 389-408.

Rovelstad, Mathilde V:

"Two Seventeenth-Century Library Handbooks, Two Different Library Theories", **Libraries & Culture**, University of Texas Press, 2000, sayı 35, s. 540-556.

Rukancı, Fatih, Anameriç, Hakan:

"Libraries as Scientific, Educational and Cultural Institutions in the Ottoman Empire (XVI-XVIIth Centuries)", **Libri**, sayı 56, 2006, s. 252-263.

Sakaoğlu, Necdet:

Tarihi Mekanları, Kitabeleri ve Anıları ile Saray-ı Hûmayun Topkapı Sarayı, Denizbank Yayınları, İstanbul 2002.

Sennett, Richard:

Zanaatkâr, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2009.

Şahin, Soner:

"Değişim Sürecinde Osmanlı Mimarlığı III. Ahmed ve I. Mahmud Dönemi (1703-1754)", **Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı**, İstanbul 2009.

Şenyurt, Oya:

"Onsekizinci Yüzyıl Osmanlı Başkentinde Taşçı Örgütlenmesi", **ODTÜ Mimârlık Fakültesi Dergisi**, sayı 26/2, Ankara 2009, s. 103-122.

- T. Terzi, Arzu: **Hazine-i Hassa Nezareti**, TTK Yayınları, Ankara 2000.
- Tanırdı, Zeren: "Bibliophile Aghas (Eunuchs) at Topkapı Saray", **Muqarnas**, sayı 21, 2004, s. 333-343.
- Tanyeli, Gülsün: **Osmanlı İnşaat Teknolojisi Tarihi**, Akın Nalça Kitapları, İstanbul 2017.
- Tarım Ertuğ, Zeynep: "Topkapı Sarayı", **DİA**, c. 41, İstanbul 2012, s. 256-261.
- _____
"Minyatürler ve Tarihî Belge Özellikleri", **Osmanlı**, c. XI, Ankara 1999, s. 180-185.
- Türk, Ömer: "Mesarif Defterleri Işığında Topkapı Sarayı III. Ahmed (Enderun) Kütüphanesi", **Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE, Sanat Tarihi Anabilim Dalı**, İstanbul 2018.
- Uçan, Lale: "Son Halife Abdülmecid Efendi'nin Hayatı - Şehzâdelik, Veliahtlık ve Halifelik Yılları", **Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE, Tarih Anabilimdalı**, İstanbul 2019, s. 190.
- Ulrich Im Hof: **Avrupa'da Aydınlanma**, Afa Yayınları, İstanbul 1995.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı: **Osmanlı Devlet Teşkilatından Kapukulu Ocakları**, c. II, TTK Yayınları, Ankara 1988.

Ünver, Süheyl:

Osmanlı Tarihi, c. IV/II, TTK Yayınları, Ankara 2011.

"İkinci Selime Kadar Osmanlı Hükümdarlarının Hususî Kütüphaneleri Hakkında", **IV.Türk Tarih Kongresi**, TTK Yayınları, Ankara 1952, s. 294-312.

Uysal, Zekiye:

İlim ve Sanat Tarihimizde Fatih Sultan Mehmed, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1953.

"Topkapı Sarayındaki III. Ahmet Kütüphanesi'nin Alçı Bezemeleri", **Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ**, 2019, sayı 26, s. 331-376.

Yenal, Şükrü

"Topkapı Sarayı Müzesi Enderun Kitaplığı", **Güzel Sanatlar**, İstanbul 1949, sayı 6, s. 85-9

Ekler

EK 1. : TS. MA. d. 2003. 1'in Transkripsiyonu

1. a

Şehremini kullarının defteridir

1. b

Bâ-fermân-ı 'âlî mevcûd cebe-î âmireden kenarlar içün ve sâir-î lüzum olan mahallere masraf olunan âhen-i ham

Kıyye:4000

Yine bâ-fermân-ı 'âlî mevcûd cebehâne-î âmireden alınub kenarlara sarf olunan külçe-i kurşun

Kıyye:9100

Cam çarçubeleri ve kitabhâne-i hümâyûnların çarçubeleri içün semen ile iştira olandan mâ'ada bâ-tezkire-i divan gelüb biçdirilüb masraf olan elvah ceviz

Aded:70

Mermer sütunların başlıklarına ve 'âlemler içün mevcûd tophânedan bâ-ferman-ı 'alî gelüb masraf olan nuhas külçe

Kıyye:600

2. a (boş)

2.b

El-ücerât berây-ı kitabhâne-i hümâyûn der-hafta-i evvel el-vâki' fi 27 rebiülevvel sene 1131 [17 Şubat 1719]			
Ücret-i Sengtraşân ma'a kalfalar fî:40 119 eyyâm 4760 akçe	Ücret-i Neccarân ma'a Karlı Kalfa fî:40 30 eyyâm 1200 akçe	Ücret-i Hamamcıyân ma'a Kasber Kalfa fi: 40 7 eyyâm 280 akçe	Ücret-i Lağımân fî:30 96 eyyâm 2880 akçe
Yekûn 9120 akçe 530 kalfalara ziyâde verilen 9550 akçe 79 be-hesâb-ı gurus			

El-ücerât berây-ı kitabhâne-i hümayûn der-hafta-i sâni el-vâki' fi 6 rebiülahir sene 1131
[26 Şubat 1719]

Ücret-i Sengtraşân ma'a kalfalar fi:40 69 eyyâm 2760 akçe	Ücret-i Neccarân ma'a kalfalar fi:40 26 eyyâm 1040 akçe	Ücret-i Hamamcıyân ma'a Kasber Kalfa fi: 40 34 eyyâm 1360 akçe	Ücret-i Humpâreciyân fi: 40 27 eyyâm 1080 akçe	Ücret-i Lağımân fi:30 310 eyyâm 9300 akçe
Ücret-i Rencberân fi:24 31 eyyâm 744 akçe	Yekûn 16284 akçe 135 be-hesâb-ı gurus		İki haftalık yekûn 25834 akçe 210 be-hesâb-ı gurus	

El-ücerât berây-ı kitabhâne-i hümayûn der-hafta-i sâlis el-vâki' fi 13 rebiülahir sene 1131
[5 Mart 1719]

Ücret-i Sengtraş Şahin Kalfa fi:50 5 eyyâm 250 akçe	Ücret-i Sengtraşân ma'a kalfalar fi:40 144 eyyâm 5760 akçe	Ücret-i Neccar Karlı Kalfa fi:60 5 eyyâm 300 akçe	Ücret-i Neccârân fi:40 29 eyyâm 1160 akçe
Ücret-i Hamamcı Kasber Kalfa fi:50 5 eyyâm 250 akçe	Ücret-i Hamamcıyân fi:40 87 eyyâm 3480 akçe	Ücret-i Lağımân fi:30 41 eyyâm 1230 akçe	Ücret-i Rencberân fi:24 46 eyyâm 1104 akçe
Yekûn 13534 akçe 112 be-hesâb-ı gurus			

3. a

El-ücerât berây-ı kitabhâne-i hümayûn der-hafta-i râbi' el-vâki' fi 20 rebiülahir sene 1131 [12 Mart 1719]			
Ücret-i Sengtraş Şahin Kalfa fi:50 7 eyyâm 350 akçe	Ücret-i Sengtraş I'yan Kalfa fi:50 6 eyyâm 300 akçe	Ücret-i Sengtraşân fi:40 742 eyyâm 29680 akçe	Ücret-i Neccâr Karlı Kalfa fi:60 6 eyyâm 360 akçe
Ücret-i Neccarân fi:40 78 eyyâm 3120 akçe	Ücret-i Hamamcı Kasber Kalfa fi:50 6 eyyâm 300 akçe	Ücret-i Hamamcıyân fi:40 208 eyyâm 8320 akçe	Ücret-i Ahengerân fi:40 62 eyyâm 2480 akçe
Ücret-i Rencberân fi:24 46 eyyâm 1104 akçe	Yekûn 13534 akçe 112 be-hesâb-ı gurus		

3. b

El-ücerât berây-ı kitabhâne-i hümayûn der-hafta-i hâmis el-vâki' fi 28 rebiülahir sene 1131 [20 Mart 1719]			
Ücret-i Sengtraş Şahin Kalfa fi:50 6 eyyâm 300 akçe	Ücret-i Sengtraş I'yan Kalfa fi:50 6 eyyâm 300 akçe	Ücret-i Sengtraşân fi:40 1147 eyyâm 45880 akçe	Ücret-i Neccâr Karlı Kalfa fi:60 6 eyyâm 360 akçe
Ücret-i Neccarân fi:40 38 eyyâm 1520 akçe	Ücret-i Hamamcı Kasber Kalfa fi:50 6 eyyâm 300 akçe	Ücret-i Hamamcıyân fi:40 112 eyyâm 4480 akçe	Ücret-i Humpâreciyân fi:40 18 eyyâm 720 akçe
Ücret-i Ahengerân fi:40 69 eyyâm 2760 akçe	Ücret-i Kâtib Ali fi:40 6 eyyâm 180 akçe	Ücret-i Rencberân fi:24 55 eyyâm 1320 akçe	
Yekun 58342 akçe 486 be-hesâb-ı gurus			

El-ücerât berây-ı kitabhâne-i hümayûn der-hafta-i sâdis el-vâki' fî 6 cemaziyelevvel sene 1131 [20 Mart 1719]			
Ücret-i Sengtraş Şahin Kalfa fî:50 6 eyyâm 300 akçe	Ücret-i Sengtraş I'yan Kalfa fî:50 6 eyyâm 300 akçe	Ücret-i Sengtraşân Zımmiyân fî:40 550 eyyâm 22000 akçe	Ücret-i Sengtraşân Müselmânân fî:40 494 eyyâm 19760 akçe
Ücret-i Şâkirdân fî:20 44 eyyâm 880 akçe	Ücret-i Neccâr Karlı Kalfa fî:60 6 eyyâm 360 akçe	Ücret-i Neccârân fî:40 54 eyyâm 2160 akçe	Ücret-i Hamamcı Kasber fî:50 6 eyyâm 300 akçe
Ücret-i Hamamcıyân fî:40 57 eyyâm 2280 akçe	Ücret-i Ahengerân fî:40 99 eyyâm 3960 akçe	Ücret-i Humpâreciyân fî:40 18 eyyâm 720 akçe	Ücret-i Kâtib Ali fî:40 6 eyyâm 240 akçe
Ücret-i Lağımân fî:30 14 eyyâm 420 akçe	Ücret-i Rencberân fî:24 64 eyyâm 1536 akçe	Yekûn 55216 akçe 460 be-hesâb-ı gurus	

4. a

El-ücerât berây-ı kitabhâne-i hümayûn der-hafta-i sâbi' el-vâki' fî 13 cemaziyelevvel sene 1131 [3 Nisan 1719]			
Ücret-i Sengtraşân Müselmânân fî: 40 476 eyyâm 19040 akçe	Ücret-i Şakirdân fî: 20 17 eyyâm 340 akçe	Ücret-i Sengtraş Şahin Kalfa fî: 50 6 eyyâm 300 akçe	Ücret-i Sengtraş I'yan Kalfa fî: 50 6 eyyâm 300 akçe
Ücret-i Sengtraşân Zımmiyân fî: 40 563 eyyâm 22520 akçe	Ücret-i Neccar Karlı Kalfa fî: 60 6 eyyâm 360 akçe	Ücret-i Neccârân fî: 40 42 eyyâm 1680 akçe	Ücret-i Hamamcı Kasber fî: 50 6 eyyâm 300 akçe
Ücret-i Hamamcıyân fî: 40 66 eyyâm 2640 akçe	Ücret-i Ahengerân fî: 40 73 eyyâm 2920 akçe	Ücret-i Humpâreciyân fî:40 18 eyyâm 720 akçe	Ücret-i Kâtib Ali fî:40 6 eyyâm 240 akçe
Ücret-i Lağımân fî:30 20 eyyâm 600 akçe	Ücret-i Rencberân fî:24 36 eyyâm 864 akçe	Yekûn 52824 akçe 440 be-hesâb-ı gurus	

El-ücerât berây-ı kitabhâne-i hümayûn der-hafta-i sâmin el- vâki' fi 20 cemaziyelevvel sene 1131 [10 Nisan 1719]			
Ücret-i Sengtraşân Müselmânân fî: 40 388 eyyâm 15520 akçe	Ücret-i Şakirdân fî: 20 24 eyyâm 480 akçe	Ücret-i Sengtraş Şahin Kalfa fî: 50 3 eyyâm 150 akçe	Ücret-i Sengtraş I'yan Kalfa fî: 50 3 eyyâm 150 akçe
Ücret-i Sengtraşân Zimmiyân fî: 40 311 eyyâm 12440 akçe	Ücret-i Neccar Karlı Kalfa fî: 60 3 eyyâm 180 akçe	Ücret-i Neccârân fî: 40 12 eyyâm 480 akçe	Ücret-i Hamamcı Kasber Kalfa fî: 50 3 eyyâm 150 akçe
Ücret-i Hamamcıyân fî: 40 33 eyyâm 1320 akçe	Ücret-i Ahengerân fî: 40 46 eyyâm 1840 akçe	Ücret-i Humpâreciyân fî: 40 15 eyyâm 600 akçe	Ücret-i Kâtib Ali fî: 40 5 eyyâm 200 akçe
Ücret-i Lağımân fî: 30 8 eyyâm 240 akçe	Ücret-i Rencberân fî: 24 21 eyyâm 504 akçe	Yekun 34254 akçe 285 be-hesâb-ı gurus	

4. b

El-ücerât berây-ı kitabhâne-i hümayûn der-hafta-i tâsi' fi 27 cemaziyelevvel sene 1131 [17 Nisan 1719]			
Ücret-i Sengtraşân Müselmânân fî: 40 452 eyyâm 18080 akçe	Ücret-i Şakirdân fî: 20 16 eyyâm 320 akçe	Ücret-i Sengtraş Şahin fî: 50 6 eyyâm 300 akçe	Ücret-i Sengtraş I'yan Kalfa fî: 50 6 eyyâm 300 akçe
Ücret-i Sengtraşân Zımmiyân fî: 40 672 eyyâm 26880 akçe	Ücret-i Neccar Karlı Kalfa fî: 60 6 eyyâm 360 akçe	Ücret-i Neccârân fî: 40 48 eyyâm 1920 akçe	Ücret-i Hamamcı Kasber fî: 50 6 eyyâm 300 akçe
Ücret-i Hamamcıyân fî: 40 70 eyyâm 2800 akçe	Ücret-i Ahengerân fî: 40 83 eyyâm 3320 akçe	Ücret-i Humpâreciyân fî: 40 18 eyyâm 720 akçe	Ücret-i Kâtib Ali fî: 40 6 eyyâm 240 akçe
Ücret-i Rencberân fî: 24 54 eyyâm 1296 akçe	Yekun 56836 akçe 473 be-hesâb-ı gurus		

El-ücerât berây-ı kitabhâne-i hümayûn der-hafta-i âşir el-vâki' fi 4 cemaziyelahir sene 1131 [24 Nisan 1719]			
Ücret-i Sengtraşân Müselmânân fî: 40 467 eyyâm 18680 akçe	Ücret-i Şakirdân fî: 20 20 eyyâm 400 akçe	Ücret-i Sengtraş Şahin fî: 50 6 eyyâm 300 akçe	Ücret-i Sengtraş I'yan Kalfa fî: 50 6 eyyâm 300 akçe
Ücret-i Sengtraşân Zımmiyân fî: 40 694 eyyâm 27760 akçe	Ücret-i Neccar Karlı Kalfa fî: 60 6 eyyâm 360 akçe	Ücret-i Neccârân fî: 40 170 eyyâm 6800 akçe	Ücret-i Hamamcı Kasber fî: 50 6 eyyâm 300 akçe
Ücret-i Hamamcıyân fî: 40 108 eyyâm 4320 akçe	Ücret-i Ahengerân fî: 40 47 eyyâm 1880 akçe	Ücret-i Katib Ali fî: 40 6 eyyâm 240 akçe	Ücret-i Rencberân fî: 24 55 eyyâm 1320 akçe
Yekun 62660 akçe 522: be-hesâb-ı gurus			

5. a

El-ücerât berây-ı kitabhâne-i hümayûn der-hafta-i ihdâ aşere el-vaki' fi 11 cemaziyelahir sene 1131 [1 Mayıs 1719]			
Ücret-i Sengtraşân Müselmânân fî: 40 391 eyyâm 15640 akçe	Ücret-i Şakirdân fî: 20 16 eyyâm 320 akçe	Ücret-i Sengtraş Şahin fî: 50 6 eyyâm 300 akçe	Ücret-i Sengtraş I'yan fî: 50 6 eyyâm 300 akçe
Ücret-i Sengtraşân Zımmiyân fî: 40 517 eyyâm 20680 akçe	Ücret-i Şakirdân Zımmiyân fî: 20 10 eyyâm 200 akçe	Ücret-i Neccar Karlı Kalfa fî: 60 6 eyyâm 360 akçe	Ücret-i Neccârân fî: 40 39 eyyâm 1560 akçe
Ücret-i Hamamcı Kasber fî: 50 6 eyyâm 300 akçe	Ücret-i Hamamcıyân fî: 40 74 eyyâm 2960 akçe	Ücret-i Ahengerân fî: 40 37 eyyâm 1480 akçe	Ücret-i Löküncü fî: 40 6 eyyâm 240 akçe
Ücret-i Errekeşân fî: 40 6 eyyâm 240 akçe	Ücret-i Kâtib Ali fî: 40 6 eyyâm 240 akçe	Ücret-i Lağımân fî: 30 4 eyyâm 120 akçe	Ücret-i Rencberân fî: 24 34 eyyâm 816 akçe
Yekun 45756 akçe 381 be-hesâb-ı gurus			

El-ücerât berây-ı kitabhâne-i hümayûn der-hafta-i isnâ aşere el- vâki' fi 18 cemaziyelahir sene 1131 [8 Mayıs 1719]			
Ücret-i Sengtraşân Müselmânân fî: 40 387 eyyâm 15480 akçe	Ücret-i Şakirdân fî: 20 12 eyyâm 240 akçe	Ücret-i Şahin Kalfa fî: 50 6 eyyâm 300 akçe	Ücret-i Sengtraş I'yan Kalfa fî: 50 6 eyyâm 300 akçe
Ücret-i Sengtraşân Zımmiyân fî: 40 562 eyyâm 22480 akçe	Ücret-i Şakirdân Zımmiyân fî: 20 13 eyyâm 260 akçe	Ücret-i Neccar Karlı Kalfa fî: 60 6 eyyâm 360 akçe	Ücret-i Neccârân fî: 40 60 eyyâm 2400 akçe
Ücret-i Hamamcı Kasber fî: 50 6 eyyâm 300 akçe	Ücret-i Hamamcıyân fî: 40 76 eyyâm 3040 akçe	Ücret-i Ahengerân fî: 40 42 eyyâm 1680 akçe	Ücret-i Errekeşân fî: 40 6 eyyâm 240 akçe
Ücret-i Kâtib Ali fî: 40 6 eyyâm 240 akçe	Ücret-i Rencberân fî: 24 30 eyyâm 720 akçe	Yekun 47880 akçe 399 be-hesâb-ı gurus	

5. b

El-ücerât berây-ı kitabhâne-i hümayûn der-hafta-i sâlis aşere el-vâki' fi 25 cemaziyelahir sene 1131 [15 Mayıs 1719]			
Ücret-i Sengtraşân Müselmânân fî: 40 202 eyyâm 8080 akçe	Ücret-i Şakirdân fî: 20 6 eyyâm 120 akçe	Ücret-i Sengtraş Şahin fî: 50 5 eyyâm 250 akçe	Ücret-i Sengtraş I'yan Kalfa fî: 50 5 eyyâm 250 akçe
Ücret-i Sengtraşân Zımmiyân fî: 40 359 eyyâm 14360 akçe	Ücret-i Şakirdân Zımmiyân fî: 20 13 eyyâm 260 akçe	Ücret-i Neccar Karlı Kalfa fî: 60 5 eyyâm 300 akçe	Ücret-i Neccârân fî: 40 22 eyyâm 880 akçe
Ücret-i Hamamcı Kasber fî: 50 5 eyyâm 250 akçe	Ücret-i Hamamcıyân fî: 40 72 eyyâm 2880 akçe	Ücret-i Ahengerân fî: 40 23 eyyâm 920 akçe	Ücret-i Kâtib Ali fî: 40 5 eyyâm 200 akçe
Ücret-i Rencberân fî: 24 25 eyyâm 600 akçe	Yekun 29090 akçe 242 be-hesâb-ı gurus		

El-ücerât berây-ı kitabhâne-i hümayûn der-hafta-i râbi' aşere el- vâki' fi 3 receb sene 1131 [22 Mayıs 1719]			
Ücret-i Sengtraşân Müselmânân fî: 40 198 eyyâm 7920 akçe	Ücret-i Şakirdân fî: 20 7 eyyâm 140 akçe	Ücret-i Sengtraş Şahin fî: 50 6 eyyâm 300 akçe	Ücret-i Sengtraş I'yan Kalfa fî: 50 6 eyyâm 300 akçe
Ücret-i Sengtraşân Zımmiyân fî: 40 295 eyyâm 11800 akçe	Ücret-i Neccar Karlı Kalfa fî: 60 6 eyyâm 360 akçe	Ücret-i Neccârân fî: 40 65 eyyâm 2600 akçe	Ücret-i Hamamcı Kasber fî: 50 6 eyyâm 300 akçe
Ücret-i Hamamcıyân fî: 40 77 eyyâm 3080 akçe	Ücret-i Ahengerân fî: 40 24 eyyâm 960 akçe	Ücret-i Errekeşân fî: 40 6 eyyâm 240 akçe	Ücret-i Kâtib Ali fî: 40 6 eyyâm 240 akçe
Ücret-i Rencberân fî: 24 28 eyyâm 672 akçe	Yekun 28912 akçe 240 be-hesâb-ı guruş		

6. a

El-ücerât berây-ı kitabhâne-i hümayun der-hafta-i hâmis aşere el- vâki' fi 10 receb sene 1131 [29 Mayıs 1719]			
Ücret-i Sengtraşân Müselmânân fî: 40 146 eyyâm 5840 akçe	Ücret-i Sengtraş Şahin Kalfa fî: 50 6 eyyâm 300 akçe	Ücret-i Sengtraş I'yan Kalfa fî: 50 6 eyyâm 300 akçe	Ücret-i Sengtraşân Zımmiyân fî: 40 288 eyyâm 11520 akçe
Ücret-i Karlı Kalfa fî: 60 6 eyyâm 360 akçe	Ücret-i Neccârân fî: 40 47 eyyâm 1880 akçe	Ücret-i Kasber Kalfa fî: 50 6 eyyâm 300 akçe	Ücret-i Hamamcıyân fî: 40 76 eyyâm 3040 akçe
Ücret-i Kâtib Ali fî: 40 6 eyyâm 240 akçe	Ücret-i Ahengerân fî: 40 32 eyyâm 1280 akçe	Ücret-i Rencberân fî: 24 64 eyyâm 1536 akçe	
Yekun 26596 akçe 221 be-hesâb-ı guruş			

El-ücerât berây-ı kitabhâne-i hümayun der-hafta-i sâdis aşere el-vâki" fi 17 receb sene 1131 [5 Haziran 1719]			
Ücret-i Sengtraşân Müselmânân fî: 40 186 eyyâm 7440 akçe	Ücret-i Şakirdân fî: 20 7 eyyâm 140 akçe	Ücret-i Şahin Kalfa fî: 50 6 eyyâm 300 akçe	Ücret-i I'yan Kalfa fî: 50 6 eyyâm 300 akçe
Ücret-i Sengtraşân Zımmiyan fî: 40 330 eyyâm 13200 akçe	Ücret-i Karlı Kalfa fî: 60 6 eyyâm 360 akçe	Ücret-i Neccârân fî: 40 52 eyyâm 2080 akçe	Ücret-i Hamamcı Kasber Kalfa fî: 50 6 eyyâm 300 akçe
Ücret-i Hamamcıyân fî: 40 32 eyyâm 1280 akçe	Ücret-i Ahengerân fî: 40 34 eyyâm 1360 akçe	Ücret-i Kâtib Ali fî: 40 6 eyyâm 240 akçe	Ücret-i Rencberân fî: 24 33 eyyâm 792 akçe
Yekun 28896 akçe 231 Be-hesâb-ı guruş			

6. b

El-ücerât berây-ı kitabhâne-i hümayun der-hafta-i sâbi' aşere el- vâki" fi 23 receb sene 1131 [11 Haziran 1719]			
Ücret-i Sengtraşân Müselmânân fî: 40 345 eyyâm 13800 akçe	Ücret-i Şakirdân fî: 20 23 eyyâm 460 akçe	Ücret-i Şahin Kalfa fî: 50 7 eyyâm 350 akçe	Ücret-i I'yan Kalfa fî: 50 7 eyyâm 350 akçe
Ücret-i Sengtraşân Zımmiyan fî: 40 415 eyyâm 16600 akçe	Ücret-i Karlı Kalfa fî: 60 7 eyyâm 420 akçe	Ücret-i Neccârân fî: 40 73 eyyâm 2920 akçe	Ücret-i Hamamcı Kasber Kalfa fî: 50 7 eyyâm 350 akçe
Ücret-i Hamamcıyân fî: 40 21 eyyâm 840 akçe	Ücret-i Sıvacıyân fî: 40 61 eyyâm 2440 akçe	Ücret-i Şakirdân-ı Sıvacıyân fî: 20 3 eyyâm 60 akçe	Ücret-i Ahengerân fî: 40 42 eyyâm 1680 akçe
Ücret-i Errekeşân fî: 40 12 eyyâm 480 akçe	Ücret-i Kâtib Ali fî: 40 7 eyyâm 280 akçe	Ücret-i Rencberân fî: 24 77 eyyâm 1848 akçe	
Yekun : 42878 akçe 357 be-hesâb-ı guruş			

El-ücerât berây-ı kitabhâne-i hümayun der-hafta-i sâmin aşere el-vâki" fi gurre-i şaban sene 1131 [19 Haziran 1719]			
Ücret-i Sengtraşân Müselmânân fî: 40 321 eyyâm 12840 akçe	Ücret-i Şakirdân fî: 20 4 eyyâm 80 akçe	Ücret-i Şahin Kalfa fî: 50 6 eyyâm 300 akçe	Ücret-i I'yan Kalfa fî: 50 6 eyyâm 300 akçe
Ücret-i Sengtraşân Zimmiyan fî: 40 367 eyyâm 14680 akçe	Ücret-i Karlı Kalfa fî: 60 6 eyyâm 360 akçe	Ücret-i Neccârân fî: 40 31 eyyâm 1240 akçe	Ücret-i Kasber Kalfa fî: 50 6 eyyâm 300 akçe
Ücret-i Hamamcıyân fî: 40 33 eyyâm 1320 akçe	Ücret-i Sıvacıyân fî: 40 546 eyyâm 21840 akçe	Ücret-i Şakirdân-ı Sıvacıyân fî: 20 32 eyyâm 640 akçe	Ücret-i Doğramacıyân fî: 40 49 eyyâm 1960 akçe
Ücret-i Errekeşân fî: 40 12 eyyâm 480 akçe	Ücret-i Kâtib Ali fî: 40 6 eyyâm 240 akçe	Ücret-i Ahengerân fî: 40 31 eyyâm 1240 akçe	Ücret-i Rencberân fî: 24 105 eyyâm 2520 akçe
Yekun 60340 akçe 502 be-hesâb-ı guruş			

7. a

El-ücerât berây-ı kitabhâne-i hümayun der-hafta-i tâsi‘ aşere el- vâki’ fi 8 şaban sene 1131 [26 Haziran 1719]			
Ücret-i Sengtraşân Müselmânân fî: 40 247 eyyâm 9880 akçe	Ücret-i Şahin Kalfa fî: 50 6 eyyâm 300 akçe	Ücret-i I’yan Kalfa fî: 50 6 eyyâm 300 akçe	Ücret-i Sengtraşân Zımmiyan fî: 40 294 eyyâm 11760 akçe
Ücret-i Karlı Kalfa fî: 60 6 eyyâm 360 akçe	Ücret-i Neccârân fî: 40 29 eyyâm 1160 akçe	Ücret-i Sandıkcıyân fî: 40 82 eyyâm 3280 akçe	Ücret-i Doğramacıyân fî: 40 124 eyyâm 4960 akçe
Ücret-i Kasber Kalfa fî: 50 6 eyyâm 300 akçe	Ücret-i Hamamcıyân fî: 40 18 eyyâm 720 akçe	Ücret-i Sıvacıyân fî: 40 350 eyyâm 14000 akçe	Ücret-i Şakirdân-ı Sıvacıyân fî: 20 24 eyyâm 480 akçe
Ücret-i Nakkaşân fî: 50 62 eyyâm 3100 akçe	Ücret-i Errekeşân fî: 40 12 eyyâm 480 akçe	Ücret-i Ahengerân fî: 40 30 eyyâm 1200 akçe	Ücret-i Kâtib Ali fî: 40 6 eyyâm 240 akçe
Ücret-i Rencberân fî: 30 68 eyyâm 2040 akçe	Yekun 54560 akçe 404 Be-hesâb-ı gurus		

7.b

El-ücerât berây-ı kitabhâne-i hümayun der-hafta-i işrîn el-vâki' fî 15 şaban sene 1131 [3 Temmuz 1719]			
Ücret-i Sengtraşân Müselmânân fî: 40 217 eyyâm 8680 akçe	Ücret-i Şahin Kalfa fî: 50 6 eyyâm 300 akçe	Ücret-i I'yan Kalfa fî: 50 6 eyyâm 300 akçe	Ücret-i Sengtraşân Zımmiyan fî: 40 245 eyyâm 9800 akçe
Ücret-i Neccar Karlı Kalfa fî: 60 6 eyyâm 360 akçe	Ücret-i Neccârân fî: 40 23 eyyâm 920 akçe	Ücret-i Hamamcı Kasber fî: 50 6 eyyâm 300 akçe	Ücret-i Sandıkcıyân fî: 40 85 eyyâm 3400 akçe
Ücret-i Doğramacıyân fî: 40 84 eyyâm 3360 akçe	Ücret-i Sıvacıyân fî: 40 236 eyyâm 9440 akçe	Ücret-i Nakkaşân fî: 50 164 eyyâm 8200 akçe	Ücret-i Ahengerân fî: 40 30 eyyâm 1200 akçe
Ücret-i Errekeşân fî: 40 12 eyyâm 480 akçe	Ücret-i Kâtib fî: 40 6 eyyâm 240 akçe	Ücret-i Rencberân fî: 30 27 eyyâm 810 akçe	
Yekun 47790 akçe 398 be-hesâb-ı guruş			

El-ücerât berây-ı kitabhâne-i hümayun der-hafta-i ihdâ ve işrîn fî 22 şaban sene 1131 [10 Temmuz 1719]			
Ücret-i Sengtraşân Müselmânân fî: 40 188 eyyâm 7520 akçe	Ücret-i Sengtraş Şahin fî: 50 6 eyyâm 300 akçe	Ücret-i I'yan Kalfa fî: 50 6 eyyâm 300 akçe	Ücret-i Sengtraşân Zimmiyan fî: 40 194 eyyâm 7760 akçe
Ücret-i Neccar Karlı Kalfa fî: 60 6 eyyâm 360 akçe	Ücret-i Neccârân fî: 40 24 eyyâm 960 akçe	Ücret-i Hamamcı Kasber fî: 50 6 eyyâm 300 akçe	Ücret- Sandıkcıyân fî: 40 62 eyyâm 2480 akçe
Ücret-i Doğramacıyân fî: 40 71 eyyâm 2840 akçe	Ücret-i Sıvacıyân fî: 40 115 eyyâm 4600 akçe	Ücret-i Şakirdân-ı Sıvacıyân fî: 20 21 eyyâm 420 akçe	Ücret-i Nakkaşân fî: 50 127 eyyâm 6350 akçe
Ücret-i Ahengerân fî: 40 18 eyyâm 720 akçe	Ücret-i Errekeşân fî: 40 12 eyyâm 480 akçe	Ücret-i Kâtib fî: 40 6 eyyâm 240 akçe	Ücret-i Rencberân fî: 30 20 eyyâm 600 akçe
Yekun 36230 akçe 301 bê-hesâb-ı guruş			

El-ücerât berây-i kitabhâne-i hümayûn der-hafta-i isnâ ve îşrin el-vâki' fî 29 şaban sene 1131 [17 Temmuz 1719]			
Ücret-i Sengtraşân Müselmânân fî: 40 204 eyyâm 8160 akçe	Ücret-i Sengtraş Şahin fî: 50 6 eyyâm 300 akçe	Ücret-i I'yan Kalfa fî: 50 6 eyyâm 300 akçe	Ücret-i Sengtraşân Zımmiyan fî: 40 239 eyyâm 9560 akçe
Ücret-i Neccar Karlı Kalfa fî: 60 6 eyyâm 360 akçe	Ücret-i Neccârân fî: 40 27 eyyâm 1080 akçe	Ücret-i Hamamcı Kasber fî: 50 6 eyyâm 300 akçe	Ücret-i Sandıkcıyân fî: 40 48 eyyâm 1920 akçe
Ücret-i Doğramacıyân fî: 40 84 eyyâm 3360 akçe	Ücret-i Sıvacıyân fî: 40 223 eyyâm 8920 akçe	Ücret-i Şakirdân-ı Sıvacıyân fî: 20 18 eyyâm 360 akçe	Ücret-i Nakkaşân fî: 50 35 eyyâm 1750 akçe
Ücret-i Ahengerân fî: 40 23 eyyâm 920 akçe	Ücret- Râh-abyân fî: 40 39 eyyâm 1560 akçe	Ücret-i Destereci-i Sıvacıyân fî: 40 6 eyyâm 240 akçe	Ücret-i Errekeşân fî: 40 4 eyyâm 160 akçe
Ücret-i Kâtib fî: 40 6 eyyâm 240 akçe	Ücret-i Rencberân fî: 30 41 eyyâm 1230 akçe	Yekun akçe : 40720 Be-hesâb-ı gurus : 339	

8. a

El-ücerât berây-ı kitabhâne-i hümayûn der-hafta-i selase ve işrin el-vâki" 6 ramazan 1131 [23 Temmuz 1719]			
Ücret-i Sengtraşân Müselmânân fî: 40 137 eyyâm 5480 akçe	Ücret-i Sengtraş Şahin fî: 50 6 eyyâm 300 akçe	Ücret-i I'yan Kalfa fî: 50 6 eyyâm 300 akçe	Ücret-i Sengtraşân Zımmiyan fî: 40 266 eyyâm 10640 akçe
Ücret-i Neccar Karlı Kalfa fî: 60 6 eyyâm 360 akçe	Ücret-i Neccârân fî: 40 34 eyyâm 1360 akçe	Ücret-i Hamamcı Kasber fî: 50 6 eyyâm 300 akçe	Ücret-i Hamamcıyân fî: 40 18 eyyâm 720 akçe
Ücret-i Sandıkcıyân fî: 40 57 eyyâm 2280 akçe	Ücret-i Doğramacıyân fî: 40 92 eyyâm 3680 akçe	Ücret-i Nakkaşân fî: 50 27 eyyâm 1350 akçe	Ücret-i Sıvacıyân fî: 40 88 eyyâm 3520 akçe
Ücret-i Râh-abyân fî: 40 46 eyyâm 1840 akçe	Ücret-i Ahengerân fî: 40 31 eyyâm 1240 akçe	Ücret-i Errekeşân fî: 40 10 eyyâm 400 akçe	Ücret-i Destere-i Sıvacıyân fî: 40 4 eyyâm 160 akçe
Ücret-i Kâtib fî: 40 6 eyyâm 240 akçe	Ücret-i Lağımân fî: 30 11 eyyâm 330 akçe	Ücret-i Rencberân fî: 30 28 eyyâm 840 akçe	
Yekun akçe : 35340 Be-hesâb-ı gurus : 294			

El-ücerât berây-ı kitabhâne-i hümayûn der-hafta-i erba‘a ve işrin fî 13 ramazan sene 1131 [30 Temmuz 1719]			
Ücret-i Sengtraşân Müselmânân fî: 40 132 eyyâm 5280 akçe	Ücret-i Tarhtrâş fî: 60 6 eyyâm 360 akçe	Ücret-i Diger Tarhtrâş fî: 60 5 eyyâm 300 akçe	Ücret-i Sengtraş Şahin fî: 50 6 eyyâm 300 akçe
Ücret-i Sengtraş I'yan Kalfa fî: 50 6 eyyâm 300 akçe	Ücret-i Sengtraşân Zımmiyân fî: 40 168 eyyâm 6720 akçe	Ücret-i Neccar Karlı Kalfa fî: 60 6 eyyâm 360 akçe	Ücret-i Neccârân fî: 40 22 eyyâm 880 akçe
Ücret-i Hamamcı Kasber fî: 50 6 eyyâm 300 akçe	Ücret-i Hamamcıyân fî: 40 6 eyyâm 240 akçe	Ücret-i Sandıkcıyân fî: 40 46 eyyâm 1840 akçe	Ücret-i Doğramacıyân fî: 40 24 eyyâm 960 akçe
Ücret-i Sıvacıyân fî: 40 16 eyyâm 640 akçe	Ücret-i Nakkaşân fî: 50 20 eyyâm 1000 akçe	Ücret-i Ahengerân fî: 40 31 eyyâm 1240 akçe	Ücret-i Kâtib fî: 40 6 eyyâm 240 akçe
Ücret-i Rencberân fî: 30 12 eyyâm 360 akçe		Yekun akçe : 21320 Be-hesâb-ı gurus : 188	

8. b

El-ücerât berây-ı kitabhâne-i hümayûn der-hafta-i hamse ve işrin el-vâki' fi 20 ramazan sene 1131 [6 Ağustos 1719]			
Ücret-i Sengtraşân Müselmânân fî: 40 107 eyyâm 4280 akçe	Ücret-i Sengtraş Şahin fî: 50 5 eyyâm 250 akçe	Ücret-i I'yan Kalfa fî: 50 5 eyyâm 250 akçe	Ücret-i Neccar Karlı Kalfa fî: 60 5 eyyâm 300 akçe
Ücret-i Hamamcı Kasber fî: 50 5 eyyâm 250 akçe	Ücret-i Neccârân fî: 40 10 eyyâm 400 akçe	Ücret-i Sandıkcıyân fî: 40 34 eyyâm 1360 akçe	Ücret-i Doğramacıyân fî: 40 10 eyyâm 400 akçe
Ücret-i Sıvacıyân fî: 40 3 eyyâm 120 akçe	Ücret-i Nakkaşân fî: 40 21 eyyâm 1050 akçe	Ücret-i Kâtib fî: 40 6 eyyâm 240 akçe	Ücret-i Ahengerân fî: 40 23 eyyâm 920 akçe
Ücret-i Rencberân fî: 30 5 eyyâm 150 akçe	Yekun akçe : 9970 Be-hesâb-ı gurus : 83		

El-ücerât berây-ı kitabhâne-i hümayûn der-hafta-i sitte ve işrin ve der-hafta-i seb'a ve işrin el-vâki' fî 27 ramazan sene 1131 [13 Ağustos 1719] 2 haftalık			
Ücret-i Sengtraş Şahin fî: 50 7 eyyâm 350 akçe	Ücret-i Sengtraş I'yan Kalfa fî: 50 7 eyyâm 350 akçe	Ücret-i Sengtraşân fî: 40 112 eyyâm 4480 akçe	Ücret-i Neccar Karlı fî: 60 7 eyyâm 420 akçe
Ücret-i Neccârân fî: 40 11 eyyâm 440 akçe	Ücret-i Doğramacıyân fî: 40 5 eyyâm 200 akçe	Ücret-i Nakkaşân fî: 50 27 eyyâm 1350 akçe	Ücret-i Sandıkcıyân fî: 40 54 eyyâm 2160 akçe
Ücret-i Ahengerân fî: 40 22 eyyâm 880 akçe	Ücret-i Kâtib fî: 40 12 eyyâm 480 akçe	Ücret-i Rencber fî: 30 7 eyyâm 210 akçe	
Yekun akçe : 11320 Be-hesâb-ı gurus : 94			

9. a

El-ücerât berây-ı kitabhâne-i hümayûn der-hafta-i semân ve işrin el-vâki' fî 11 şevval sene 1131 [27 Ağustos 1719]			
Ücret-i Sengtraş Şahin fî: 50 5 eyyâm 250 akçe	Ücret-i Sengtraş I'yan Kalfa fî: 50 5 eyyâm 250 akçe	Ücret-i Tarhtraş fî: 60 6 eyyâm 360 akçe	Ücret-i Sengtraşân fî: 40 35 eyyâm 1400 akçe
Ücret-i Neccar Karlı fî: 60 6 eyyâm 360 akçe	Ücret-i Neccârân fî: 40 8 eyyâm 320 akçe	Ücret-i Doğramacıyân fî: 40 33 eyyâm : 1320 akçe	Ücret-i Sandıkcıyân fî: 40 44 eyyâm 1760 akçe
Ücret-i Nakkaşân fî: 50 62 eyyâm 3100 akçe	Ücret-i Ahengerân fî: 40 5 eyyâm 200 akçe	Ücret-i Kâtib fî: 40 7 eyyâm 280 akçe	
Yekun akçe : 9600 Bâ-hesâb-ı gurus : 80			

El-ücerât berây-ı kitabhane-i hümayûn der-hafta-i tis'a ve işrin el-vâki' fî 18 şevval sene 1131 [3 Eylül 1719]			
Ücret-i Sengtraş I'yan Kalfa fî: 50 6 eyyâm 300 akçe	Ücret-i Sengtraşân fî: 40 36 eyyâm 1440 akçe	Ücret-i Neccar Karlı fî: 60 4 eyyâm 240 akçe	Ücret-i Neccârân fî: 40 10 eyyâm 400 akçe
Ücret-i Doğramacıyân fî: 40 25 eyyâm 1000 akçe	Ücret-i Sandıkcıyân fî: 40 49 eyyâm 1960 akçe	Ücret-i Nakkaşân fî: 50 58 eyyâm 2900	Ücret-i Kâtib fî: 40 7 eyyâm 280 akçe
Yekun akçe : 8520 Be-hesâb-ı gurus : 71			

9. b

El-ücerât berây-ı kitabhâne-i hümayûn der-hafta-i selâsin el-vâki' fî 24 şevval sene 1131 [9 Eylül 1719]			
Ücret-i Sengtraş I'yan Kalfa fî: 50 6 eyyâm 300 akçe	Ücret-i Sengtraşân fî: 40 23 eyyâm 920 akçe	Ücret-i Doğramacıyân fî: 40 85 eyyâm 3400 akçe	Ücret-i Sandıkcıyân fî: 40 55 eyyâm 2200 akçe
Ücret-i Nakkaşân fî: 50 47 eyyâm 2350 akçe	Ücret-i Kâtib fî: 40 7 eyyâm 280 akçe	Yekun akçe : 9450 Be-hesâb-ı gurus : 78	

El-ücerât berây-ı kitabhâne-i hümayûn der-hafta-i ihda ve selâsin el-vâki' fî 2 zilkade sene 1131 [6 Eylül 1719]			
Ücret-i Sengtraşân fî: 40 18 eyyâm 720 akçe	Ücret-i Sandıkcıyân fî: 40 21 eyyâm 840 akçe	Ücret-i Nakkaşân fî: 50 50 eyyâm 2500 akçe	
Yekun akçe : 4020 Be-hesâb-ı gurus : 33			

10. a

El-ücerât berây-ı kitabhâne-i hümayûn der-hafta-i isna ve selâsin el-vâki' fi 9 zilkade sene 1131 [23 Eylül 1719]		
Ücret-i Sandıkcıyân fi: 40 36 eyyâm 1440 akçe	Ücret-i Nakkaşân fi: 50 67 eyyâm 3350 akçe	Yekun akçe : 4790 Be-hesâb-ı gurus : 39

Otuz iki haftada kitabhâne-i hümayuna vâki' olan cümle icarâtdır
Yekun akçe : 1009076 Be-hesâb-ı gurus : 8408

10. b

El-mesarıfât Hesab-ı yalduz Hazine kethüdası ağadan alınub mermer sütunların başlıklarına ve dibliklerine ve çenberlerine masraf olan yalduz-ı altunî ve 'âlemlere yalduz için	
Mermer sütun 20 Aded	Kebir 'âlemin yalduzuna yalduz-ı altunî 30 Aded
Yalduz-ı altunî 150 Aded	Beher sütunun başlık ve diblik ve çenberine yalduz-ı altunî fi:7
Tekne kubbelerde Beher 'âleme altun fi: 20 3 Aded 'âlem 60 Aded Yalduz-ı altunî	Taşra kapu üzerinde sagır 'âlem 3 Aded Beher 'âleme altun fi:10 30 aded Yaldız-ı altunî
Kebir kubbenin etrafında direklerde 8 aded 'âlem Beher 'âleme altun fi : 8 Yaldız-ı altunî aded: 64	
Yekûn Beher altun fi: 360 334 aded yalduz-ı altunî 120240 akçe	Hesab-ı ücret-i yalduz Beher altuna ücret fi: 80 334 adet altun 26720 akçe

11. a

Hesab-ı kurşuncuyân Kurşunculara teslim olunan atik kurşun	
Fazlı Paşa Sarayında bostancıda mevcûd olub Ömer ağa yediyle gelüb teslim olan kurşun-ı atik Kıyye: 1572	Yine Fazlı Paşa sarayında Arnavud Kosta'da mevcûd olup Ömer ağa yediyle teslim olan kurşun-ı atik Kıyye: 1757
Kara Bali kasrından Ömer Ağa yediyle teslim olan kurşun-ı atik Kıyye: 1794	Su Kulesinden Ömer Ağa yediyle gelüb teslim olan kurşun-ı atik Kıyye:3009
Def'a Fazlı paşa sarayından Ömer Ağa yediyle gelüb teslim olan kurşun-ı atik Kıyye: 4177	Kitabhâne-i Hümayûn mahallinde mukaddema olan kasırdan teslim olan kurşun-ı atik Kıyye:2221
Kitabhâne-i Hümayûn üzerine pûşîde olan cedid kurşunlardan teslim olan parçalar Kıyye : 571	
Yekun 15101 kıyye kurşun-ı atik 13849 kıyye alınan cedid 1252 kıyye der-zimmet-i kurşuncu hâlâ mevcûd	

Kurşunculardan alınub masraf olan cedid kurşun	
Kitabhâne üzerine pûşîde olan kurşun-ı cedid tahta 576 aded 12741 kıyye	Müdahaleler için alınub masraf olan kurşun-ı cedid tahta 21 kded 507 kıyye
Dört üzerine yaptırılan altmış boruiçün alınan kurşun-ı cedid tahta 15 aded 348 kıyye	Beş üzerine yaptırılan yetmiş boruiçün alınub sarf olunan kurşun-ı cedid tahta 14 aded 252 kıyye
Yekun fî:1,5 13849 kıyye-i cedîd 20773 akçe	

11. b

Hesab-ı kerestehâ beray-ı iskara ve iskelehâ ve kalıb-ı kemerha baki-i mimar ağa		
Verdinar-ı Kebir fî: 800 7 Aded 5600 akçe	Verdinar-ı vasat fî: 500 8 Aded 4000 akçe	Verdinar-ı sagır fî: 360 30 Aded 10800 akçe
Çifte-i İnebolu fî: 40 310 Aded 12400 akçe	Taban beylik fî: 18 309 Aded 5526 akçe	Elvah-ı ağa fî: 11 135 Aded 14861 akçe
Elvah kurna fî: 8 882 Aded 7056 akçe	Çifte onurgalık fî: 140 27 Aded 3910 akçe	Tek onurgalık fî: 70 544 Aded 37070 akçe
Bartın çiftesi fî: 55 120 Aded 6600 akçe	Kamçı suyu yemesi fî: 8 130 Aded 1040 akçe	Sütun-ı divan fî: 18 140 Aded 2520 akçe
Sütun-ı Sakarya fî: 40 60 Aded 2700 akçe	Tobac-ı Sakarya fî: 60 60 Aded 3600 akçe	Çifte dolab fî: 46 233 Aded 10717 akçe
Tabanmâne fî: 20 150 Aded 3000 akçe	Çifte Çubuk fî: 135 40 Aded 5400 akçe	Tobac-ı kuru fî: 81 10 Aded 810 akçe
Çûb Pedavra 1000 Aded 250 akçe	Hemze? kara ağaç Tahtası fî: 40 19 Aded 760 akçe	Elvah ekib fî: 12 10 Aded 120 akçe
Elvah çam kanadlık fî: 27 35 Aded 930 akçe	Taban ıhlamur fî: 27 34 Aded 918 akçe	Biçilmiş ıhlamur fî: 12 140 Aded 1680 akçe
Elvah ıhlamur fî: 10 327 Aded 3270 akçe	Teneke lanbalık fî: 6 256 Aded 1536 akçe	Teneke-i tavan fî: 4 100 Aded 400 akçe
Orta sekiz fî: 120 20 Aded 2400 akçe	Kameriyelere sıralık gönder fî: 10 80 Aded 800 akçe	Kameriyyelere biçme ve dikme fî: 3 30 Aded 90 akçe
Kemerlik sagır karaağaç tahtası fî: 60 14 Aded 840 akçe	Taban vergeh fî: 7 150 Aded 1050 akçe	Çubuk-ı ada fî: 60 20 Aded 1200 akçe
Yekun akçe : 154926		

12. a

Hesab-ı mismar berây-ı ıskara ve iskelehâ ve kalıbhâ ve gayrîhû	
Mismar-ı mütenevvîa fî: 30 765 Kıyye 22965 akçe	Mesamîr-i şâyika fî: 45 77 Kıyye 3487 akçe
Mismar oluk fî: 0.12 25500 Aded 3060 akçe	Mismar kayık fî: 0.110 7500 Aded 720 akçe
Mismar-ı pedavra 1000 Aded 50 akçe	Mismar sâyiş fî: 0.13 7000 Aded 910 akçe
Mismar pervaz fî: 0.07 5000 Aded 350 akçe	Mismar şişe fî: 0.45 2000 Aded 90 akçe
Yekûn akçe: 31732	

Hesab-ı tuğla berây-ı kubbe gayrî ez-mevcûd	
Tuğla-i beylik çarşı Beher aded:1.5 1000 Aded 50 akçe	Tuğla-i harcî çarşı fî: 0.8 4000 Aded 3200 akçe
Tuğla-i tobac fî: 0.45 1000 Aded 450 akçe	Tuğla-i beylik nime Beher aded:0.45 900 Aded 405 akçe
Yekûn akçe: 13055	

Hesab	
Gec-i seng kantar Beher kantarı: 30 3249 aded 97485 akçe	Gec-i mermer Beher kilesi:8 129 bē-hesab-ı kile 10320 akçe

Hesab	
Horasan halis ve rakik fî: 180 19720 Kile Be-hesâb-ı kîr'a 986 177480 akçe	Alçı-i cam ma'a ocak fî:40 (Beher kile) 396 Kile 15860 akçe

12.b

Hesâb-ı taşçıyân-ı ada-i Marmara gayr-i ez-mevcûd mermerhâ	
Marmaradan alınan seng-i mermer fî:100 (beher zira'ı) 582 zira' 58005 akçe	Bu taraftan alınan seng-i mermer fî:100 (beher zira'ı) 74 zira' 7400 akçe
Yekûn: 65950 akçe	

Hesâb-ı râh-âbyân berây-ı râh-âb-ı çeşme-sâr	
Kurşunu mevcûd ancak sargı'ı ma'a ücret dörd üzerine kurşun boru fî:109 60 aded 6540 akçe	Kurşunu mevcûd ancak sargı'ı ma'a ücret beş üzerine kurşun boru fî:60 70 aded 7200 akçe
Borular döşenmeğe lökunkârhanec fî:12 181 kıyye 2172 akçe	Keten kenevir fî:24 59 kıyye 1344 akçe
Revgan-ı bezîr fî:18 35 kıyye 630 akçe	Kalay berây-ı lehim der-seng 55 akçe
Lüle-i darb fî:240 3 aded 3 kıyye 720 akçe	Tuc-ı kamış fî:30 3 aded 90 akçe
Yekûn 15751 akçe	

Hesâb-ı revgan-ı bezîr berây-ı lökün vaz'ı mermerhâ	
Revgan-ı bezir fî:19 150 kıyye 2850 akçe	Def'a revgan-ı bezir fî:18 777 kıyye 13986 akçe
Yekûn 16836 akçe	

13. a

Hesâb-ı doğramacıyân	
Müceddeden ıhlamur pencere kanadı fî:300 20 çift 6000 akçe	Cevizi mevcûd iki yüzlü çifte telli ceviz cam çerçeviyyesi fî:300 (beherine) 20 aded 6000 akçe
Kitabhâne altında mahzen pencerelerine gürgen çerçeviyye fî:60 14 aded 840 akçe	
Yekûn 12740 akçe	

Hesâb-ı sandıkçıyân	
Nokzanı tekmiî sandık kapu 1 aded 5640 akçe	Kemikkârî meremmât kanad-ı pencere fî:2400 10 çift 10 çift müceddeden kemikkârî 20 çift 48000 akçe
Kitabhâne-i hümayûnların tahtına sade ıhlamur çekmece fî: 60 60 aded 3600 akçe	
Yekûn 57240 akçe	

Hesâb-ı camcıyân	
Cam divar-ı kebir ma‘a astar fî: 1800 (beher çifti) 20 çift 36000 akçe	Yirmi aded cam pencerelerine beher pencereye onar cam olmak üzere cam beş reng fî: 110 (ma‘a vaz‘) 200 aded 22000 akçe
Cam çerçubeler vaz‘ına pirinç tel 120 kıyye 150 kıyye demir tel 170 kıyye	Kitabhâne-i hümâyûnların bilcümle dolablarına pirinc tel ma‘a ücret fî: 175 227 zirâ‘ terbi‘ 39812 akçe
Tahtında olan mahzen pencerelerine demir tel ma‘a ücret fî: 100 20 zirâ‘ terbi‘ 2000 akçe	Cami‘-i şerifin dokuz aded pencerelerinde meremmat demir tel ma‘a ücret fî: 100 13 zirâ‘ 1300 akçe
Yekûn 101282 akçe	

13. b

Hesâb-ı çilingirân berây-ı rahthâ-i yalduz		
Kitabhânelere ve pencere kanadlarına me'an maglû ve cam çarçubelere kebir ve sagır raht-ı cam-ı mükemmel ba-yaldız fî: 270 138 aded 37260 akçe	Derûn-ı kitabhane-i avize için zincir ba-kalay kıta'a fî: 2 647 aded 1294 akçe	Kebîr maymuncuk ma'a pul fî: 48 40 aded 1920 akçe
Sade çekmecelere sagır dolab halkası ba-yaldız fî: 15 60 aded 900 akçe	Kitabhâne çarçubelerine mandal için maymuncuk ba-yaldız fî: 10 80 aded 800 akçe	Kitabhâne-i hümayûnun kapısının rahtı ve kubreleri tekmline ve yalduzına 1200 akçe
Kitâbhânelere çift başlu maymuncuk ba-yaldız fî: 10 64 aded 640 akçe	İki miftahlı kufl-ı frengî 1 aded 900 akçe	Pûl ma'a dökme fî:9 32 aded 288 akçe
Pencerelerin yel taşlarına halka ba-kalay fî:6 40 aded 240 akçe	Kubre ba-yaldız fî:12 60 aded 720 akçe	Kitâbhâne kapularına halka ba-yaldız fî:30 8 aded 240 akçe
Kitabhâne kapularına binî? yaldız fî:80 4 aded 320 akçe	Def'a kubre ba-yaldız fî:12 24 aded 288 akçe	
Yekûn: 47010 akçe		

Hesâb-ı dökmeçiyân nuhası mevcûd ancak ücret dökme			
Yirmi adet mermer sütunlara müceddeden			Nuhas-ı atık teslimiyye-i dökmeçi
Başlık	Diblik	Çenber	Sultaniyyeden gelen eski başlıklar 484 kıyye
20 adet	20 adet	20 adet	Tophaneden alınan bakırdan 335 kıyye
fî:55			819 kıyye
737 kıyye			mamul gelen 82 kıyye
40535 akçe			737 kıyye
Bakıra mevzu‘ kalay			Yekûn: 43799 akçe
fî: 96			
34 kıyye			
3264 akçe			

14. a

Hesâb-ı bakırcıyân berây-ı ‘âlemhâ	
Bakırı mevcûd ancak ücret olmak üzere müceddeden yaptırılan kebîr ve sagır âlem	Teslimiyye-i bakırcı Nuhas
fî:125	Bâ-ferman-ı garra tophânenen gelen 265 kıyye
15 adet	Ma’mul gelen 145 kıyye
145 kıyye	Der-zimmet-i bakırcıda mevcûd 120 kıyye
18125 akçe	Mukaddem bir mikdar ‘âlemler yaptırılub lakin olmayub münaza‘ası kat‘i için 2400 akçe
Yekûn: 20520 akçe	

Hesâb-ı altın varakçı		
Altûn tefe	Sîm tefe	Def’a altûn tefe
fî: 1140	fî: 190	
62 adet	29 adet	1 adet
70680 akçe	5510 akçe	1140 akçe
Yekûn: 77330 akçe		

Hesâb-ı boyahâ-i elvan			
Sandoloz ardıç fî: 140 40 kıyye 5600 akçe	Revgân-ı neft fî: 270 43 kıyye 12040 akçe	Frengî sülügen fî: 50 25 kıyye 1250 akçe	Zencefre fî: 800(behervukiyyesi) 3 kıyye 2900 akçe
Furça 100 dirhem 75 akçe	İsfirac-ı frengî fî: 40 5 kıyye 247 akçe	Cengâr fî: 240 4 kıyye 960 akçe	Zaferân fî: 3 (Beher dirhem) 165 dirhem 495 akçe
Sarı tutkal fî: 60 8 kıyye 480 akçe	Sarı-i Ohri fî: 400 2 kıyye 800 akçe	Revgân-ı asit fî: 50 3 kıyye 150 akçe	Cam sakızı fî: 12 7 kıyye 84 akçe
Lacuverd fî: 1 (Beher dirhemi) 190 dirhem 190 akçe	Çividî boya 90 akçe	Çivid dirhem fî: 2 15 aded 30 akçe	Aşı boya fî: 8 10 kıyye 84 akçe
Tutgal fî: 42 17 kıyye 714 akçe	Sarı-i zırnıh fî: 11 11 kıyye 150 akçe	Kırmız dirhem fî: 10 110 dirhem 1100 akçe	Lotur fî: 2 30 dirhem 60 akçe
Def'a lotur fî: 2 60 aded 120 akçe	... astar fî: 140 5 aded 720 akçe	Def'a tutkal fî:2 60 dirhem 120 akçe	Yekûn: 27344 akçe

14. b

Hesab-ı ahengerân	
Müceddeden alınan pencere demiri fî: 45 7 aded 303 kıyye 13635 akçe	Def'a müceddeden alınan pencere demiri fî: 7 147 kıyye (Bu yedi pencere demirinin mahalline inayetlu sahib-i devlet sarayından Ömer Ağa yediyle gelen dokuz aded atik pencere demirinin altıyüz doksan sekiz vukiyye olmak üzere verilüb hesab-ı kat'i olmuştur)
Demiri mevcûden ancak ücret olmak üzere divar camlarının astar camlara müceddeden yaptırılan demir cam çerçeviyye fî: 40 7 aded 798 kıyye 14383 akçe <u>1387</u> akçe 12996 akçe	Bu zikr olunan yirmi cam çerçeviyyelere verilen ahen-i hâm fî: 15 987 kıyye <u>98</u> kıyye 889 kıyye <u>797</u> kıyye (Ma'mul gelmiştir) 91 (Der-zimmet-i ahenger) 1387 akçe (Ücretine mahsubdur)
Demiri mevcûd müceddeden yaptırılan kemer demiri fî: 18 17 aded 523 kıyye <u>93</u> kıyye ('âlem demirleri) 616 kıyye 11097 akçe <u>3037</u> akçe 8060 akçe	Zikr olunan onyeddi kemer demirleri için verilen ahen fî: 10 474 kıyye (Sultaniyyeden gelen atik kemer demirlerinden) <u>435</u> kıyye (Ahen-i ham) 909 kıyye <u>90</u> kıyye 819 kıyye <u>616</u> kıyye (Ma'mul gelen) 203 kıyye (Der-zimmet-i ahenger) 3037 akçe ücrete mahsubdur
Müceddeden alınan haşlama? demiri 3 aded 122 kıyye Bu zikr olunan yüzyirmi iki vukiyye demirin mahalline atik pencere demirlerinden yüz yetmiş sekiz vukiyye demir verilub hesab-ı kat'i olunmuştur.	Yekûn: 34691

Hesâb-ı kömürcü berây-ı ahengerân
Altûn tefe fî: 1140 62 aded 70680 akçe

15. a

Behâ-i nân berây-ı esirân					
fî 14 Rebiülahir sene 1131	akçe	fî 21 Rebiülahir sene 1131	akçe	fî 28 Rebiülahir	akçe
Yevmü'l-isneyn	240	İsneyn	915	İsneyn	1101
Yevmü's-selase	240	Selase	990	Selase	1165
Yevmü'l-erba'a	240	Erba'a	1050	Erba'a	1045
Yevmü'l-hamis	240	Hamis	990	Hamis	620
Yevmü'l-cum'a	240	Cum'a	1140	Cum'a	626
-	-	Sebt	1122	Sebt	626
Yevmü'l-ehad	870	-	-	-	-
	2250		6207		5233

fî 5 Cemâziyelevvel	akçe	fî 12 Cemâziyelevvel	akçe	fî 21 Cemâziyelevvel sene 1131	akçe
İsneyn	626	İsneyn	660	Sebt	-
Selase	640	Selase	870	Selase	212
Erba'a	562	Erba'a	880	Erba'a	812
Hamis	660	Hamis	880	Hamis	414
Cum'a	666	Cum'a	880	Cum'a	600
Sebt	666	Sebt	860	Sebt	-
Ehad	660	-		-	-
	4480		4510		1938

fî 27 Cemâziyelevvel	akçe	fî 4 Cemâziyelâhir	akçe	fî 11 Cemâziye'l-âhir sene 1131	akçe
İsneyn	556	İsneyn	600	İsneyn	440
Selase	640	Selase	600	Selase	340
Erba'a	720	Erba'a	443	Erba'a	340
Hamis	520	Hamis	395	Hamis	340
Cum'a	750	Cum'a	443	Cum'a	340
Sebt	727	Sebt	346	Sebt	340
	3913		2827		2140

fî 18 Cemâziye'l-âhir	akçe	fî 25 Cemâziyelâhir	akçe	fî gurre-i Receb	akçe
İsneyn	300	İsneyn	273	İsneyn	273
Selase	342	-	-	Selase	273
Erba'a	340	Erba'a	276	Erba'a	273
Hamis	280	Hamis	273	Hamis	222
Cum'a	226	Cum'a	273	Cum'a	273
Sebt	273	Sebt	273	Sebt	273
-	-	-	-		-----
	1761		1368		1587

fî 10 Receb	akçe	fî 17 Receb	akçe	fî 23 Receb	akçe
İsneyn	273	İsneyn	141	Ehad	141
Selase	273	Selase	222	İsneyn	141
Erba'a	273	Erba'a	222	Selase	141
Hamis	261	Hamis	270	Erba'a	171
Cum'a	180	Cum'a	216	Hamis	174
Sebt	153	Sebt	222	Cum'a	174
			-----	Sebt	174
	1413		1293		1116

fî gurre-i Şaban	akçe	fî 8 Şaban	akçe	fî 15 Şaban	akçe
İsneyn	174	İsneyn	120	İsneyn	174
Selase	174	Selase	120	Selase	174
Erba'a	174	Erba'a	120	Erba'a	63
Hamis	174	Hamis	120	Hamis	63
Cum'a	174	Cum'a	120	Cum'a	174
Sebt	174	Sebt	120	Sebt	174

	1044		720		

fî 22 Şaban	akçe	fî 29 Şaban	akçe	fî 6 Ramazan sene 1131	akçe
İsneyn	260	İsneyn	304	İsneyn	516
Selase	320	Selase	309	Selase	516
Erba'a	250	Erba'a	255	Erba'a	516
Hamis	360	Hamis	414	Hamis	486
Cum'a	362	Cum'a	460	Cum'a	480
Sebt	308	Sebt	516	Sebt	435
	1860		2263		2949

15.b.

fî 13 Ramazan	akçe	fî 20 Ramazan sene 1131	akçe	fî 27 Ramazan sene 1131	akçe
İsneyn	202	Ehad	120	İsneyn	60
Selase	219	İsneyn	76	Selase	60
Erba'a	219	Selase		Erba'a	60
Hamis	60	Erba'a	60		
Cum'a	60	Hamis	60		
Sebt	60	Cum'a	60		
		Sebt	60		
	780		432		180

fî 8 Şevval	akçe	fî 11 Şevval	akçe	-	akçe
Hamis	72	Ehad	90	Ehad	93
Cum'a	90	İsneyn	90	İsneyn	93
Sebt	90	Selase	95	Selase	93
		Erba'a	93	Erba'a	93
		Hamis	93	Hamis	84
		Cum'a	93	Cum'a	96
				Sebt	50
	252		554		602

YEKUN: 54584 akçe

16. a

Hammaliye-i kerestehâ			
Yedi adet kebir verdinar hammaliyesi 210 akçe	Sekiz adet orta verdinar hammaliyesi 192 akçe	Otuz adet sagır verdinar hammaliye 540 akçe	Üçyüz çifte İnebolu hammaliyesi bargir fî:9 155 adet 1395 akçe
Üçyüz dokuz bin taban hammaliyesi bargir fî:9 77 adet 693 akçe	Bin üçyüz ellibir atma tahtası hammaliyesi bargir fî:9 113 adet 1017 akçe	Sekizyüz seksen iki kurna tahtası hammaliyesi bargir fî:9 55 adet 495 akçe	Yirmiyedi çifte onurgalık hammaliyesi fî:9 13 adet 117 akçe
Beşyüz kırkdört tek onurgalık hammaliyesi bargir fî:9 272 adet 2448 akçe	Yüzyirmi bartın çiftesi hammaliyesi bargir fî:9 60 adet 540 akçe	Yüzotuz kamçısıyu hammaliyesi bargir fî:9 32 adet 288 akçe	Yüzkırk divanderesi hammaliyesi bargir fî:9 35 adet 315 akçe
Altmış Sakarya deresi hamaliyyesi bargir fî:9 30 adet 270 akçe	Altmış Sakarya tobacı hammaliyesi bargir fî:9 30 adet 270 akçe	İkiyüz otuzüç çifte dolab hammaliyesi bargir fî:9 116 adet 1044 akçe	Yüzelli mane-i taban hammaliyesi bargir fî:9 37 adet 333 akçe

Kırk çifte çubuk hammaliyesi bargir fî:9 20 aded 180 akçe	Ondört Sakarya kara ağaç tahtası hammaliyesi bargir fî:9 4 aded 36 akçe	Yüzelli vergeh tabanı hammaliyesi bargir fî:9 17 aded 162 akçe	Yirmi ada çubuğu hammaliyesi bargir fî:9 10 aded 90 akçe	
Yirmi ada çubuğu hammaliyesi bargir fî:9 10 aded 90 akçe	On aded kuru tobacı hammaliyesi 450 akçe	Bin pedavra hammaliyesi bargir fî:9 2 aded 18 akçe	Ondokuz hemze karaağaç tahtası hammaliyesi bargir fî:9 7 aded 63 akçe	
On aded ekib tahtası hammaliyesi 9 akçe	Otuzdört ıhlamur tabanı hammaliyesi bargîr fî:9 aded:4 36 akçe	Otuzbeş kanadlık çam hammaliyesi 63 akçe	Geriye giden üç aded çapa hammaliyesi 720 akçe	Yüzkırk biçilmiş batar hammaliyesi bargir fî:9 6 aded 18 akçe
Üçyüz yirmiyedi ıhlamur tahtası hammaliyesi bargir fî:9 22 aded 198 akçe	İkiyüz elli altı lanbalık teneke hammale 24 akçe	Yüz tavan hammaliyesi 18 akçe	Yirmi aded orta sekiz hammaliyesi arka 900 akçe	
Seksen gönder hammaliyesi 24 akçe	Otuz binar hammaliyesi 9 akçe	Yekûn: 13187 akçe 1748 akçe 14935 akçe		

16. b

Mesarîfât				
Kazma	Kazma kabzası	Kürek	Küfe	Resen-i ıhlamur
fî:40 10 aded 400 akçe	fî:9 10 aded 90 akçe	fî:9 20 aded 180 akçe	fî:12 32 aded 384 akçe	fî:5 5 aded 25 akçe
Resen-i Haleb	Koğa-i çam	Def'a kazma-i ferhadî	Hammaliye	Def'a kürek
fî:26 7 aded 277 akçe	fî:18 8 aded 144 akçe	fî:40 20 aded 41 kıyye 1640 akçe	9 akçe	fî:9 20 aded 180 akçe
Demir-ı sekl	Hammaliye	Demir varye	Balta meccaresi	Koğa-i kavsala
fî:24 11 aded 264 akçe	fî:5 5 aded 25 akçe	fî:24 4 aded 21 kıyye 519 akçe	fî:60 2 aded 120 akçe	fî:120 2 aded 240 akçe
Bir def'a yüzotuz çuval kireç hammaliyesi	Kufe kürek hammaliyesi	Def'a bir kere dahi kireç hammaliyesi	Müceddeden kurşun tanesi	Lağım burguları çekilmeğe ve kırıldıkça tamire
417 akçe	47 akçe	300 akçe	fî:82 2 aded 164 akçe	360 akçe
Humpareciye hartuc	Taşçıya ana deste	Sultaniyeye taşçıları kayık akçesi	Karlı kalfa boğaziçine gönderende	Taşradan gelen ve geruye giden pencere demirleri hammaliyesi
160 akçe	fî:80 12 aded 960 akçe	80 akçe	80 akçe	280 akçe
Galataya yapılub gelen kemer demirleriye kayık akçesi ve hammaliyeleri	Matkablar için çelik	Kule bağçesine üç gün lağımçı göndermeğe hasekiye verilen kayık akçesi	Pencere demiri hammaliyesi	Taşra pencere demirleri
140 akçe	240 akçe	160 akçe	81 akçe	fî:280 10 aded 2800 akçe

Istavroz bağçesinden kâşi götürmeğe mavna	Hamamcılara çanak ibrikler alındı	Başlıklara hammaliye	Edirne kapusundan pencere demiri hammaliyesi	Def'a taşcılar taşlar bakmağa boğaziçilerine gönderildi
480 akçe	51 akçe	45 akçe	173 akçe	240 akçe
Çekiç	Def'a pencere demiri hammaliyesi	Demircilere Edirnekapusun a demir götürmeğe hammaliye	Doğramacılardan gelen kanadlara hammaliye	Lökun için penbe akçesi
1 aded 36 akçe	40 akçe	120519 akçe	240 akçe	210 akçe
Tophaneden bakır alub mahallerine götürmeğe hammaliye ve kayık akçesi	Def'a hasekiyi boğaziçine göndermeğe	Taşa bakmağa Davud Paşaya kayık akçesi	Def'a koğa-i çam fî:20 3 aded 60 akçe	Başlıklar hammaliyesi
365 akçe	80 akçe	30 akçe		15 akçe
Havuz-ı kebire horasan için kiremidhore ve tuğla	Havuz-ı kebire keten kenevir	Havuz-ı kebire lökün için penbe alındı	Def'a diblikler hammaliyesi	Def'a havuz-ı kebire horasân için tuğla
76 akçe	90 akçe	60 akçe	124 akçe	64 akçe
Yine havuz-ı kebire lökün için penbe	Def'a kebir kurşun tanesi	Taşcıların başlarını Davud Paşa'ya götürmeğe		
40 akçe	1 aded 120 akçe	10 akçe		

17.a

Edirne kapusundan demir cam çarçubelere hammaliye verildiği		Def'a eğe alındı		
240 akçe		deste fî:80 16 aded 1280 akçe		
Marmaraya giden hasekiye harc-ı râh	Demir hammaliyesi	Diblik hammaliyesi	ma'a alçı mermer	Def'a diblik hammaliyesi
1440 akçe	40 akçe	9 akçe	fî:60 2 aded	9 akçe
Hamamcılara ibrik	Haşlama demiri hammaliyesi	Boğaz içine çukadâra kayık akçesi	Edirnekapusuna demir götürmeğe def'a hammaliye	Edirnekapusundan gelen cam çarçubeler hammaliyesi def'a
18 akçe	18 akçe	80 akçe	40 akçe	240 akçe
Bir kere dahi boğaziçine lağımçı göndermeğe	Beş aded ceviz tahtası hammaliyesi	Def'a koğa-i çam	Def'a yine koğa-i çam	Boğaziçine taş sökmeğe taşcılara
80 akçe	40 akçe	fî:20 3 aded 60 akçe	5 aded 80 akçe	160 akçe
Lökün için yine	Boğaziçinden gelen kâşîlere kayık akçesi	Başlık hammaliyesi	Fazlı Paşa Sarayından atık kurşunlar hammaliyesi	Keten-i sıva
60 akçe	560 akçe	18 akçe	466 akçe	fî:40 2 aded 80 akçe
Hammaliyesi	Ömer Ağa yediyle İstavrozdan gelen kurşuna kayık akçesi	Keten kesmeğe keser	Def'a demir çarçube hammaliyesi	Keten-i râh-âb
60 akçe	360 akçe	2 aded 80 akçe	40 akçe	18 akçe

Haseki taşlığa gönderildikde 180 akçe	Ağaç kuruğu fî:6 10 aded 60 akçe	Başlıklar hammaliyesi 135 akçe	Gümrükden on ceviz tahtası hammaliyesi 126 akçe	Esirlere iki kollu kebir küfe fî:30 20 aded 600 akçe
... çanak çömlek 80 akçe	Def'a keten sıva fî:5 200 aded 1000 akçe	Hammaliyesi 60 akçe	Balta meccaresi fî:60 2 aded	Def'a sıva keteni fî:5 100 kıyye 500 akçe
Hammaliyesi 18 akçe	Kurşun mismarı 960 akçe	Mermer kireç hammaliyesi 36 akçe	Tutkal-ı mâhi 1 kıyye 80 akçe	Def'a ağaç koruk fî:6 20 aded 120 akçe
Def'a koğa-i çam fî:15 2 aded 30 akçe	Otuzdört ceviz tahtası hammaliyesi 407 akçe	Yine sıvacılara ibrik 17 kıyye	Sıvacılara üç vukiyye ... keteni 135 akçe	Mermer kireç hammaliyesi 72 akçe
Sıvacılara kağıd 40 akçe	Sıvacılara iki def'a kar alındı 180 akçe	Def'a tutkal-ı mahî 80 kıyye	Hamamcılara ibrik 12 akçe	Yaldız için astar 52 akçe
Ceviz çerçubelere tel için çimşir alındı fî:10 96 aded 960 akçe	Ömer Ağa yediyle kâşi sökmeğe 270 akçe	Kaşi için kayık akçesi 280 kıyye	Sıvacılara destere fî:80 2 aded 160 akçe	Fazlı Paşa Sarayından atik kurşun hammaliyesi 480 akçe
Kurşun vaz'ına kalay fî:138 13 aded 1794 akçe	Sıvacılara Eyüb çamurı ma'a kayık 70 akçe			

17.b

Kâşîler vaz'ı için müceddeden yirmi aded sandık yapıldı				
Elvah atma fî:12 160 aded 1920 akçe	Binar ? fî:4 40 aded 160 akçe	Mismar fî:33 10 aded 330 akçe	Hammale-i elvah 108 akçe	Sandıkcılara ağaç Ağaç Değirmi tekne tekne 5 2 aded Aded fî:12 330 akçe
Def'a ağaç tekne 1 aded 18 akçe	Avadanlık bilenmek için sakız taşı fî:150 2 aded 300 akçe	Seng-i kuşra? 160 akçe	Sakız taşı hammaliyesi 24 akçe	Mermer kireç hammaliyesi 105 akçe
Yine avadanlıklara seng-i ? fî:15 10 aded 150 akçe	Kerde ağaç tahtaları bi'lcümle hammale 165 akçe	Def'a hammale 15 akçe	Binar hammaliyesi fî:12 32 aded	Mismarlar hammaliyesi 330 akçe
Kumkapudan üçyüz doksanaltı kile alçı hammaliyesi 1500 akçe	Kurşun müdahil yapıldı fî:15 70 aded 1050 akçe	Cam deliklerine hazır kaba 3 aded 45 akçe	Istavrozdan taş getirmeğe hasekiye kayık akçesi 210 akçe	Mermer kireç hammaliyesi 30 akçe
Keten-i sıva fî:5 30 aded 150 akçe	Hammaliyesi 9 akçe	Ceviz tahtası alındı fî:240 13 aded 3120 akçe	Hammale 72 akçe	Resen-i Haleb 1 aded 40 akçe
Resen-i salar fî:45 2 aded 90 akçe	Kitabhane etrafında kaldırım yapıldı fî:3 60 zira 180 akçe	Küfe alındı fî:12 50 aded 600 akçe	Resen-i ıhlamur fî:5 20 aded 100 akçe	Küfe-i koruk hammaliyesi 18 akçe

Def'a siva keteni fî:5 40 kıyye 200 akçe	Siva keteni fî:5 200 kıyye 1000 akçe	Def'a sandıkcılara yüz elli kebîr tekne 3 aded 160 akçe	Ufak çanak 10 akçe	Yine sandıkcılara kebir tekne fî:90 2 aded 180 akçe
Def'a küfe fî:12 50 aded 600 akçe	Resen-i ihlamur fî:5 10 aded 50 akçe	Çukadara kayık akçesi 60 akçe	Def'a sıvacılara Eyüb çamuru ma'a kayık 120 akçe	Bir def'a dahi sıvacılara boğaziçinden kâşî sökmeğe 120 akçe
Def'a ceviz tahtası alındı fî:240 5 aded 1200 akçe	Boğaziçine yine çukadar gönderildikde 80 akçe	Def'a küfe fî:12 70 aded 840 akçe	Darb lülesi 1 aded 140 akçe	Kara Mustafa Paşa yalısından kâşî getirmeğe 300 akçe
Çuka-i âl beray-ı rahthâ 1 deste 300 akçe				

18.a

Kurşun borular hammaliyesi	Çanak ma'a ibrikler	Def'a Kara Mustafa Paşa yalısından kâşî getirmeğe	Üç def'a kâşî sökmeğe giden sandıkcılara kayık	
36 akçe	80 akçe	300 akçe	360 akçe	
Biçkiye giden tahtalara hammaliye	Tutkal	‘Âlemler hammaliyesi	Borular lehimine kalay	Def'a kurşun boru hammaliyesi
57 akçe	10 akçe	48 akçe	35 akçe	21 akçe
Servi ağacın kesmeğe baltacılara	Def'a rahtlar için çuka-i âl	Def'a ceviz tahtası alındı	Def'a boru hammaliyesi	Su yolları mahallerinde ve sair mahallerde kaldırım
140 akçe	fî:300 4 1275 akçe	fî:240 10 aded 2400 akçe	18 akçe	fî:3 440 deste 1320 akçe
Bir def'a dahi kireç hammaliyesi	Lüle	Mermer direklerin başlıklarına yıldızları sarmağa keçe beyaz	Sofada ... meremmatına	Def'a kaldırım
360 akçe	1 aded 42 akçe	fî:50 5 aded 250 akçe	90 akçe	fî:3 148 deste 333 akçe
Kethüdanın Çukadarın Eyüb'e taşcılara gönderildikde	Def'a Kasım Paşaya taşcılara gönderdikde kayık akçesi	Sumakî mermerlere revgân-ı fındık	Revgan-ı ziyt	Mahzen çarçubeleri hammaliyesi
75 akçe	80 akçe	63 akçe	24 akçe	18 akçe
Tuğlaya adem göndermeğe	Kandilli bağçesinden gelen kâşîlere navl kayık	Kâşîler sökölmeğe sünger-i kaba	Sünger-i kebîr	Çeşmeye lüle
18 akçe	240 akçe	fî:10 25 aded 250 akçe	fî:30 2 aded 60 akçe	1 aded 180 akçe

Eğri lüle fî:60 2 adet 120 akçe	Oluk fî:30 2 adet 60 akçe	Def'a tel için çimşir fî:10 12 kıyye 120 akçe	Yirmi ceviz tahtası hammaliyesi 120 akçe	Kâşî sökmeğe kayık akçesi 80 akçe
Fazlı Paşa Sarayından kurşun hammaliyesi 540 akçe	Samatyadan sandıkçılara kanadlar hammaliyesi 240 akçe	Def'a kaldırım fî:3 60 deste 180 akçe	Çakılmış tel şimşir fî:80 21 kıyye 1720 akçe	Gürgen binar fî:3 105 adet 345 akçe
Kitabhane-i hümâyûnlara ağaç 'âlem 4 adet 90 akçe	Götürü-bazar olunan mermer kapu üzerleri 3 adet 4700 akçe	Taht-ı hümâyûnun iki tarafına müşebbek mermer götürü- bazar olundu fî:740 2 adet 1680 akçe	Alçı 1 kile 40 akçe	Kitabhane-i hümâyûnlara ceviz bini fî:50 4 adet 200 akçe
Elvah çam kanadlık fî:27 21 adet 568 akçe	Mismar-ı oluk fî:0.12 3000 adet 360 akçe	Mismar-ı kayık fî:0.11 3500 adet 385 akçe	Mismar-ı sâyiş fî:0.13 500 adet 65 akçe	Nakkaşlara penbe 55 akçe

18.b

Alçı hammaliye 9 akçe	Revgan-ı neft-i acem 1 kıyye 280 akçe	Ceviz iskemle 4 adet 470 akçe	Ağaç iskemle 1 adet 120 akçe	Gürgen sephâ 1 adet 240 akçe
Cami'i şerife tel örülmek içün çarçûbe fî:80 7 adet 560 akçe				

Yekûn Masraf: 69324 akçe	
Cümle mesarifat-ı yekûn: 1340257 akçe Be-hesab-ı guruş: 11167 guruş	Otuz iki haftada cümle ücerat-ı yekûn: 1009076 akçe Be-hesab-ı guruş: 8408

Yekûn:	2349333 akçe
Be-hesâb-ı guruş:	19577
	<u>8408</u> Hazine kethüdası ağa yediyle otuziki haftada icarâta verildi
	11168
	<u>6500</u> Hazine kethüdası ağadan alınub ale'l-hesab esnafa verilen
	4668
	<u>1002</u> Hazine kethüdası ağadan yaldız için alınan üçyüz otuzdört
	3666 yaldız alındı
	<u>250</u> Hazine kethüdası ağadan yaldız ücreti için alındı
	3416 guruş

Vech-i meşruh üzere mi‘mar ağa kullarının ferman-ı ‘âli olan fiyat defterinden vaz’ eylediği fiyat mucebince hesap olundukda icarât ve mesarîfât cümlesi yalnız on dokuz bin beşyüz yetmiş yedi guruş be-hesâb-ı kise yalnız otuz dokuz kise ve yetmiş yedi guruş etmişdir hazine kethüdası ağa yediyle, sekiz bin dörtyüz sekiz buçuk guruş ücerata verilüb ve yine hazine kethüdası ağa yedinden altı bin beşyüz guruş alınub ale'l-hesâb esnafa verilüb def’a hazine kethüdası ağa yediyle yaldız için üç yüz otuz dört yaldız-ı altunî bir guruşa olmak üzere alınub yalduza sarf olunan def’a hazine kethüdası ağa yedinden yaldızcı ücretiçün iki yüz elli guruş alınub masraf olub hakkaka verilecek bakî-i matlub yalnız üçbin dörtyüz onaltı buçuk guruş ki be-hesâb-ı kise altı kise dörtyüz onaltı buçuk kalmışdır emr-i ferman şevketlü azâmetlü padişah-ı âlem-penah hazretlerindir.

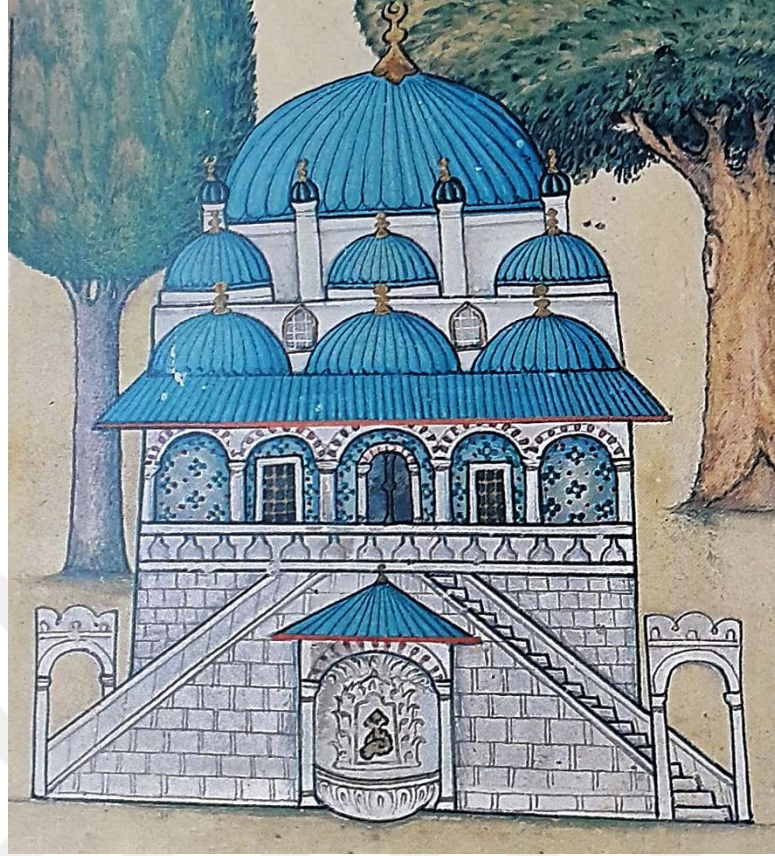
Bende
Ebubekir
Şhremini

Resimler

Resim 1: Şehzadelerin Kütüphane'nin Yanından Sünnet Odası'na Gidişini Anlatan Tasvir

(Vehbî, *Sûrnâme*, yayına hazırlayan Mertol Tulum, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2008 ve ayrıca TSMK A. 3593, vr. 173b.)

Resim 2: Levnî'nin Surnâme'de Yer Alan İlgili Tasvirinden Kütüphane'nin Detaylı Görünümü
(Vehbî, *Sûrnâme*, yayına hazırlayan Mertol Tulum, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2008 ve ayrıca TSMK A. 3593, vr. 173b.)

Resim 3: Surnâme'de, Revaklı Alanın Önünde Yer Alan ve Avluya Bakan Büyük Çeşmenin Detayı.

Resim 4: Surnâme'deki sahnede Enderun Kütüphanesi'nin merdivenleri.

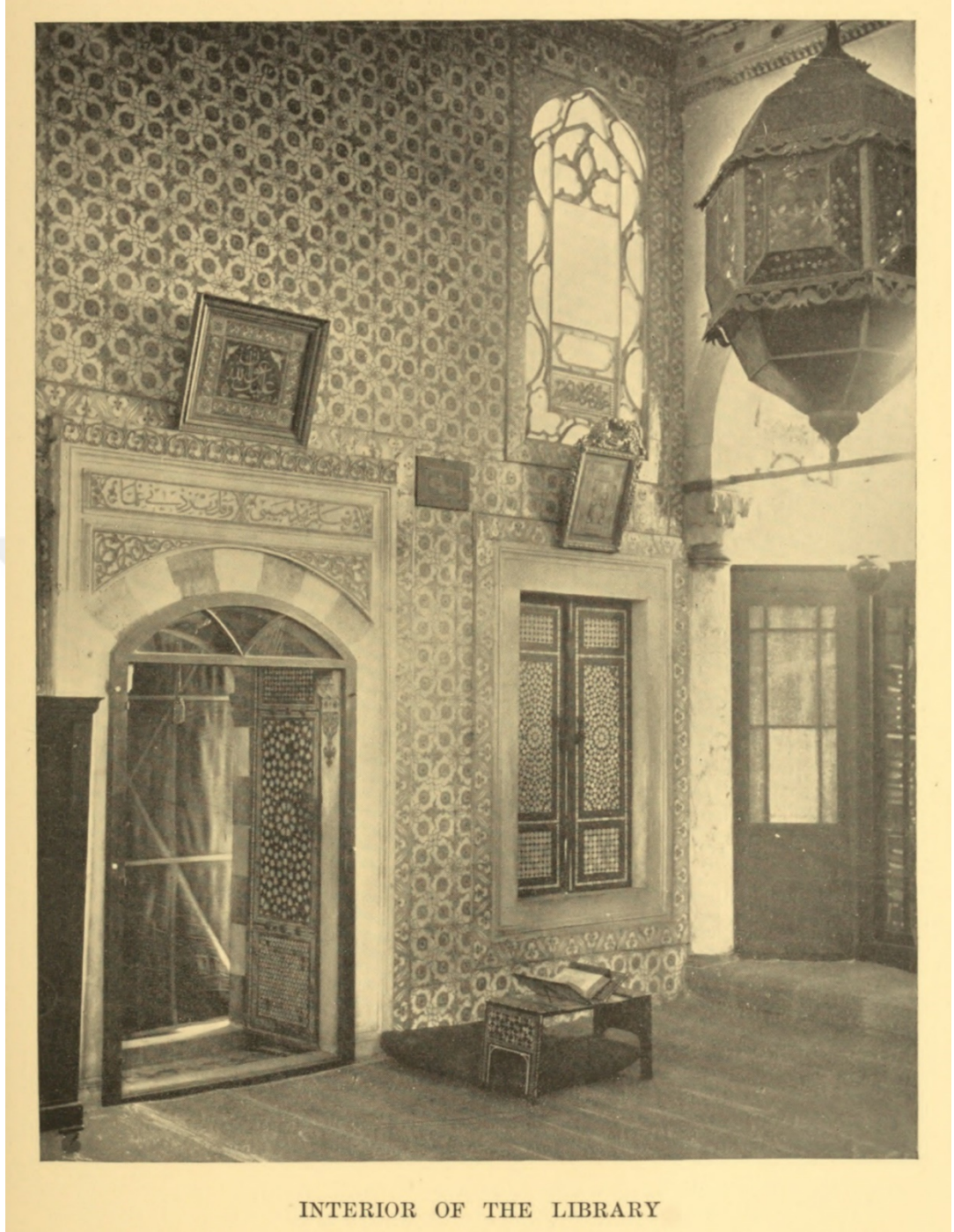
Resim 5: Surnâme'de Kütüphane'nin Revaklı Alanının Ele Alınışı

Resim 6: William Henry Bartlett'in Gravüründe Üçüncü Avlu ve Kütüphane'nin Tasviri
(Miss Pardoe, **The Beauties of the Bosphorus**, Londra 1838, s. 71.)

Resim 7: Abdullah Biraderler Tarafından Çekilmiş Olan, Kütüphane'nin Revaklı Alanını ve Avluya Bakan Çeşmesini Gösterir Fotoğraf
(Bibliothèque nationale de France, envanter numarası IFN-53151756 F. 156, 1882)

Resim 8: Kütüphanenin İç Mekânını Gösteren Bir Fotoğraf
(Edwin A. Grosvenor, **Constantinople**, Boston 1895, s. 733.)

Resim 9: 1918 Tarihli Bir Kartpostalda Kütüphane'nin Görünümü

Resim 10: Avusturya   mparatoru'nun Sarayı Ziyareti Esnasında   ekilmi   Dördüncü Avluyu Gösterir Fotoğraf
(  sterreichische Nationalbibliothek, envanter numarası 212378 C, 20.05.1918)

Resim 11: Avusturya İmparatoru Karl ve İmparatoriçe Zita Kütüphane'nin Yakınında Sarayı Gezerlerken
(Österreichische Nationalbibliothek, envanter numarası 212391 C, 20.05.1918)

Resim 12: Avusturya İmparatoru Karl ve İmparatoriçe Zita Enderun Kütüphanesi'nin Revaklı Alanına Girerken
(Österreichische Nationalbibliothek, envanter numarası 212387 C, 20.05.1918)

Resim 13: Enderun Kütüphanesi'nin Revaklı Alanı ve Ön Cephesi
(Serhan Şalk, 30.06.2019)

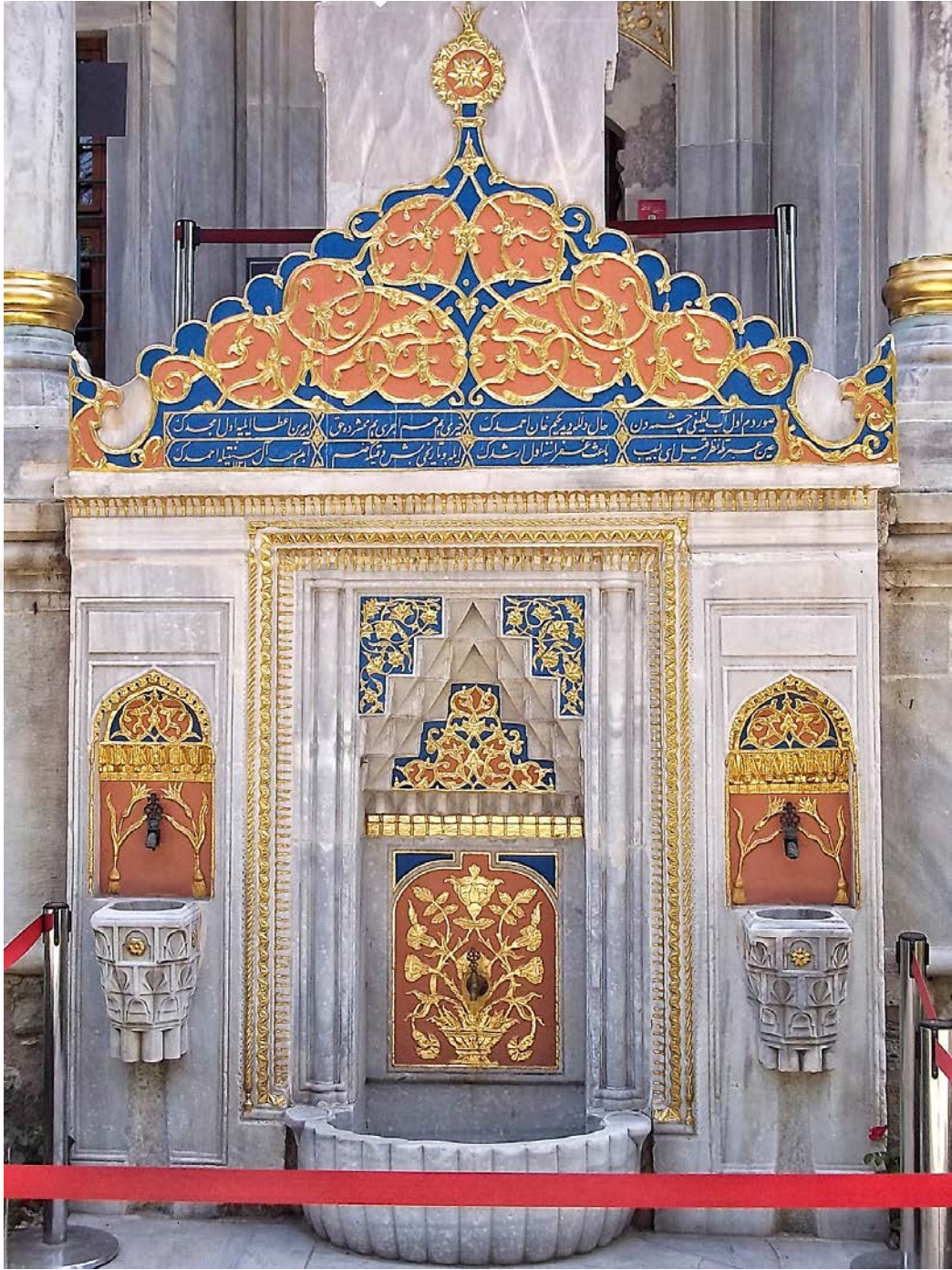
Resim 14: Enderun Kütüphanesi'nin Arz Odası'na Bakan Cephesi, Pencere Düzeni ve Kubbeleri (Serhan Şalk, 18.06.2019)

Resim 15: Enderun Kütüphanesi'nin Revaklı Alanı, Sütunları ve Kemerleri
(Serhan Şalk, 18.06.2019)

Resim 16: Enderun Kütüphanesi'nin Ana Kubbe, Tekne Kubbe ve Alemleri
(Serhan Şalk, 30.06.2019)

Resim 17: Ön cephede Yer Alan Çeşme (Serhan Şalk, 18.06.2019)

Resim 18: Ön Cephede Yer Alan Çeşmenin Yan Musluğu (Serhan Şalk, 18.06.2019)

Resim 19: III. Ahmed'in, Kütüphanenin Temel Atma Töreninde Kullandığı ve Topkapı Sarayı Müzesi'nde Sergilenen Kazma (Serhan Şalk, 18.06.2019)

Resim 20: Ön Cephede Yer Alan Çeşmenin Kitâbesi (Serhan Şalk, 18.06.2019)

Resim 21: Revaklı Alanda Bir Dönem Bulunan Doğrama Çerçevelerin Kapı Eşiği İzleri (Serhan Şalk, 18.06.2019)

Resim 22: Revaklı Alanda Bulunan Doğrama Çerçevelerin Zemine Bağlandığı Demirler (Serhan Şalk,18.06.2019)

Resim 23: Bodrum Kat Kapısı ve Pencereleri (Serhan Şalk, 18.06.2019)

Resim 24: Enderun Kütüphanesi'nin Ağalar Camiine Bakan Cephesi ve Pencere Düzeni (Serhan Şalk, 18.06.2019)

Resim 25: Kütüphanenin İç Mekanı, Üst Sıra Revzenli Camları, Çinileri ve Tekne Kubbenin Tavan İşlemeleri (Serhan Şalk, 18.06.2019)

Resim 26: Enderun Kütüphanesi'nin İç Mekanı, Oturma Alanları, Kitap Dolapları ve İki Sıra Pencere (Serhan Şalk, 18.06.2019)

Resim 27: İç Mekanda Bulunan Sumakî Sütun (Serhan Şalk, 18.06.2019)

Resim 28: Enderun Kütüphanesi'nin Ana Kubbesi ve İşlemeleri
(Serhan Şalk, 30.07.2019)

Resim 29: Kemikkâri İç Pencere Kanatları (Serhan Şalk, 30.07.2019)

Resim 30: İç Mekan Kitabesi (Serhan Şalk, 30. 07. 2019)

Resim 31: Kitaplık Dolapları Kilidi (Serhan Şalk, 30.07.2019)